T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra ERSOY

TÜRK DİN MÛSİKÎSİ ANABİLİM DALI

Dr. Öğr. Üyesi Serbülend ARPA

ANKARA, 2019

ONAY SAYFASI

Büşra ERSOY tarafından hazırlanan **"Ezidi İnancındaki Geleneksel Dinî Mûsikî Türlerinin İncelenmesi (Kavl Örneği)"** adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı'nda** Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Dr. Öğr. Üyesi Serbülend ARPA	AYBÜ TMDK	
Doç. Dr. Cenk GÜRAY	Hacettepe Ü.	
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DEMİRCİ	AYBÜ İİF	

Tez Savunma Tarihi: 19.06.2019

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

……

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (Gün-Ay-Yıl)

İmza
Büşra ERSOY

İTHAF

Annem Sebahat Özer'e…

TEŞEKKÜR

Öncelikle görüşme talebime karşılık vererek Ezidiler hakkında yaptığı çalışmalar ile edindiği üstün bilgisiyle beni aydınlatan ve tezimde alan kayıtlarından faydalanmamı sağlayan değerli hocam Sayın Amed Gökçen'e teşekkürü bir borç bilirim.

Yüksek Lisans öğrenciliğim boyunca her türlü sorun ve sıkıntıya rağmen desteğini benden esirgemeyen, her daim yol göstererek beni çalışmalarımda teşvik eden çok değerli hocam Sayın Doç. Dr. Cenk Güray'a çok teşekkür ederim.

Çalışmalarımda bana yardımcı olan tez danışmanım sayın Dr. Serbülend Arpa'ya ve öğrenciliğim süresince ders alma şerefine nail olduğum bütün hocalarıma,

Beni büyük bir sabır ile dinleyerek sorularımı yanıtlayan, kütüphanesinden ve Ezidiler ile ilgili çalışmalarından faydalanmamı sağlayan değerli hocam Sayın Doç. Dr. Rohat Cebe'ye,

Eğitim hayatım boyunca desteklerini üzerimden eksik etmeyen, maddi manevi varlıklarını yanımda hissettiren, emeklerinin hakkını asla ödeyemeyeceğim çok kıymetli annem Sebahat Özer, Babam Veli Demir ve can yoldaşım ağabeyim Mustafa Demir'e,

Çalışmalarım sırasında büyük anlayış göstererek her türlü zorluk karşısında bana güç veren ve yanımda olan sevgili eşim Hasan Efe Ersoy'a,

Tez çalışmam süresince yanımda olan ve bitirmem için manevi güç veren değerli dostlarıma, müzikal analiz bölümünde desteklerini esirgemeyen arkadaşım Tunahan Ballı'ya, sözlerin çevirisi için destek olan arkadaşlarım Rojin Demir, Mahsum Yusuf Yıldız ve Deniz Yıldız'a ve kişisel görüşmeler sırasında yanımda olan dostlarım Derya Atılgan ve Kayhan Tunç'a,

Son olarak kendilerini ve inançlarını tanımaktan mutluluk duyduğum Batman Beşiri'deki Ezidiler olmak üzere iletişime geçtiğim tüm Ezidilere ve bana güvenerek onlarla iletişimimi sağlayan güzel yürekli hocam Dr. Berivan Can Emmez'e çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BEYAN iii
İTHAF iv
İTHAF iv
TEŞEKKÜR i
İÇİNDEKİLER ii
ÖZET v
ABSTRACT vi
ŞEKİLLER DİZİNİ vii
NOTALAR DİZİNİ viii
GİRİŞ 1
1.Araştırmanın Amacı ve Önemi 1
2.Araştırmanın Kapsamı ve Niteliği 1
3.Yöntem 2
3.1.Literatür Taraması 2
3.2.Kişisel Görüşmeler 2
3.3.Müzikal Analiz 3
BÖLÜM I 4
1.EZİDİ İNANCI 4
1.1. "Ezidi" Kelimesinin Etimolojisi 5
1.2. Ezidi İnancının Tarihsel Süreci 6
1.3. Ezidi İnancının Temelleri 10
1.3.1.1. Melek İnancı 10
1.3.2. Peygamber İnancı 12
1.3.2.1. Sultan Êzî 13
1.3.2.2. Şeyh Adi Bin Müsafir 14
1.3.3. Kutsal Kitap İnancı 17
1.3.4. İbadetler ve Ritüeller 19
1.3.4.1. Oruç 20

1.3.4.2. Hac 20
1.3.4.3. Dini Bayramlar 21
1.3.4.4. Sünnet/Kirvelik 22
1.3.4.5. Ahiret Kardeşliği 23
1.3.4.6. Ölüm ve Cenaze 24
1.3.5. Yasaklar 25
1.3.6. Dini Örgütlenme ve Toplumsal Yapı 26
1.3.6.1. Mürid 27
1.3.6.2. Pir 29
1.3.6.3. Şeyh 29
1.4. Anadolu'da Ezidi İnancı 30
1.4.1.Anadolu'da Ezidilerin Yaşadıkları Bölgeler 30
1.4.2.Anadolu'daki Ezidilerin İnancı Hakkında Kişisel Görüşmeler 31
1.4.2.1. Batman- Beşiri Örneği 32
BÖLÜM II 36
2.EZİDİ İNANCINDA DİNÎ MÛSÎKİ VE TÜRLERİ 36
2.1.Dinî mûsikînin Tarihsel Süreci 36
2.2.Dinî mûsikî Türleri 37
2.2.1.*Kavl* 37
2.2.2.Beyt 39
2.2.3.Sema 40
2.3.Dinî Mûsikî İcracısı olarak "*Kavval*lar" 43
2.4.Dinî Mûsikînin İcra Edildiği Yerler 46
BÖLÜM III 48
3.EZİDİ İNANCINDAKİ GELENEKSEL DİNÎ MÛSİKÎ TÜRLERİNDEN *KAVL* ÖRNEKLERİNİN MÜZİKAL ANALİZİ 48
3.1.Ölüm *Kavl*i (Qewlê Seremergê) 48
3.2.Koçek *Kavl*i (Qewlê Qoçeka) 48
3.3.Bore Bore *Kavl*i (Qewlê Bore Bore) 49
3.4.İbrahim Halil *Kavl*i (Qewlê Îbrahîm Xelîl) 50
SONUÇ 51
KAYNAKÇA 52

EK-1: NOTALAR 56
EK-3: FOTOĞRAFLAR 69
ÖZGEÇMİŞ 78

ÖZET

Ezidi İnancındaki Geleneksel Dinî Mûsikî Türlerinin İncelenmesi (Kavl Örneği)

İnançları, ibadetleri ve gelenekleri ile etnik bir topluluk olan Ezidiler geçmişten günümüze araştırmacılar için hayli ilginç bir konu olmuştur. Türkiye'de gittikçe azalan nüfusları ile Irak, Suriye, Gürcistan, Ermenistan gibi ülkelerde varlığını sürdürmekte olan Ezidiler son yıllarda yaşanan terör olayları nedeni ile başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine göç etmek zorunda kalmıştır.

Böylesine geniş bir coğrafyaya dağılmış olan Ezidilerin, çeşitli inançlardan etkilenmeleri de kaçınılmaz olmuştur. Bu kadim inancın tarih içerisinde sır dini olarak kendisini gizlemeye çalışması, Ezidilerle ilgili kaynakların sınırlı olması ve inanç dışından olan kişilere bilgi vermek istememeleri yapılan çalışmaların içeriğini hayli kısıtlamış ve farklı sonuçlara ulaşılmasına neden olmuştur. Özellikle sözlü kültürün yazılı kültürden daha çok kullanılır olması Ezidilerin inançları ile ilgili bilgileri belgelemelerini zorlaştırmıştır.

Bu çalışmada Ezidi dinî mûsikî örneklerinden olan ve inancın diriliğini sağlayan *Kavl*ler, derlenerek notaya alınmış ve Türk Müziği makamlarına göre müzikal analizleri yapılmıştır. Bu çalışmada önemli yer tutan Batman Ezidileri ile kişisel görüşmeler, Ezidilerin dışa kapalı bir topluluk olmalarından dolayı güçlükle gerçekleştirilse de kişisel görüşmeler Ezidiler ile dostluk çerçevesi içerisinde son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, Ezidi, Kavl, Mûsikî.

ABSTRACT

The Examination of The Religious Music Types in Ezidî's Belief

(The Case of "Kavl")

Ezidis who are an ethnic with their beliefs and worships, have been a very interesting subject for researchers so far. With the decreasing population in Turkey, Ezidis who have maintained their existence in countries such as Irak, Syria, Georgia, Armenia have to migrate to some Europian countires especially to Germany.

The Ezidis who have been scattered to such a large geography was inevitably effected by other beliefs. Due to this ancient belief's trying to hide itself like a secret, restricted resources about Ezidis, not wanting to give information to others who are not Ezidis have caused limited context for researches and reached different results. Especially because of verbal culture's being more effective than literacy, have made it hard for Ezidis to document information about their belief.

*Kavl*s which are samples of religious music and keep the faith alive, have been collected to notes analyzed according to Turkish Musical tunes. Even though it was hard to work it out as Ezidis people are closed society, the interviews which were done with Batman Ezidis, was ended with a friendship framework.

Key Words: Ezidi, Kavl, Music, Religious.

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 Ölüm *Kavl*i (Qewlê Seremergê) A Bölümü……48

Şekil 2 Koçek *Kavl*i (Qewlê Qoçeka) A Bölümü……48

Şekil 3 Bore Bore *Kavl*i (Qewlê Bore Bore) A Bölümü……..49

Şekil 4 Bore Bore *Kavl*i (Qewlê Bore Bore) B Bölümü……..49

Şekil 5 Bore Bore *Kavl*i (Qewlê Bore Bore) C Bölümü……..49

Şekil 6 İbrahim Halil *Kavl*i (Qewlê Îbrahim Xelîl) A Bölümü……50

Şekil 7 İbrahim Halil *Kavl*i (Qewlê Îbrahim Xelîl) B Bölümü……50

Şekil 8 Şeyh Adi Tapınağı İşlemeli Örtü……69

Şekil 9 Şeyh Adi Tapınağının Toprağı……70

Şekil 10 Kadın Ezidi Mezarı……71

Şekil 11 Erkek Ezidi Mezarı……72

Şekil 12 Kubbe……73

Şekil 13 Ezidi Kadınlar……....74

Şekil 14 Çeşme……75

Şekil 15 Def ve Şibab Çalan *Kavallar*……76

Şekil 16 *Sema* Töreninde Ruhbanlar……77

NOTALAR DİZİNİ

Nota 1 Ölüm *Kavl*i (Qewlê Seremergê)…….....56

Nota 2 Koçek *Kavl*i (Qewlê Qoçeka)……..58

Nota 3 Bore Bore *Kavl*i (Qewlê Bore Bore)……61

Nota 4 İbrahim Halil *Kavl*i (Qewlê Îbrahîm Xelîl)……..66

GİRİŞ

1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ezidilerin yaşadıkları bölgelerde, inançları doğrultusunda icra ettikleri dinî mûsikî türü olan *kavllerin* kayıtları incelenerek, Türk Müziği makamları göz önünde bulundurulup makamsal özelliklerinin tespit edilmesi ve buna bağlı olarak Ezidilerin dini müziklerini müzikal bir çerçevede icra edip etmedikleri ile ilgili görüşlerin ortaya koyulmasıdır. Ayrıca, Ezidilerin sözlü kültürleri ile ilgili mevcut çalışmalar bulunmasına rağmen sözlü kültürün en önemli getirisinden biri olan ve Ezidilerin tarihleri hakkında önemli bilgileri ortaya çıkaran dinî mûsikî türlerinin makamsal incelemesine dair çalışmaların olmadığı görülmektedir. Çalışma, *kavllerin* daha önce müzikal anlamda incelenmemesinden dolayı önem arz etmektedir.

2.Araştırmanın Kapsamı ve Niteliği

Bu çalışma Ezidi inancının dinî mûsikî tarihine ışık tutmakta olan *kavl* örneklerinin makamsal analizini içermektedir. Ezidilerin dünya üzerindeki yerleri ve inançlarını yaşayış biçimleri göz önünde bulundurularak özellikle Anadolu'da yaşayan Ezidiler üzerinden dinî mûsikî tarihleri hakkında görüşleri ve açıklamaları kapsamaktadır. *Kavl* analizlerinin, Ezidilerin dinî mûsikîlerini icraları ve Türk müziği makamları ile ilgili bağlantılarına değinerek gelecek dönemdeki araştırmacılara ışık tutabilecek bir kaynağı içermektedir.

3.Yöntem

3.1.Literatür Taraması

Literatür taramasında İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi başta olmak üzere, İstanbul Orhan Kemal İlk Halk Kütüphanesi, Ahmet Taşğın ve Amed Gökçen'in arşivlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili yazılmış olan tezler ve yapılan sempozyum bildirileri araştırılarak çalışma için faydalanılmıştır. Çalışma ile ilgili olarak özellikle "Ezidilerin inanç gelenekleri" hakkında konunun uzmanları tarafından yapılan çalışmalar toplanmış ve bu inancın temelleri ile ilgili kaynaklara ulaşılmıştır.

3.2.Kişisel Görüşmeler

Bu çalışmanın özellikle birinci bölümünde "Anadolu'da Ezidi İnancı" başlığı altındaki kısımda kişisel iletişim yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle Ezidilerin yaşadıkları bölgeler tespit edilmiş ve bu bölge içerisinde kişisel görüşmelerin kimlerle gerçekleştirilebileceği hususunda ön araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar neticesinde 2015-2017 yılları arasında görev yaptığım Batman ilinde isimleri duyulmuş Ezidiler ile kişisel görüşmeler yapılmıştır. Kişisel görüşmeler sırasında iletişime geçilen kişilerin isimleri, gelecekte gelişmesi muhtemel olabilecek problemlere sebep olmamak amacıyla açıkça belirtilmemiş, kısaltmalar kullanılmıştır. Kısaltmalarda kişilerin adları yerine kullanılan harflerin başına getirilen Ş, P ve M harfleri, kişinin Şeyh, Pir ve Mürid olduğu anlamına gelmektedir.

Ezidilerin büyük oranda yurt dışına göç etmiş olmaları sebebi ile öngörülen sayıda Ezidi topluluğuna ulaşılamamıştır. Kişisel görüşme yapılan iki köyde Ezidilerin daha önce yapılan bilimsel çalışmalardan dolayı bu duruma alışkın olduğu görülmüştür. Fakat Almanya'da yaşayan ve yaşlılık dolayısıyla vefat eden bir kadın Ezidinin cenaze töreni sırasında yakınları, yurt dışındaki çalışma izinleri nedeniyle doğacak muhtemel sıkıntılardan dolayı törenin kayıt altına alınmasını istememişlerdir. Bu nedenle törenin bir kısmı kayıt altına alınamamıştır. Daha sonra PSV'nin cenaze sahiplerine kayıtların

araştırmada kullanılacağını belirtmesi üzerine mezar başında okunan *kavl*i kaydetmek için kayıt tekrar başlatılmıştır.

İnanç dini örgütlenme ve toplumsal yapının işleyişi bakımından Şeyh, Pir, Mürid, *Kavval*, Fakir ve Koçek gibi kastlara ayrılmaktadır. Çalışmanın içeriği açısından önem arz eden dinî mûsikî icracıları *Kavval*ların sayılarının az olması ve Türkiye'de yaşamamaları nedeniyle görüşme yapılamasa da inanç hakkındaki bilgiler alanda bulunan Pir ve Müridler tarafından aktarılmaya çalışılmıştır. Yapılan kişisel görüşmelerde iletişime geçtiğimiz Ezidilerin Türkçe konuşmalarındaki eksiklikler sebebiyle bu çalışmamızda zaman zaman mefhum aktarımında bulunma yöntemi tercih edilmiştir.

3.3.Müzikal Analiz

Müzikal analiz aşamasında öncelikle notalar başlığı altında yer alan, Amed Gökçen'in *Kadim Bir Nefes: Ezidi Ağıtları* çalışmasında derlemiş olduğu üç *kavl* ve Batman'ın Beşiri ilçesinin Kurukavak (Hamdûna) köyünde cenaze töreni sırasında kayda alınan bir *kavl* dinlenilerek notaya alınmıştır. Daha sonra bilgisayar ortamına aktarılan *kavl*lerin Türk müziği makam yapısına göre analizi yapılarak hangi sesler üzerinde durduğu şekiller ile gösterilmiştir. *Kavl*lerin sözlerinin anlaşılan yerleri kaynak kitaplarda bulunan sözlerden alıntılanarak eklenmiştir. Anlaşılamayan sözler nota üzerinde boş bırakılmıştır. Müzikal analizi yapılan bu dört *kavl*in sözlerine pek çok kaynakta ulaşmış olsak da bu sözlerin bazı bölümlerinin kayıt altına alınan *kavl*lerin sözlerinden farklı olduğu tarafımızca tespit edilmiştir. Mardin'de yaşayan ve Ezidi inancına bağlı olan Hikmet Yüksel'in söylediğine göre; sözlerin Kürtçe olarak kâğıda yazılmamasının ve Türkçeye çevrilmemesinin sebebi bu işlemin günah olmasıdır.

BÖLÜM I

1.EZİDİ İNANCI

Kendine özgü birçok yapısı ile 14.000[1] yıllık tarihi geçmişi olan "Ezidilik" bu inanca sahip olanlar tarafından, bugün doğduğu coğrafyadan uzakta bir hayat sürdürmektedir. Ezidiler inancın doğduğu topraklar olan Irak'ın Laleş bölgesi haricinde başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesi ile Ermenistan ve Gürcistan'da yaşamlarını sürdürmektedirler. Türkiye'de ise Batman, Mardin, Şanlıurfa ve Diyarbakır da yaşayan Ezidiler, Batman'ın Beşiri ilçesinde yapılan kişisel görüşmelerde edinilen bilgiye göre bulundukları köylerde yaşanan terör olayları ve geçim sıkıntıları nedeni ile Avrupa ülkelerine göç ederek yaşadıkları köyleri zamanla boşaltmışlardır.

Küçük bir Kürt topluluğu olan Ezidiler, Kürtçe konuşmakta ve ibadetlerini de bu dil ile yapmaktadırlar. İbadetlerini dışa kapalı bir şekilde yaşamakta olan Ezidiler, onları ve inançlarını dünyaya duyuran seyyahlar ve araştırmacılar, haklarında bilgi toplama konusunda büyük oranda sıkıntı çektiklerini dile getirmişlerdir. Ezidiliği öğrenmeye çalışan birçok kişi alt yapısı ne olursa olsun Kürtlerin İslam öncesi dini geleneklerinin Ezidiliğin şekillenmesinde büyük bir rol oynadığı konusunda hemfikirdir (Kreyenbroek ve Reşow, 2011).

Ezidilerin şeytana taptıkları doğrultusunda birden fazla metin yazılmış ve İslam inancına aykırı dini anlayışları ile Şeytan'a ilişkin değişik görüşleri nedeniyle, Sünni Kürtler ve diğer halklar arasında "İslam'dan sapmış topluluklar" olarak tanınmışlardır (Gülsoy, 2002, s. 131). Bu inancın yaradılış hikâyelerinde anlatılan, Tanrı'nın yarattığı Baş Melek Azrail hikâyesinin Ezidiler'de Melek Tavus'a, diğer tek-tanrılı inanışlarda ise Şeytan'a farklı yorumlarla kaynaklık etmesi yukarıdaki ifadeleri pekiştirmektedir. Fakat Ahmed Teymûr Paşa (2008) bu konu üzerinde şöyle durmuştur: "Şeytan hakkında, Ezidilerin bu günkü şeytan inancı ile sonuçlanacak herhangi bir görüşün kokusunu dahi bulamadık. Hatta Şeyh Adi'nin görüşleri bunun tam aksinedir" (s. 63).

[1] Batman'ın Beşiri ilçesi Üçkuyular (Feqîra) köyünde PSV ile yapılan kişisel görüşmelerde bu bilgi edinilmiştir (kişisel iletişim, 17 Kasım 2018).

Ezidi inancına göre, Tanrı dünyayı yarattıktan sonra yönetimi yine kendi nurundan yarattığı Melek Tavus'a devretmiştir. Dolayısıyla Ezidilik bu bağlamda vekâletler üzerine kurulu bir melekler dini olarak adlandırılmaktadır (Gökçen, 2014, s. 30). Ezidilerin meleği Melek Tavus kırk küp gözyaşı dökmüş ve sonra Tanrı tarafından affedilerek kendi katına çağrılmışken, diğer dinlerin Şeytan'ı affedilmeyerek, Dünya'da kalmak zorunda bırakılmıştır. Melek Tavus'un döktüğü yedi küp gözyaşıyla cehennemin ateşini söndürmüş olduğundan dolayı cehennem diye bir yerin olmadığı da Ezidi inanışlarındandır (Gökçen, 2014, s. 20). Ezidilerin diğer tek-tanrılı dinlerdeki gibi dualar kitabı olmamakla birlikte ibadet şekli (kelimelerle veya vücut hareketleriyle) ve ibadetin yapıldığı gün ile saati bile çoğu zaman kişisel tercihlere göre değişiklik arz edebilmektedir (Allison, 2007, s. 71). Batman'ın Beşiri ilçesinde yapılan kişisel görüşmelerde Ezidilerin kutsal kitaplarının varlığı konusunda bilgileri olmadığı ve ellerinde kutsal kitapların değil de sonradan dualaların yazıldığı bazı kitaplar olduğu bilgisi kaydedilmiştir.

Yukarıda bahsedilen inanç içerisindeki birçok yapı gibi Ezidi kelimesinin farklı kullanımları da tartışmalara konu olmuştur. Bunun nedenleri aşağıda irdelenmiştir.

1.1."Ezidi" Kelimesinin Etimolojisi

Ezidi kelimesinin kökeni konusunda birden fazla farklı görüş belirtilmiştir. Bazı araştırmacılar Ezidi isminin ve inancının Yezid bin Muaviye'den geldiğini öne sürmektedirler (Çağatay ve Çubukçu, 1985). Diğer bir görüşe göre Ezd ve Yezdan kelimeleri kullanılarak türetilmiş ve "Tanrıya tapanlar" anlamında topluluğa bu isimler verilmiştir (Taşğın, 2000, s. 731). Ayrıca inanç mensuplarının İran'ın Yezd şehrinden olması nedeni ile Yezidi isimi ile anıldıkları ve Yeni Farsça'da "Tanrı, melek," anlamında kullanılan ized sözcüğü, Avesta dilinde "saygı ve ibadete layık" manasında kullanılan yezata, Pehlevîce'de ve modern Farsça'da "Tanrı" anlamındaki yezdân kelimelerinden de geldiği söylenmektedir (Taşğın, 2013, s. 525).

Batman-Beşiri Kurukavak (Hamdûna) köyünde yapılan kişisel görüşmelerde Ezidiler kendilerine *Yezidi* değil *Ezidi* dediklerini ve kelimenin "Ezda" dan geldiğini söylemişlerdir. Esasında Ezidilerin Kürtçe konuştukları ve Tanrı'nın adını Kürtçe Hudâ

(Xweda)[2] olarak seslendirdikleri, kendilerini *Ezidi*, *Ezdi* dinlerini ise *Ezidiyati* veya *Ezditi* olarak adlandırdıkları (aktaran Aksoy, 2013) düşünüldüğünde kendileri için Ezidi kelimesini kullanmak yerinde bir tespit olmaktadır. "Ezdaya eklenen "i" ibaresi "Ezdaya mensup olanlar" anlamına gelmektedir (Türkoğlu, 2016, s. 21). Bu bağlamda öncelikle "Hüdâ" (Xweda) ve "Ezda" kelimelerini açıklamak doğru olacaktır. Ezidilerin dili olan Kürtçede Tanrı "Xweda" olarak adlandırılmaktadır. "Xwe" Kürtçede kendi anlamına gelirken, "da" ise yapmak, oluşturmak anlamlarına gelmektedir (Gökçen, 2014, s. 47). Bu bağlamda Kürtçede Tanrı, *kendini yaratan, kendini var eden* anlamları ile açıklanabilir. "Ezda" nın kelime anlamına gelecek olursak Kürtçede "Ez" ben, "da" ise yine yapmak, oluşturmak anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla "Ezda" *beni yaratan, beni var eden* anlamları ile açıklanabilir. Yaratılış hikâyesinde yer alan şekli ile Tanrı ve Melek Tavusun üçüncü karşılaşmalarında Melek Tavus'un Tanrı'ya söylediği "Sen Hudâ'sın, ben Ezda; sen yaradansın, ben mahlûkat" sözleri topluluğun kendisini adlandırırken kullandığı "Ezidi" kelimesinin kökenini oluşturmaktadır (Gökçen, 2014, s. 47).

1.2.Ezidi İnancının Tarihsel Süreci

Ezidi inancı; Ezidilerce, Âdem'den bu yana var olduklarına inanılan ve karmaşık bir yapıya sahip olduğu söylenen en eski tek tanrılı din olarak ifade edilmektedir (Yalnızoğlu, 2015, s. 119). Yalnız bu inanca mensup kişilerin söylediklerine ve yapılan araştırmaların ve bilimsel çalışmaların sonuçlarına göre bu inancın tarihsel arka planını net bir şekilde ifade etmek çok güç bir durumdur. Bunun nedeni olarak Ezidilerin inançları gereği okuma yazmaya önem vermemesi, inanç ve kültürlerini sözlü olarak aktarmaları ve tarihsel geçmişlerini yazamamaları örnek gösterilebilir (Aydemir, 2010, s. 14). Ezidilerin çok fazla tanınmamasının nedenleri arasında topluluğun kendi içerisinde sürdürdüğü dışa kapalı yapı sebebiyle inançları hakkında yeterince bilgi elde edilememesi sayılabilmektedir (Taşğın, 2014, s. 30). İnancın tarihsel sürecini açıklarken öncelikle yaradılış hikâyelerinde yer alan anlatıları incelemek yerinde olacaktır.

Gökçen'in (2015) yaradılış hikâyeleri ile ilgili aktarımı şu şekildedir:

[2] Kürt dilinde "Tanrı, Allah" demektir (Farqînî, 2011, s. 764).

"Tanrı Melek Tavus'tan Dünya'yı şekillendirmesini istedi. Bunun üzerine Melek Tavus Âdem'in kaburgalarından Havva'yı var etti. Onları Cennet'te bir ağacın gölgesine bırakırken, şöyle dedi: 'Tanrı'nın emridir, bu ağacın meyvesinden yemeyin.'

Akla hayale sığmayacak bir zaman sonra bir yılan Âdem ve Havva'nın yanına yanaşıp onları başka türlü bir dünyanın varlığına ilişkin ikna etmeye çalıştı. Bu yenidünyanın kapılarını aralamak için ağacın meyvesinden yemek gerekiyordu. Âdem de, Havva da o meyveden yediler. Her ikisinin de karnı şişti. Tanrı, Âdem ve Havva'nın ağacın meyvesinden yediklerini görünce öfkelendi ve her ikisini de Cennet'inden kovdu.

Artık Dünya'daydılar.

Günler, yıllar, asırlar sonra bir ağacın altında oturmuş iki insan, Âdem ve Havva, kimin sayesinde çoğalacaklarına dair konuşmaya başladılar. Onlar tartışırken Melek Tavus Cennet'ten iki küp getirdi. Âdem ve Havva'nın "ruh"larını[3] küplere koydular. Kırk günün sonunda küplerin birinden gelen ses üzerine küpleri açtılar. Havva'nın küpünde börtü böcek, Âdem'in küpünde ise Seyyid bin Car vardı.

Yıllar sonra, Melek Tavus, Seyyid bin Car'a eş olarak Cennet'ten bir huri[4] getirdi. Seyyid bin Car ve Cennet'ten getirilen hurinin çocukları oldu.

Âdem'in sonraki yıllarda olan çocuklarının hepsinin annesi Havva'ydı ve çocukları ikizdi. Seyyid bin Car ve bir hurinin çocukları bugünkü Ezidi topluluğunun atalarını, Âdem ve Havva'dan olan diğer çocuklar ise farklı milletleri oluşturmaktaydı. Başka bir şekilde söylemek gerekirse Ezidilerin atası bir insan ve Cennet'ten getirilen bir huri; geri kalan tüm insanlığın atası ise iki insandır.

Seyyid bin Car ne Âdem gibi ıslak topraktan ne de Havva gibi Âdem'in kaburga kemiklerinden yaratılmıştı. Ayrıca diğer çocuklar Âdem ve Havva'nın, birlikteliğinden doğmuştu. Bu haliyle Seyyid bin Car, Âdem ve Havva'nın değil, sadece Âdem'in çocuğu olarak resmedilmektedir. Bu durum Âdem'den Seyyid bin Car'a miras kalan özel bir kutsiyete de işaret etmektedir. Ezidi topluluğu bu sebeple, Dünya'nın yaratıldığı andan itibaren var olan bir kutsal kana sahip olduklarını düşünürler ve Ezidi olmayan biri ile evlenmeyi kabul etmezler.

Seyyid bin Car, Ezidi mitolojisine ait birbirinden farklı özellikleri kendisinde barındıran, fakat sadece tek mitolojik anlatıyla aktarılan en önemli figürdür" (s. 58).

Bu anlatıda yer aldığı üzere Batman- Beşiri Onbaşı köyünden Ali Kartal ile yapılan kişisel görüşmelerde de kendisi Ezidilerin yaradılışı konusunda aynı anlatıya yer vermiştir. Fakat sonunu Seyyid bin Car'ın sırttan birleşik; iki başlı, dört kollu ve dört bacaklı bir insan

[3] Bazı anlatılarda "kan" olarak da geçmektedir (Gökçen, 2015, s. 58).

[4] Adı Leyla (Bozan, 2012, s. 21).

olarak dünyaya geldiğini söyleyerek, Melek Tavus bir kılıç ile Seyyid bin Car'ı ayırdığında yere düşen et parçasının Ezidiler olduğunu ifade etmiştir. Ezidiler arasında bu tür anlatıları değişik şekillerde ifade etmek yaygındır. Bu topluluk her zaman kendi kültürünün yazılı olmayan sözlü geleneğine daha çok önem vermektedir. Bu da inanç tarihlerinin neden iyi ve doğru bir biçimde belgelenemediğinin açık bir kanıtını oluşturmaktadır (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Dolayısıyla inanç hakkındaki gerçeklere sağlıklı bir şekilde ve doğrudan ulaşabilmek imkânsız denecek kadar zordur.

Ezidilerin büyük bir çoğunluğu kutsal mekân olarak tanımladıkları Kuzey Irak'ın Musul kenti yakınlarındaki Laleş vadisinde yaşamaktadır. Dolayısıyla kökenlerinin eski Mezopotamya uygarlıklarından Sümerler, Akadlar, Babilliler, Asurlular ve Sabiiler'e dayanabileceği düşünülmektedir. Esasen Babillilerin yılbaşı kutlamaları ve Sümerlerin 1 Nisanda kutladıkları "Ekito" bayramı ile Ezidilerin yılbaşı olarak kutladıkları Nisan ayının ilk Çarşambası aynı tarihlere rastlamaktadır (Aktaş, 2016, s. 9). Kökenlerinin nereden geldiği net bir şekilde ifade edilemese de Ezidiler inançlarının 14.000 yıl önceden geldiğini dile getirmektedir.

Esasında eski birçok inançtan etkilendiği söylenen bu din bir sır dini olarak kendini daima gizli kılmaya çalışsa da günümüzde gördüğü ilgi çerçevesinde gizliliğini yitirmiştir. Batılı birçok araştırmacıya göre Gnostisizm, Manicilik, Mandeizm, Güneş ve Ay kültleri, Zerdüştlük ve İslam bu inancı etkilemiş ve kendilerinden bir şeyler katmış ancak bu inanç hiç birinin devamı niteliğinde olmamıştır (Yalnızoğlu, 2015, s. 120). Guest'e (2001) göre: "Ezidiliğin büyük oranda etkilendiğine inanılan eski İran dini Zerdüştlük, iyilik ve kötülüğü simgeleyen Ahura Mazda ile Ahriman'ın devamlı mücadelesine dayanan ve sonunda galip gelecek olan Ahura Mazda'ya, yani "iyilik ve aydınlık" yoluna insanları teşvik eden bir inançtır. Ezidilerde de iyilik ve kötülük Tanrısı adı altında düalist veya iki Tanrılı bir inanç yoktur. Ezidiler tek tanrıya inanırlar. O'na kâinatın ilk nedeni ve ilk hareket ettiricisi olarak taparlar" (s. 66). Dini metinlerde geçen ifadelere göre yüce Tanrı insana iyilik ve kötülük vermiştir. İyilik isteyen iyilik kötülük isteyen ise kötülük bulacaktır. Esasında Ezidiler inançlarına göre; "İyilik yapın kötülüğü geri çevirin." demektedirler (Ferhan, 2011, s. 297).

Ezidiliğin tarihsel sürecinde etkilendiği dinlerin yanı sıra bu kadim inancın kurucusundan da söz etmek gerekmektedir. Guest'in (2001) bu konudaki düşünceleri şu şekildedir: "Ezidi dinin kurucusu bilinmemekte ve dinlerini ilk kuran kişinin adı ne kendi geleneklerinde ne

de Hıristiyan ve Müslüman komşularının kronolojisinde geçmemektedir. Bazı bilimciler Kürt gruplarının bu tuhaf boşluktan, on üçüncü ve on dördüncü yüzyılın kaos ortamında Hıristiyan ve Müslüman mezheplerin uyguladıkları iyi sindirilmemiş doktrin ve ayinlerden bir biçimde yamalı bohça gibi bir din oluşturdukları sonucuna varmışlardır" (s. 63). Avrupa'da bazı araştırmacılar Ezidiliğin olsa olsa İslam'ın bir kolu olabileceğini savunmuştur. Esasında öyle görünüyor ki Ezidilerin tarihindeki belirleyici bir olay da mistik 'Adi bin Müsafir'in (Şeyh Adi) 12. yüzyılın ilk yıllarında bugünkü Hakkâri bölgesine gelişidir (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Şeyh Adi Hakkâri'de mistik çalışmalarını yürütmesiyle birlikte bu bölgede çoğunluğu Kürt olan halk tarafından büyük bir nam kazanmıştır.

Ezidiler tarafından Melek Tavus'un yeryüzündeki temsili olarak görülen Şeyh Adi Ezidiler için dinin kurucusu olarak bilinmektedir. Araştırmalara göre bu görüş Ezidilerin tamamı tarafından kabul edilmemektedir. Nitekim Ezidi inancının Dünya'nın yaradılışından bu yana mevcut olduğu yine Ezidiler tarafından söylenmektedir. Ezidi inancı Melek Tavus ile başlayan vekâletler sistemine sahip bir inanıştır. İnanışa göre altı meleğin lideri olan ve Tanrı'nın Dünya'ya ilişkin kurallarını istisnasız yerine getiren Melek Tavus da Dünya'da Şeyh Adi bin Müsafir tarafından temsil edilmektedir[5] (Gökçen, 2014, s. 48). Şeyh Adi'yi Ezidiliğin merkezine yerleştiren bu inanış Ezidiliği yaradılış hikâyelerinde bulunan anlatılardan bir parça da olsa ayırdığı söylenebilmektedir. "Ezidiliğin peygamberi" olarak da adlandırılan Şeyh Adi hakkındaki bilgilerin yetersiz olması ve Ezidi toplumunun bugünüyle uyuşmaması Ezidi inancına dair yapılan çalışmaları farklı bir boyuta da taşımaktadır (Gökçen, 2014, s. 50). Tüm tartışmalara ve çalışmalara ışık tutacak, Ezidiliğin dününü ve bugününü görmemizi sağlayacak kaynakların Şeyh Adi öncesi zaman diliminde gizli kaldığını söylemek mümkün olacaktır (Gökçen, 2012, s. 8).

Bu bilgiler ışığında, esasında Ezidi tarihini Şeyh Adi öncesi ve sonrası olarak ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda Şeyh Adi'den önceki dönem yukarıda aktarılmaya çalışılmıştır. İnancın Şeyh Adi sonrası dönemi ise Adi bin Müsafir'in Bağdat'ta eğitimini tamamladıktan sonra Hakkâri dağlarına gelerek inzivaya çekilmesi ile başlamaktadır. Suriyeli bir Emevi olan Adi bin Müsafir'in inzivaya çekilmek için neden Hakkâri dağlarını

[5] Esasında kişisel görüşmelerde bu konuyu PSV ve annesi PHV ile görüştüğümüzde kendileri bize böyle bir şeyden haberleri olmadığını söylemişlerdir. Fakat her Ezidinin konuya hâkimiyeti farklı olduğundan bu konunun bazı Ezidiler arasında bilinmemesi normal karşılanmalıdır (kişisel iletişim, 17 Kasım 2018).

tercih ettiği tartışma konusu olmuştur (Bozan, 2012, s. 45). Yazılı kaynaklarda, Şeyh Adi'nin Hakkâri dağlarında kurduğu Adaviler (Adawiya) tarikatının orada bulunan yerli halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılandığı belirtilmiştir (Gökçen, 2015, s. 13). Şeyh Adi ile birlikte Ezidi inancı sadece belirli alanlarda şekillenmiş bir tarikat havasından çıkıp diğer kitaplı dinlere benzetilmiştir. Bazı araştırmacılar ve inancın mensupları olan Ezidilerin bir kısmı Şeyh Adi'nin Ezidiliği değiştirerek Adaviyye tarikatını kurduğunu ve Şeyh Adi öldükten sonrada tarikatın varlığını Ezidiliğin devamı olarak sürdürdüğünü belirtmektedirler.

Sonuç olarak, Cemaatin değişimi Şeyh Adi bin Müsafir ile başlamadığı gibi onunla da son bulmamıştır. 13. yüzyıl öncesine dayanan sözlü anlatılardan elde edinilen bilgi Ezidilerin Zerdüşti inanca mensup olduğu ile sınırlandırılmaktadır (Gökçen, 2015, s. 14). Geçmiş Ezidiler için bir tarih oluşturmazken Ezidiler Batı'daki anlamıyla bir tarih bilincine ve tarihsel düşünüşe sahip değillerdir. Kendi geçmişlerini kronolojik bir biçimde anlamamakla birlikte zaman da onlar için doğrusal bir şekilde ilerlememektedir. Ezidilerin dairesel hareket eden zaman anlayışına göre en önemli olgu, dönüşümdür. Dönüşümler, bu yoldan kendi zenginliğini ortaya koyan bir ve aynı varlığın görünüşlerini yansıtmaktadır (Yalkut, 2001, s. 68).

1.3.Ezidi İnancının Temelleri

1.3.1.1.Melek İnancı

Ezidi inancında da diğer dinlerdeki gibi melekler vardır ve Tanrı tarafından yaratılarak dünya için görevlendirilmişlerdir. Yalnız bu inancın melekler ile olan ilişkisi diğer dinlerden biraz farklıdır. Ezidi inanışına göre Tanrı'nın nurundan her gün bir melek yaratılmış ve her meleğe de Dünya üzerinde bir temsilci tayin edilmiştir. Dünya'nın yaratılması süresince Tanrı'nın emirlerini harfiyen yerine getiren kutsal yedi meleğin dünya üzerindeki temsilcisi olan şeyhler Ezidi inancına göre Hudân (*Xwedan)*[6] olarak adlandırılmaktadır (Gökçen, 2014, s. 52).

[6] Bilgi sahibi kimse, Aziz, yarı insan yarı melek (Farqînî, 2011, ss. 764-765).

Beysanoğlu'nun (1988) Ezidilerin kutsal kitabı *Mushaf-ı Reş (Kara Kitap) 'ten* aktardığına göre yedi melek ve onların temsilcileri şu şekilde sıralanmaktadır:

(1) "İlkin, Allah, sırr-ı azizinden beyaz bir inciyi halketti ve Anfar adındaki kuşu yarattı. Ve inciyi onun sırtına koydu. Ve kırk bin sene onun üzerinde sakin oldu.
(2) Allah'ın yarattığı ilk gün Pazar günüdür. Ve bugünde Azrail adında bir melek yarattı ki bu, cümlenin reisi olan Tavus Melek'tir.[7]
(3) Pazartesi günü Melek Derda'il'i yarattı ki bu Şeyh Hasan'dır.
(4) Salı günü Melek İsrafil'i yarattı ki bu Şeyh Şems'tir.
(5) Çarşamba günü Melek Mikail'i yaratt ki bu Şeyh Ebubekir'dir.
(6) Perşembe günü Melek Cebrail'i yarattı ki bu Saceddin'dir.
(7) Cuma günü Melek Semna'il'i yarattı ki bu Nasraddin'dir.
(8) Cumartesi günü Melek Nurail'i yarattı ki bu Fahreddin'dir.
(9) Melek Tavus'u bunların üstüne reis yaptı" (ss. 18-19).

Ezidiler, geçmişte kutsal varlıkların çeşitli derecelerde insan şeklini aldıklarını ve aynı zamanda onların soyundan gelenlere saygı gösterdiklerini belirterek inancın ortak bir kavramsal çerçeveye sahip olduğunu düşünmektedirler. Aynı zamanda kutsal varlıklarla ilişkilendirilen yerlere de saygı gösterilmektedir. (Allison, 2007, s. 72). Ezidi inancında Tanrı'nın kendi nurundan yarattığı melekler içerisindeki "Melek Tavus" bütün meleklerin üstündedir. Melek Tavus hiçbir şey yokken var edilmiştir. O, Tanrı katında sürekli olarak Ezidilerin sıkıntılarını gidermek ve onlara yardım etmek için Dünya'ya gelmiştir (Taşğın, 2014, s. 39). Bu söylemler gösteriyor ki Melek Tavus Tanrı'nın ikinci bir kişiliği olarak Tanrı'yla birdir ve onunla ayrılmamacasına bütünleşmiştir (Yalkut, 2001, s. 59).

Ezidi sözlü geleneğinde Tanrı, Melek Tavus'u kendi özünden yaratmış ve ona insanı bedenen yaratıp, evrenin devamlılığını sağlama görevini vermiştir. Ancak böylesi bir göreve getirilmeden önce Melek Tavus, Tanrı tarafından birçok sınava tabi tutulmuş ve daha sonra ise Cennet'e alınmamıştır. Bu sınavların en büyüğünü ise birçok farklı dinde

[7] Her ne kadar genel metinlerde ve anlatılarda Melek Tavus'un Pazar günü yaratıldığı belirtilse de sözlü ve mitolojik anlatılarda Melek Tavus'un Çarşamba günü yaratıldığı görülmektedir. Ayrıca *Çarşema Sor(Kırmızı Çarşamba) Bayramı*'nı önemli kılan özelliklerden biri de Melek Tavus'un Çarşamba günü yaratılmış olmasıdır. Mitolojik anlatılar ve dualar arasında ortaya çıkan bu tarz çelişkileri farklı konularda da görmek mümkündür (Gökçen, 2014, s. 52).

benzer anlatımlara sahip olan, Âdem'in önünde secde etmeyerek vermiştir[8] (Gökçen, 2015, s. 12). Diğer tek-tanrılı dinlerde Âdem'e secde etmeyerek lanetlenen Şeytan[9] ve onunla ilgili olarak evrende birçok kötülük kavramı mevcuttur. Esasında Ezidi inancında söz konusu kavramlar mevcut değildir ve Âdem'e secde etmeyerek sınavı kazanan Melek Tavus'un bunlarla hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Tam tersine o, Ezidiler tarafından inanılan estetik bir olgudur (Bozan, 2012, ss. 27-28). Bunun aksine Öztemir (1988) ise Ezidilerin aslında Tanrı'nın iyi Şeytan'ın ise kötülüğü temsil ettiğine, Tanrı ile Şeytan arasında sürekli bir çekişme yaşandığına inandıklarını ifade etmektedir. Tanrı'ya isyanından dolayı cezalı olduğu için gökten yere indirildiğine inandıkları Melek Tavus'un, "Abtavus" (Şeytan) Çirkinlik ve Kötülük Tanrısı olduğundan ondan korktuklarını ve bu inançtan ötürü de ona saygılı olmayı ve onu kızdırmamak gerektiğini kabullendiklerini söylemektedir. Esasında Ezidilik inancını oluşturan kuramında bu olduğunu öne sürmektedir (s. 3).

1.3.2. Peygamber İnancı

[8]"… Melek Tavus dahi tüm melekler şaşkınlık içerisinde Âdem'e bakarken Tanrı tüm meleklere dönüp şöyle dedi: "Âdem'i yaratmayı düşündüğümü size söylediğimde 'Kardeşini öldürecek, başkasına zulmedecek bu canlıyı neden yaratıyorsun?' dediniz. Âdem elbette ki aklıyla doğruyu bulacaktır, şimdi hepiniz Âdem'e secde edin!" Biri hariç, tereddütsüz, tüm meleklerin alnı Âdem'in önünde yere değdi. Tanrı secde etmeyen Melek Tavus'a bakarak dedi ki: 'Neden secde etmedin ey Melek?' Melek Tavus büyük bir gururla Tanrı'ya doğru döndü ve dedi ki: 'Sen yeri ve göğü yaratan kadir-i mutlak olansın. Senden başkasına inanmam, senden başkasını dinlemem. Bu da bir sınavdır ve ben senden başkasına secde etmem.' Bunun üzerine tanrı Melek Tavus'u Araf'a atarak cezalandırdı.

Araf'taydı.

Kırk bin yıl ağladı Melek Tavus. Göz yaşlarını kırk küpe biriktirdi ama tek bir gün şikayet etmedi. Kırk bin yılın sonunda Tanrı, yaşananların bir bütün olarak sınav olduğunu söyledi. Öncekiler gibi sonraki zamanlarda yaratılacak olan tüm canlılar da bu sınavlarla özgürleşecek ve yaşamlarını onurlu bir şekilde sürdürecekti.

Tarı Melek Tavus'u Cennet'ine aldı ve dedi: 'Tüm sınavlardan başarıyla geçtin ve bana olan sadakatini bir kez daha gösterdin. Sen artık meleklerin başı ve dünyanın yürütücüsüsün.'

Melek Tavus, bu haber üzerine Araf'ta biriktirdiği kırk küp gözyaşıyla Cehennem ateşini söndürdü ve Dünyayı yönetmeye başladı" (Gökçen, 2015, ss. 56-57).

[9] Ezidilerce kullanılması yasak olan "Şeytan" kelimesi kötülüğü simgelediği için Ezidiler tarafından telaffuz edilmemektedir.

1.3.2.1.Sultan Êzî

Ezidiler Allah'ın varlığına ve O'nun dünya üzerindeki işlerini, yarattığı melekler ile idare ettiğine inanmaktadırlar. İnsanlar sapkınlığa düştükçe onlara doğru yolu göstermek için Allah'ın meleklerinden birini insan kılığına sokarak yeryüzüne gönderdiğine inanırlar (Başbuğ, 1987, s. 84). Ayrıca Allah'ın dünya üzerindeki işleyişi sağlayacak en önemli üç meleğinin; "Melek Tavus", "Şeyh Adi" ve "Sultan Êzî" olduğunu söylemektedirler. Ezidilere göre imanın esaslarının Allah'ın birliği ve mutlak kudret sahibi oluşunun yanında diğer bir esasında "Sultan Êzî'nin Allah'ın meleği, yerin nuru ve insanlığın sevinci" olduğuna inanmaktır (Başbuğ, 1987, s. 84).

Ezidi dini literatürü incelendiğinde Êzi, Êzid ve Yezid isimleri birçok *kavl* ve duada geçmektedir. Bu isimlerin Yezid bin Muaviye için kullanıldığı ve ona tanrısal sıfatlar verildiği görülmektedir (Kaplan, 2013, s.31). Kaplan'ın (2013) birçok *kavl*i Kürtçe ve Türkçeleri ile ele aldığı "Günümüz Yezidiliği" adlı kitabında Sultan Êzî'nin kimliği, doğumu ve babası şahsında şeriat ve kadılara karşı mücadelesini işleyen dokuz adet uzun *kavl* mevcuttur. Bu *kavl*lerden "Büyük *Kavl*" (Qewlê Mezin)'da Sultan Êzî'den şöyle bahsedilmektedir:

"Bilge birini isteriz.

Ben hayranın halini sorsun.

Anlatsın bize nasıldı Muaviye ile Sultan'ın kıssası.

Hikâye edecek birini isteriz.

İtikat sahibi arslan,

Sultan Êzî nasıl kâinata teşrif etti.

Sultan Êzî sorar annesine:

'İlah hakkı için söyle

Babamın adı nedir?'

'Oğul baban paşadır.

Beyliğinde ve tahtında oturmaktadır.

Dımeşk (Şam) onun adı ile ayaktadır.' " (ss. 259-261).

*Kavl*de de aktardığına göre Sultan Êzi'nin Yezid bin Muaviye ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu *kavl* dışında Sultan Êzî isminin geçtiği diğer *kavl*ler şunlardır: Muhabbet Değirmeni *Kavl*i (Qewlê Aşê Muhabetê), Anne *Kavl*i (Qewlê Makê), Derviş Habib *Kavl*i (Qewlê Derwêş Hebîb), Ev Sahibi *Kavl*i (Qewlê Xudanê Malê), Şırora *Kavl*i (Qewlê Şirora), Kazasker *Kavl*i (Qewlê Qazî Esker), ve Arapbeyi *Kavl*i (Qewlê Ereb Begî). Bu *kavl*ler yalnızca Yezid bin Muaviye'ye hastır (Kaplan, 2013, ss. 31-32).

Bunun aksine Batman'da Ezidiler ile yapılan kişisel görüşmelerde MAK, Yezid bin Muaviye'nin onların peygamberi olmadığını ve Muaviye'ye olarak algılanan Êzid, Yezid isimlerinin Allah'ın isimlerinden olduğunu söylemiştir. Ayrıca Başbuğ (1987) her ne kadar bu adın çeşitli kaynaklarda "Sultan Yezid" şeklinde yazılarak Yezid bin Muaviye ile ilişkilendirilse de bu görüşün doğru olmadığını savunmuştur (s.85). Sultan Êzî'nin Yezid bin Muaviye ile ilişkili olmadığı, Tanrı olarak tanıtıldığı bir *kavl*de ise şöyle geçmektedir:

"Sultan Êzî bizatihi padişahtır(Tanrıdır).

Bin bir ismi vardır.

Sultan Êzîd Rabbu's-Samet'tir.

Yedi meleği yarattı" (Kaplan, 2013, s. 34).

Sonuç olarak Sultan Êzî'nin Ezidiler nezdinde Tanrı, melek ve peygamber olarak hangi şekilde görüldüğü belirsizdir. Ezidiler ile yapılan kişisel görüşmeler de edinilen bilgiye göre Sultan Êzî "Peygamber İnancı" başlığı altında aktarılmaya çalışılmıştır.

1.3.2.2.Şeyh Adi Bin Müsafir

Emevi halifesi olan Mervan bin Hakam'ın (ö.685) soyundan gelmekte olan Şeyh Adi, 1073 ile 1078[10] yılları arasında Lübnan'ın Bekaa vadisindeki Beyt Far köyünde dünyaya gelmiştir (Kreyenbroek, 2014, s. 31). Adi bin Müsafir gençliğinde Bağdat'a giderek el-Gazali ve diğer Sufi hocalardan ders almıştır (Guest, 2001, s. 43). Bu hocalar arasında Kürtlerin yaşadığı bölgelerde çok büyük bir yayılma gösteren Kadiri tarikatının kurucusu olan ünlü sufi Abdulkadir Geylani de bulunmaktadır (Fucarro, 2010, s. 33). Bağdat'ta yaşadığı çevre de onu tatmin etmeyince nefsini ıslah etmek ve sükûneti tatmak adına 1130 yıllarında buradan ayrılarak Musul'un doğusunda bulunan Şeyhan bölgesine bağlı köyleri

[10] Doğum yılı ile ilgili net bir tarih bilinmemekle birlikte kaynaklarda çeşitli ifadeler mevcuttur. Bkz: Metin BOZAN, **Şeyh Adi Bin Müsafir Hayatı Menkıbevi Kişiliği ve Yezidi İnancındaki Yeri**, 2012, s.39 ve John S. GUEST, **Yezidilerin Tarihi**, 2001, s.41-42.

oluşturan ve eski belgelerde Hakkâri ismi ile anılan Laleş'e gitmiştir (Turan, 2015, ss. 6-7). Şeyh Adi'nin; züht ve takva ile ünü dört bir tarafa yayılmış ve insanlar onu ziyaret ederek öğüt almaya başlamışlardır. Hakkâri dağlarında çoğunluğu Kürt olan yerli halk Şeyh Adi'ye bağlanmış ve oda onları Mürid olarak kabul etmiştir (Teymûr Paşa, 2008, ss. 57-58). Dini bir lider olduğu için Şeyh olarak bilinen Adi bin Müsafir, ilk başlarda "el-Şami" (Suriyeli) olarak, daha sonraları da "el-Hakkâri" (Hakkârili) olarak tanınmaya başlanmıştır. Adi bin Müsafir Ocak 1162'de öldüğünde doksanını geçmiştir. Şeyh Adi Laleş'te gömülmüş ve mezarı kısa bir süre içinde ziyaretçilerin çok sık uğradığı bir yer olan türbe haline gelmiştir (Guest, 2001, s. 47). Adi bin Müsafir evlenmeden ve çocuğu olmadan ölmüştür. Şeyh Adi öldükten sonra henüz Ezidi dini diye bir din ortaya çıkmamış fakat Adi Bin Müsafir'in vasiyeti üzerine müridleri Şeyh'in yeğeni olan Ebu el-Barakat bin Zahir'i liderleri olarak kabul etmişlerdir. Ebu el-Barakat bilgili ve saygı gören kişiliği ile kendi yolundan giden Müridlerini bir araya toplamış ve sonrasında Şeyh Adi'nin adından türeyen Adaviler cemaati ortaya çıkarmıştır (Yalnızoğlu, 2015, s. 134). Ebu el-Barakat öldükten sonra onun yerine oğlu Adi (Adi II) geçmiş ve 1221 'de Moğollar tarafından öldürülmüştür. Daha sonra topluluğun başına Şeyh Hasan geçmiş ve Adaviyye tarikatına yeni bir hareketlilik kazandırmıştır. Sözgelimi grubun lideri kendi çabalarıyla bir tapınma nesnesi olarak görülmeye başlanmış ki bu durum çevredeki Müslümanları çok kızdırmıştır. Adaviyye tarikatının sonraki tarihinde bu topluluk ile komşuları arasındaki düşmanlık içeren ilişkiler devam etmiş ve sonunda bu grubun İslam'dan uzaklaşmasına yol açmıştır. Musul Atabeg'i Bedreddin Lulu tarafından Musul kalesine hapsedilen Şeyh Hasan, boğazı kesilerek öldürüldükten sonra topluluğun başına Şeref el-Din (Şerfeddin) geçmiştir. Şeref el-Din de Moğollar tarafından öldürülmüş ve yerine amcası olan Şeyh Hasan'ın kardeşi Fekhr el-Din (Fehreddin) geçmiştir. Ancak 1275'te Fekhr el-Din bir diğer kardeşi olan Şems el-Din (Şemseddin)'nin başını çektiği bir isyanla karşı karşıya gelmiştir. Bu isyanı bastırarak, Şems el-Din'i Suriye'ye gitmeye zorlamış ama bir yıl sonra kendiliğinden Mısır'a gitmiştir. Bundan sonra Kürdistan'da Adavi topluluğunun başına gelen liderler hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Ezidi adının eski zamanlarda muhtemelen birden fazla topluluk için kullanılmış olmasının ne zaman bu kadim halkı tanımlamak için kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Genel kanıya göre Ezidilerin kutsal kitabı *Kitab-ı Cilve*'nin de yazarı olan Şeyh Hasan, Ezidiliğin de "resmi" kurucusu olarak bilinmektedir. O güne kadar Adaviler olarak anılan tarikat Şeyh Hasan döneminden sonra "Ezidilik" adıyla anılmaktadır (Gökçen, 2015, s. 15).

Ezidi inancını merkeze aldığımızda Şeyh Adi'nin ile ilgili olarak beşeri ve lahuti boyutu olmak üzere iki farklı yönüne vurgu yapıldığını görmekteyiz (Bozan, 2012, s. 28). Beşeri yönüne bakıldığında Ezidilerin Şeyh Adi düşüncesinin, onun tarihsel kişiliği içerisinde geliştiği görülebilmektedir. Ezidilerin inançlarının insanlık tarihi kadar eski olduğu düşünüldüğünde Şeyh Adi Laleş'e geldiğinde Ezidilerin inançlarına ortak olmuş ve onlara kendini sevdirerek mistik yapısı ve kerametleri ile şeyhliğini kabul ettirmiştir. Şeyh Adi Ezidilere birçok yeni şey öğreterek inancı kendi çerçevesinde şekillendirmeye çalışmıştır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, yaradılış hikâyelerinin devamlılığını sağlamanın dışında, Ezidi inancı içerisinde yaptığı düzenlemeler ile kendisinden sonra gelen dini liderlerin de bu yolda ilerlemesi Şeyh Adi'yi ayrı bir öneme sahip kılmıştır (Gökçen, 2014, s. 48). Şeyh Adi'nin lahutî yönünü ortaya çıkaran rivayetlerde ise onun mistik yönlerini içeren bir tasavvur söz konusu olmuştur. Bu tasavvuru besleyen kaynakları Şeyh Adi'nin dönemine kadar götürmek mümkündür (Bozan, 2012, s. 29). Kreyenbroek ve Reşow'un (2011) orijinal metinleri çevirdiği "Tanrı ve Şeyh Adi Kusursuzdur" adlı kitaplarındaki "Şeyh Adi ve Kutsal Adamların İlahisi" (*Kavl*ê Şêxadî û Mêra) adlı metinde Şeyh Adi'den şöyle bahsetmektedir:

> Şeyh Adi iyi bir Sultandır
>
> Sessizce haykırdı:
>
> Bizim suya ihtiyacımız yok
>
> Bizim abdestimiz tefekküre dalmamızdır.
>
> Kendinize biraz su çıkarın
>
> Sünnete göre zorunlu olduğu için elinizi yıkayın
>
> Sonra yüzünüzü efendinize çevirin.
>
> Şeyh Adi tam bir görüşle
>
> Çubuğu kayaya vurdu
>
> Suya seslendi
>
> Dedi: Ey yüce, ey zemzem hadi gel!

Cem'in oğlunun dediği gibi

Sadece Şeyh Adi konuşursa,

Su çıkar

Zemzem kuyunun gözesinden" (s. 19).

Kutsal ilahide de geçtiği üzere Şeyh Adi esasında keramet sahibi bir şahsiyet olarak normal bir beşer olmaktan çıkıp Ezidiler arasında mitolojik bir kişiliğe dönüşmüştür.

Topluluğun yok olmaktan kurtulmasına ve Ezidiliğin bir bütün olarak yenilenmesine vesile olan Şeyh Adi ve ilk takipçilerinin kutsal bir statüye çıkarıldıkları bu dönem, Ezidi tarihi açısından oldukça önemlidir. Adi bin Müsafir, Ezidilerin gözünde kurucu lider olmaktan çok dini bir sembol olarak da görülmektedir (Gökçen, 2014, s. 50). Yalnız bazı kaynaklarda Şeyh Adi'den Allah'ın veziri olarak bahsedilmektedir. Yeryüzünde ve gökte tüm işler onun emir ve denetiminden geçer. Tanrı, Şeyh Adi'ye danışmadan ve onun izni olmadan hiçbir iş yapmamakta, onun her istediğini de yerine getirmektedir (Bozan, 2012, s. 30). Bu yönüyle Şeyh Adi Melek Tavus ile ilişkilendirilmektedir. Ezidiler ve yazılı kaynaklara göre Şeyh Adi, Melek Tavus'un bedenine bürünerek yeryüzüne inmiştir.[11]

1.3.3. Kutsal Kitap İnancı

Ezidiler, hiçbir şekilde dini bir kitaba ihtiyaç duymadan, inancı sözlü gelenekleriyle sonraki kuşaklara aktaran, ibadetler ve kurallar bütününe sahip bir topluluktur (Gökçen, 2012, s. 16). Badger'in aktardığına göre, muhtemelen bazı Ezidiler, 19. yy sonlarında yazılı kitabı olan dinlerin karşısında dinlerinin konumunu yüceltmek için yabancılara gösterebilecek bir kutsal kitaba ihtiyaç duymuşlardır (aktaran Allison, 2007). Ezidi inancında Kitabu'l Cilve (Vahiy Kitabı) ve Mushaf-ı Reş (Kara Kitap) adında iki kutsal kitap bulunmaktadır. Kitabu'l Cilve sekiz sayfa ve 109 satır, Mushaf-ı Reş ise on iki sayfa

[11] Esasında alan çalışmasında bu konuyu PSV ve annesi PHV ile görüştüğümüzde kendileri bize böyle bir şeyden haberleri olmadığını söylemişlerdir. Fakat her Ezidinin konuya hâkimiyeti farklı olduğundan bu konunun bazı Ezidiler arasında bilinmemesi normal karşılanmalıdır.

ve 152 satırdır. Her iki kitabın da asılları Kürtçe yazılmıştır. Kitabu'l Cilve'de diğer din kitaplarının yanlışlarla dolu olduğu, her çağ için yeni peygamber gönderileceği, iyilik ve kötülüğün diğer dünyada değil bu dünyada gerçekleştiği ve her yerde görünebilen ve bulunabilen Melek Tavus'un bütün Ezidileri koruyacağı ve kurtaracağı anlatılmaktadır (Hançerlioğlu, 2004, s. 560). Mushaf-ı Reş'ten ise yaratılış, Ezidilerin inanç tarihleri ve mezhebin içeriği hakkındaki konularda yararlanılmıştır (Bozan, 2012, s. 14). Ayrıca Mushaf-ı Reş'te inanç gereği yasaklanmış, yapılmaması gerekenlerin bir listesi de bulunmaktadır. Mushaf-ı Reş'in Sincar'da; Kitabu'l Cilve'nin ise Şeyhan'da[12] saklı olduğu bilinmektedir. Kutsal kitaplardan *Mushaf-ı Reş*'in adının kökeni bilinmediği fakat büyük olasılıkla siyah rengin kutsallığıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. *Cilve* başlığı muhtemelen ilk dönem Ezidi Şeyh'i Hasan ibn Adi (ö. MS 1254) tarafından Arapça yazılan *Kitâbü'l-Cilve li-Erbâbi'l-Halve*'den gelmektedir. Nitekim çağdaş Ezidi kültüründe, *Cilve* adı Adani soyundan gelen bazı Şeyhlerin elinde bulunan birkaç el yazması için de kullanılmaktadır. Esasında pek çok *Cilve*, belki de *kavl*lerin ve duaların bazı metinlerini içermektedir (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Guest'e (2001) göre Mushaf-ı Reş'in yazarı olarak Şeyh Adi bin Müsafir kabul edilmektedir (s. 347). Her iki kitabın da asıllarının Laleş'e yapılan saldırılar ve türbelerin yağmalanması sonucunda yakılarak yok edildiğine inanılmaktadır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında pek çok araştırmacı tarafından bu iki kitaba ait olduğu öne sürülen metinler yayımlanmıştır (Gökçen, 2014, s. 54). Bu iki kutsal kitap Mushaf-ı Reş ve Kitabu'l Cilve'nin ilk metni Profesör R. Y. Ebied ve M. J. L. Young tarafından son zamanlarda çok önemli analizlerle birlikte çevrilerek gün yüzüne çıkarılmıştır (aktaran Guest, 2001). Bu bilgilerin aksine Anastase Marie şöyle aktarmıştır: "Ezidi 'kutsal kitapları' söylentileri çoğalmış ve 1913 yılında Mushaf-ı Reş ve Kitabu'l Cilve, Hristiyan bir rahip tarafından, gizlice kopyalandığını savunan Ezidi bir dönmeden satın alınarak basılmıştır" (aktaran Allison, 2007). Kreyenbroek ise bu kitapların doğruluğunun araştırmacılar tarafından tartışıldığını, esasında yazılmış oldukları dilin kesinlikle güvenilir bir Kürtçe olmadığını ancak içeriklerinin hala topluluk içerisinde var olan sözlü geleneklere büyük oranda benzediğini söylemektedir (Allison, 2007, s. 93). Esasında bu güne kadar itibar sahibi hiçbir Ezidi, kutsal kitapların gerçek bir yazıyla ilgili olarak "Ezidi geleneğini temsil ettiğini" açıkça beyan etmemektedir (Kreyenbroek, 2014, s. 18).

[12] Irak'ın Musul Kentinde Ezidilerin yaşadığı bölgelerdir.

Sonuç olarak Ezidi inancında kutsal bir kitabın yahut kitapların varlığı şaibelidir. Bu kitapların varlığı ve eğer varlarsa akıbetinin bilinmemesi Ezidi inancını anlamayı ya da öğrenmeyi zorlaştırmakta fakat imkânsız kılmamaktadır. Ezidi inancında sözlü kültür büyük bir öneme sahip olduğundan kendileri kutsal bir kitaba gerek duymadan inançlarını yaşamayı sürdürmüşlerdir. Esasında yıllar içinde değişime uğrayarak günümüze ulaşan bu inanç bugün kutsal kitaplar olmasa da sözlü kültürün taşıyıcısı olan *kavl*ler ile günümüze kadar ulaşmış ve ilerleyen kuşaklara da taşınmaktadır. Ezidi dini kitaplarına bel bağlayarak sonuç ve çıkarımlarda bulunmak, inancı anlama olanaklarında da önemli sorunlara yol açmaktadır. Arapça, Kürtçe, Musul, Bağdat ve hatta şifreli yazılmış baskıları olduğu öne sürülen kutsal kitaplar üzerinden Ezidi inancını anlamaya çalışmak, yalnızca Ezidilerin yaşadıkları bölgelere gidemeyip onları göremeyen okuyucular tarafından kullanılan bir yöntem olabilir (Gökçen, 2014, s. 55).

1.3.4. İbadetler ve Ritüeller

Ezidi inancında Tanrı, temsilcisi olan Melek Tavus'a ve altı meleğe dünyanın yönetimini devretmiştir. Melek Tavus'un evrenin varlığını sürdürebilmesi için Ezidiler de gerekli ritüelleri yerine getirmelidir (Yalkut, 2001, s. 67). Evrenin varlığını sürdürebilmesi için gerekli ritüeller de ibadet ve dinsel görevlerin yerine getirilmesi ile olmaktadır. Dini liderlere saygı göstermek, türbeleri ziyaret etmek, dini ayinlere katılmak, sadaka vermek, dinsel aidatlarını ödemek, bazı yasaklara uymak ve dua etmek Ezidilerin temel dinsel görevleri arasında yer almaktadır (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Dua etmek Ezidi inancında ibadetlerin en başında gelmesine rağmen Laleş'teki Şeyh Adi türbesi dışında hiçbir yerde Ezidilere ait topluca ibadet edilebilecek açık ya da kapalı bir ibadethane bulunmamaktadır (Suvari, 2002, s. 81). Herhangi bir ibadethanesi olmayan Ezidiler günde üç defa güneşe dönerek dua okuduklarında ibadet etmiş sayılırlar. Bu ibadetin en önemli yanı kimsenin görmediği bir yerde yapılmasıdır (Gökçen, 2013, s. 35).

Batman- Beşiri Kurukavak (Hamdûna) köyünde yapılan kişisel görüşmelerde, 71 yaşındaki MAK, günde iki kere güneş doğarken ve batarken güneşe dönerek ibadet edildiğini belirtmiştir. Sabah ve akşam dualarını uygulamalı olarak göstermiş ve dualarını okumuştur. Abdest olarak el ve yüzün yıkandığını belirterek; sabah güneş doğduktan sonra akşam ise

güneş batmadan yüzünü güneşe dönerek, sağ elini sol elinin üstüne koyup duaya başladığını söylemiştir. Duayı okuduktan sonra eğilerek sağ elini yere dokundurup kalktıktan sonra elini öpüp alnına koymuştur. Bunu yaptıktan sonra eğer yer temiz ise yere eğilip yerin öpülebileceğini de belirtmiştir. Ezidilerde günlük dua ibadetleri bireysel olarak yapılmaktadır. Laleş'te yapılan hac törenleri dışında toplu ibadet ve dua mekânları bulunmamaktadır.

Güneş bir tapınma olarak tüm ibadetlerin belirleyici unsuru konumundadır. Bu duruma bağlı olarak birçok kaynakta Ezidiler "Güneşe Tapanlar" olarak adlandırılmaktadır. Esasında Ezidiler hiçbir koşulda güneşe veya ateşe tapmamaktadır. Ayrıca mitolojik hikâyelerde *yarı insan-melek* olarak *Şêşims* güneş ile tasvir edilmektedir. Dolayısıyla güneşe yani *Şems*'e dönülerek edilen duaların Tanrı'ya iletileceği düşünülmekte ve güneş bir vekil olarak betimlenmektedir (Gökçen, 2014, ss. 60-61).

1.3.4.1.Oruç

Ezidilerde oruç ikiye ayrılmaktadır: Biri yalnızca din adamlarının tuttuğu, seksen gün süren özel oruç, ikincisi de her Ezidinin Aralık ayında üç gün tutmak zorunda olduğu genel oruçtur (Beysanoğlu, 1988, ss. 22-23). Genel oruç, Ezidilerin Aralık ayının başından itibaren üç gün süre ile tuttuğu oruçtur (Torî, 2000, s.80). Özel oruç ise Gökçen ve Taşğın'a göre yazın ve kışın olmak üzere seksen gün tutulmaktadır. Özel oruç Müridler için zorunlu olmamakla birlikte Fakirler sınıfı ve yaşlıların tuttuğu bir oruçtur. Bütün oruçlar, sabah güneşin doğumuyla başlamakta ve akşam güneş battıktan sonra sona ermektedir. Bütün gün yemek ve içmek yasaktır. Fakat oruç tutan bir kişiye herhangi bir şey ikram edilirse geri çevirmez, yer ve içer (Torî, 2000, s. 80).

1.3.4.2.Hac

Ezidiler hac için Ekim ayının ilk haftası Şeyh Adi'nin kabrinin bulunduğu Laleş vadisine gitmektedir (Taşğın, 2014, s. 41). Irak'taki Laleş Vadisi'nde 6-13 Ekim tarihleri arasında, Adi bin Müsafir'in Mabedi'nde yapılan hac ibadeti, topluluk için dini bir kural olarak

yerine getirilmesi gerekmektedir (Gökçen, 2014, s. 105). Hac ibadeti boyunca hac mekânında ağaç dalı dahi kesilmemekte, ayakkabı ile dolaşılmamakta, cinsel ilişki kurulmamakta ve içki içilmemektedir. Hac ibadeti sırasında Ezidiler türbeleri ziyaret ederek kurban kesmekte, çocuklarını kutsal suda kutsamakta (vaftiz)[13] ve *Kavval*ların çaldığı *def* ve *şibab*[14] ile dini ayinler icra etmektedirler (Gökçen, 2014, 2015)

1.3.4.3.Dini Bayramlar

Ezidilerin *Xwedan Bayramı*, *Şêşims Bayramı*, *Êzî(d) Bayramı*, *Pir Ali Bayramı* ve *Hızır ve İlyas Bayramı* dışında en çok önem verdiği üç temel dini bayram bulunmaktadır (Gökçen, 2014, s. 63). Bunlardan birincisi *Yeni Yıl Bayramı (İda Sersalê)*, yılın ilk bayramı olan ve Nisan ayının ilk Çarşamba günü kutlanan bayramdır (Lescot, 2014, s. 65). *Kırmızı Çarşamba (Çarşame Sor)* olarak da bilinen bu bayramda aile mezarlıklarını ziyaret etmek, mezarların başına gelen geçenlerin yemesi için yiyecekler bırakmak, evleri süslemek için kırmızı düğün çiçekleri toplamak ve yumurtaları rengârenk boyamak hazırlıkların başında yer almaktadır. Gece yarısında ise meleklerin geçtiğine inanılmaktadır (Guest, 2001, s. 77). Baaşîk'te kutlamaların en güzeli olduğu söylense de insanlar bu bayramı genellikle kendi köylerinde kutlamaktadır (Kreyenbroek, 2014, s. 150). *Kırmızı Çarşamba Bayramı* neşeli bir bayramdır fakat Ezidi kadınların mezarlığa giderek ağıt yaktıkları ve *Kavval*ların de mezar başında *kavl*ler söylediği ciddi bir yanı da bulunmaktadır (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Bu bayram dünyanın var oluşundan itibaren, bazı önemli olayların hep Çarşamba günü gerçekleştiği; örneğin, Melek Tavus'un Çarşamba günü yaratıldığı, görünmez varlıklar olan cin ve perilerin o gün yıkandığı, Seyyid bin Car'ın Çarşamba günü doğduğu ve dünyanın Çarşamba günü yenilendiği inancına dayandırılmaktadır (Gökçen, 2014, s. 63).

---

[13] *Mohr kirin*. Çocuk dünyaya geldiğinde, Laleş'ten getirilen su ile ya da içine Şeyh Adi'nin türbesinden getirilen tozların karıştırıldığı yerel kaynaklardan alınan su ile Şeyh ya da Pir tarafından vaftiz edilir (Guest, 2001, s. 75).

[14] Sadece *Kavval*lar tarafından belirli gün ve törenlerde kullanılan kutsal sazlardır. *Def* geniş ve iç kısmında ikişerli olmak üzere dört adet büyük zilin bulunduğu vurmalı bir saz, *şibab* da kavala benzeyen üflemeli bir sazdır (Gökçen, 2015, s. 100).

Temel dini bayramlardan ikincisi Sadece Laleş'te kutlanan *Yaz Bayramı, Kırk Günlük Bayram* ve *Şeyh Adi Bayramı* olarak çeşitli isimler ile bilinen, Temmuz'un on sekizinden yirmi birine kadar süren bayramdır. Şeyh Adi'nin oruç tutmasının anısına Baba Şeyh ve köçekler tarafından sürdürülen bu gelenek gün doğuşundan gün batışına kadar tutulan yaz orucunun bittiğini işaret etmektedir (Guest, 2001, s. 77).

Son olarak Ezidilerin Hac ibadetlerini gerçekleştirdiği *Cumai Bayramı (Cejna Cemaiyye)* ya da *Cemaat Bayramı* olarak bilinen Şeyh Adi'nin ilk toplantısının yıl dönümünü kutlamak için 6-13 Ekim tarihlerinde Kutsal Mekân Laleş'te toplanılan ve yedi gün süren bayramda temel dini bayramlar arasında bulunmaktadır (Guest, 2001, s. 78). Bayram döneminde dini ileri gelenler Laleş'te toplanırlar ve onların dünyevi buluşmalarının Allah'ın ve yedi meleğin gökte toplandıkları bir meclisin yansıması olduğuna inanılmaktadır (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Bayram boyunca Ezidi çocukları kutsal su ile vaftiz edilir, pek çok türbe ve kutsal yer ziyaret edilir, dini ayinlerle dualar okunur ve şarkılar söylenip dans edilmektedir. Bu ibadetlerin belki de en önemlisi *kavl*ler eşliğinde yapılan *Sema* törenleridir (Gökçen, 2014, s. 65). Cumai Bayramı'nın en önemli ritüellerinden biri de kurban kesmektir. Hac görevini yerine getiren Ezidiler Kutsal Mekân Laleş ya da yaşadıkları yerlere geri dönerek kurbanlarını keserler.[15]

Yalkut'un (2001) alan araştırması sırasında görüştüğü bir Ezidinin aktardığı bilgi şöyledir:

> "Konuştuğum Ezidiler kendi köylerinde Cejna Cemaya'yı nasıl kutladıklarını anlatırken, maddi durumlarına göre sığır, boğa, koyun ya da bunlara benzer başka bir hayvan kurban ettiklerini ve kurban etini aralarında dağıttıklarını söylüyorlardı. Boğa kurbanı diye bir şey olduğunu ilk kez Almanya'da duymuş olanlar da çoktu aralarında." (s. 71)

Ayrıca diğer tüm Ezidilerden farklı bir biçimde Kafkas Ezidileri Îda Mezere (Mezarlık Bayramı) diye adlandırdıkları kendilerine özgü bir bayram kutlamaktadırlar. Bu bayram Elegez'de 19 Haziran'da, Şamiran'da 20 Haziran'da, Romoşi Aşiretinde ise 6 Mayıs'ta kutlanmaktadır (Gökçen, 2015, ss. 34-35).

1.3.4.4.Sünnet/Kirvelik

[15] Çalışmamızda kişisel görüşmeler yaptığımız PSV, hac görevini yerine getirdikten sonra Batman Beşiri'de bulunan köyü Üçkuyular'a gelerek kurbanını kestiğini ifade etmiştir (Kişisel iletişim, 17 Kasım 2018).

Ezilerin Mohr Kirin'dan (vaftiz) sonra en çok önem verdiği ritüellerden biri de sünnettir. Sünnet, peygamber Hz. İbrahim'in bir uygulaması olarak kabul edilmekte ve uygulanmaktadır (Taşğın, 2014, s. 46). Ezidiler'de sünnet kadar kirvelik de inanç içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Guest (2001), kirveliği "çok tuhaf bir adet" olarak aktarmaktadır: "Kiriv[16] olarak bilinen tuhaf bir adet Kuzey Irak'ta hâkimdir. Bu âdete göre Yezidi oğlan çocuğu Müslüman bir adamın kucağında sünnet edilebilir. Ve böylelikle her ikisi arasında da ömür boyu sürecek olan bir kan kardeşliği ilişkisi kurulur" (ss. 75-76). Çocuk sünnet olurken bir damla kanı Müslüman olan kirvenin üzerine damlatılır (Bilge, 2002, s. 56). Öztemir (1988) "kiriv" sözcüğünün "kirve" sözcüğünden kaynaklandığı ve Müslümanların Ezidi kirvelerine hitap ederken "kiriv" sözcüğünü kullandıklarını belirtmiştir. Aynı zamanda Ezidilerin sünnet olayına çok önem verdiklerini ve çocuk ölü doğmuş olsa bile sünnet etmeden gömmediklerini belirtmiştir (s. 17). Taşğın'na (2014) göre de kirve, Ezidilerin din adamı sınıfından da seçilebilmektedir. Çünkü kirve olan ailelerin beş kuşağa kadar evlenmeleri yasak sayılmaktadır (s. 46). Ezdiler de evlilik çok zor ve katı kuralları olan bir yapıdır. Evlilik, diğer dinlerden olan insanlarla ve Ezidilikte de kastlar arasında (din adamları ve Müridler) yasak olduğu için Ezidiler kirvelerini genellikle evlilik yapamayacağı kastlardan ve yine evlilik yapamayacakları dinlere mensup (özellikle komşuları olan Müslümanlar) kişilerden seçerler. Kirvelik bu coğrafyada yaşayan halk tarafından bir barışma ve kaynaşma aracı olarak da görülmektedir. Bu nedenle Müslümanların fazla olduğu bölgelerde Ezidiler kirvelerini kendi aralarından değil, Müslüman ailelerden seçmektedirler. Dolayısıyla bu durum Ezidilerin Müslümanlar tarafından kabul görmelerini de sağlamaktadır (Gökçen, 2014, s. 63).

1.3.4.5.Ahiret Kardeşliği

İnanca göre her Ezidinin bir ahiret kardeşinin (Birayê Axiretê) olması temel kurallardandır. Ahiret kardeşliği iki erkek ve iki kadın arasında yapılabilmektedir. Kardeşler birbirlerinin dünyevi ve ruhani olaylarından sorumlu oldukları için özellikle Müridler ahiret kardeşlerini Şeyhler veya Pirler arasından seçmektedirler[17] (Gökçen, 2014, s. 58). Farz olarak da

[16] Kirvelik (Kerif olarak da geçer).

[17] Doğuştan bağlı oldukları Şeyh ya da Pir aileleri dışında seçim yapabilirler (Guest, 2001, s. 76).

bilinen bu inanış Ezidiler arasında "erkek kardeş" ve "kız kardeş" seçebilme olarak da görülebilmektedir. Ahiret kardeşlerinin en önemli özelliği hayatın özel dönemlerinde -düğün, doğum, ölüm gibi- birbirleri için bazı görevleri yerine getirmek olduğundan, kardeşlikleri ergenlik döneminde başlayarak ömür boyu devam etmektedir (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Ahiret kardeşliği, Ezidilerde toplumsal sınıfların denetimiyle ilgili, ruhban sınıflarının keyfi güç uygulamasının önüne geçtiğinin de önemli bir unsurunu oluşturmaktadır (Yalkut, 2001, s. 51).

1.3.4.6.Ölüm ve Cenaze

Ezidiler için ölüm bir yok oluşu değil aksine yeniden var oluşu ifade eder. Ölen kişi için "elbisesini değiştirdi" (lıbasê xwe guherî) denilir. Bu ruhun bedenden ayrılması ve başka bedende canlanması anlamına gelir (Torî, 2000, s. 80). Bu bağlamda Ezidiler ruh göçüne inanmakta ve cennet ve cehennemin varlığına inanmamaktadırlar. Bu konuda Sever'in (1996) aktardığına göre Ezidilerin liderleri olan Emir Muaviye bin İsmail el-Yezidi cennet ve cehennemi şöyle tanımlamıştır:

"Biz ruh göçüne inanıyoruz. Çünkü Melek-e Tawus'un[18] aracılığı ile Yüce Varlık'ın yarattığı cevher sonsuzluktan başka bir şey olamaz. Cehennem ve cennet birleşmişlerdir. İnsan eylemlerinden ötürü harfi harfine, noktası noktasına bu dünyada yargılanır ve ödüllendirilir veya cezalandırılır" (s. 119).

Bunun aksine Guest'in (2001) çalışmasında Baba *Kavval*'ın söylemleri yukarıda verilen düşüncenin tam tersini ifade etmektedir:

"Allah insanoğlunu yarattığı zaman, insanoğlunun günah işleyeceğini biliyordu. Eğer Yargı Günü'nde iyi bir yer yoksa ve hapishane gibi bir yer yoksa –cennet yoksa ve cehennem yoksa- insanlar Allah'tan nasıl korkarlardı? Bu yerler olmaksızın, insanoğlu O'ndan korkmazdı. Bu yüzden O, iyiler için cenneti; kötüler için ise cehennemi yarattı" (s. 369).

Öyle görünüyor ki esasında Ezidilerin cennet cehennem inanışı günümüze geldikçe semavi dinlerin etkisinde kalarak değişim göstermektedir.

[18] Melek Tavus.

Ölüm konusunda çoğu dinden farklı olarak ruh göçüne inanan Ezidiler ölülerini toprağa gömmektedirler. Dünya'nın çeşitli bölgelerine göç etmek zorunda kalan Ezidiler nerede ölürlerse ölsünler eğer siyasi ya da maddi bir neden yok ise genellikle doğduğu topraklarda gömülmektedirler[19] (Gökçen, 2014, s. 130). Ölünün cenazesi Ahiret Kardeşinin yanında olacak şekilde Şeyh veya Pir tarafından yıkanmaktadır. Ayrıca Ahiret kardeşinin cenazenin yıkanmasından sonra kefeni bağlaması ve gömme zamanında kefeni tekrardan açması gerekmektedir (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Cenazenin yıkanmasında kullanılan suyu Şeyhe (yoksa Pire) *merebbî*[20] vermekle görevlidir. Ölü gömüldükten sonra mezarı başında *Kavval*lar tarafından kutsal sazlar *def* ve *şibab* çalınarak *kavl*ler söylenir [21] (Bilge, 2002, s. 59). Cenaze gömüldükten ve ilahiler söylendikten sonra cenaze evinde taziyeler kabul edilerek yemek dağıtılır. Ölen kişinin ardından yas tutmak mezar başında "qubbe" (kubbe) denilen yerde yapılmaktadır. Dini ayinler cenazeden sonra üçüncü, yedinci ve kırkıncı günlerde düzenlenmektedir (Torî, 2000, s. 81). Ayrıca Ezidiler cenazeden sonra üç gün sıra ile yedinci gün, kırkıncı gün ve ölüm yıl dönümünde kendi aralarından yoksullara yiyecek ve sadaka vermektedirler. Aynı zamanda kurbanlar keserek dağıtmaktadırlar (Gökçen, 1987, s. 39).

1.3.5. Yasaklar

Yasak, haram yahut günah olarak bilinen tabuların birçoğu Ezidî hikâyelerinde mevcuttur. Bu hikâyeler çoğu zaman değişkenlik göstermektedir. Çakar'ın (2007) Mushaf-ı Reş'in Musul nüshasından aktardığına göre, Yunan peygamberine olan saygıdan dolayı balığın yenmesi yasaktır. En bilindiklerinden olan marul yememe yasağı Ezidilerin peygamberlerinden biri olan 'Hasiye' ismine benzediği için yasak sayılmaktadır. Peygamberlerinden birisinin kuzusu olmasından dolayı ceylan eti yenmesi ve Melek Tavus'a benzediği için de horoz eti yenmesi yasaktır. Kabak yemek, yerde giyinmek, halka açık tuvaletlere gitmek ve hamamlara girmek de yasaklar arasındadır (s. 324). İyi bilinen

[19] Gömülecekleri topraklarda doğmamış olsalar bile atalarının orda doğmuş olması önemlidir.

[20] Cenaze sırasında suyu Şeyhe veren görevli.

[21] Batman'da yapılan kişisel görüşmeler sırasında düzenlenen cenaze töreninde *Kavval* olmadığı için *def* ve *şibab* çalınmamıştır. Fakat çalışmada müzikal analizinin de bulunduğu "Ölüm *Kavli*" (Qewlê Seremergê) cenazede bir Mürid tarafından okunmuştur (kişisel iletişim, 17 Kasım 2018).

bir başka tabu ise mavi renk kıyafet giyme yasağıdır (Kreyenbroek, 2014, s. 148). Rivayete göre bir *Koçek*[22] rüyasında mavi renkli birisinin Laleş'e gelerek Baba Şeyh'i öldürdüğünü görür. Rüya üzerine Laleş'te yaşayanlar mavi renkte elbiseler giymeyerek gelecek kişiyi beklerler. O yıl hacı olmaya gelenler oradakilerin mavi renk giymediğini görünce, bu önlem öncelikle geleneğe sonrasında da dini bir yasağa dönüşmüştür (Gökçen, 2014, s. 144). Mavi renk kıyafet giymeme yasağının nedenlerinden biride Melek Tavus'un rengi oluşudur (Taşğın, 2013, s. 527). Bunlar dışında kendi dinlerinden olmayan biri ile evlenmek, Müridler olarak şeyh ya da Pir ailelerinden biri ile evlenmek, Fakire vurmak ya da saldırmak, "şeytan" kelimesini ya da onu çağrıştıran kelimeleri kullanmak yasaklar arasındadır (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Şeytan ile ilgili konuşmaları gerektiğinde "O", "Bildiğin", "Cahiller ile mecnunların telin ettiği" ve "Melek Tavus" gibi ifadeler kullanmaktadırlar. Aynı zamanda "Ş" harfi ile başlayan kelimeleri de kullanmamaya özen göstermektedirler (Öztemir, 1988, s. 25). Ateş kutsal elementlerden biri olduğu için Ezidiler genellikle ateşi söndürmemeye çalışırlar ve ateşe tükürmemektedirler. Özellikle Türkiye'de Mardin ve çevresindeki Ezidilerce etraflarına çizilen daireden çıkmak yasak olarak kabul edilmektedir (Gökçen, 2014, s. 144). Bu olay Ezidi karakterini belirtmek bakımından önem arz etmektedir. Rivayete göre Ezidiler arasında çözülmesi güç bir mesele olduğunda Şeyhleri hemen bir çember çizer ve içlerinden yemin eden Ezidiler o çemberin içine girerlermiş. Böylece mesele halledilirmiş. Bunun nedeni ise Ahmet Turan'ın Tanıl Yaşar'a anlattığına göre; Şeyh Adi bir gün Şeyh Abdulkadir Geylani'nin vaazını dinlerken yere bir çember çizerek müridlerine, "Kim Abdulkadir Geylani'nin vaazını dinliyorsa bu çembere girsin!" demesidir. Bu olaydan sonra çemberin dışına çıkmak yasak olarak kalmıştır (Yaşar, 2008, ss. 169-170).

1.3.6. Dini Örgütlenme ve Toplumsal Yapı

Elle tutulur bir kutsal kitapları olmamasına rağmen Ezidi toplumunun dini işleyişini yıllardan beridir belirli değişimlerle birlikte sürdürüyor olmasının en önemli nedenlerinden biri dini örgütlenme biçimidir (Gökçen, 2015, s. 17). Dini liderlerden (Şeyhler ve Pirler)

[22] Bu çalışmada Dini Örgütlenme ve Toplumsal Yapı başlığı altında açıklanmıştır.

oluşan kastlar[23] ile müridler, toplumda iki ana tabakayı oluşturmaktadır. Bu kastlar da kendi içlerinde katılıma göre belirlenmiş, iç evlenme[24] kuralının çok baskın bir şekilde uygulandığı soysal ve hiyerarşik gruplara ayrılmaktadır (Yalkut, 2001, s. 49). Ezidi cemaatinde sayısız kast –topluluğun laik kolunu oluşturan Mirin dışında- vardır. Mirin geleneksel oturma yeri, Laleş'in 5-10 km batısında yer alan Baedrê bölgesidir fakat bugün Mir çoğunlukla Bağdat ve Musul bölgelerinde yaşamaktadır (Guest, 2001, s. 72). Mir, Ezidilerin dünyevi lideri olarak topluluğun dini işlerinden çok dünyevi işleri üzerine hâkimiyet gösterse de her ikisini de kendi sorumluluğunda tutmakta ve Ezidilerin en yüksek ruhani meclisinin de liderliğini yapmaktadır (Taşğın, 2014, s. 44). Ezidilerin önderi olan Mir, Katani[25] soyundan gelmektedir. Ezidilerin bir de *Baba Şeyh* adı verilen Şemsani[26] soyuna bağlı manevi önderi mevcuttur (Yalkut, 2001, s. 49) Ezidilerde bu iki tabaka (Mir ve *Baba Şeyh*) hiyerarşinin ana yapısını oluşturan Şeyh, Pir ve Müridden önce gelmektedirler. Kendi içerisinde de benzer bölümlere ayrılan bu hiyerarşik yapı kan bağı ile de diğer kuşaklara aktarılmaktadır (Gökçen, 2013, s. 10). Kastların iç evlilikten sonra en önemli özelliği babadan oğula geçmesidir. Çalışmanın bu bölümünde kastın ana yapısını oluşturan *Mürid, Pir* ve *Şeyh* üç ana başlıkta ele alınmaktadır.

1.3.6.1.Mürid

Ruhani hiçbir özelliği bulunmayan ve standart dini görevlerinin dışında fazladan bir dini yükümlülüğe sahip olmayan Müridler kastın en alt kısmını oluşturmaktadırlar (Gökçen, 2014, s. 172). Dini işlerde en düşük konumda olmalarına rağmen, Müridler Ezidi cemaatinin ana direğini oluşturarak verdikleri emekler ile dini üst yapıya destek

[23] Burada kullanılan kast kavramı Hinduizm sistemindekinden biraz farklı bir anlam taşır. Örneğin, Ezidilerde farklı kasttan olanlarla temas yasağı bulunmaz. Kastlar daha çok evlenme grupları olarak anlaşılabilir, ama kendi içlerinde sıkı bir hiyerarşik düzende mevcuttur. Kast terimi de bu dikey düzenlemeden dolayı tercih edilmektedir (Yalkut, 2001, s. 49).

[24] *Şerîet* olarak bilinen bu kural bir Ezidinin kendi gibi başka bir Ezidi dışında evlenmesine izin verilmemesine denir. Ayrıca *terîqet* olarak bilinen kural da her Ezidinin kendş kastından bir Ezidi ile evlenmesi kuralıdır (Omarkhali, 2014, s. 151).

[25] Şeyhlere ait olan bir soy.

[26] Şeyhlere ait olan bir soy.

olmaktadırlar. Oğlan çocukları dokuz aylık olduğunda, *bisk*[27] adı verilen bir törenle Müridliğe adım atmaktadırlar (Guest, 2001, s. 75). Sufilikte Mürid Şeyhin öğrencisi olarak bilinse de Ezidilikte bu sözcük dini örgütlenmenin hangi kastında olursa olsun bir Şeyhin ya da Pirin herhangi bir taraftarı olarak fakat bazen de ne Şeyh ne de Pir olan, "sıradan insanlar" gibi genel bir anlamda ifade edilmektedir (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Esasında Müridler tam anlamıyla Ezidi halkını ifade etmektedirler.

Mürid kastını oluşturan fakat çeşitli şekillerde adlandırılıp inancın içerisinde farklı görevleri bulunan üç sınıf daha mevcuttur: *Kavval, Fakir* ve *Koçek.*

Fakir, kendisini dine ve ibadete adayan insanlar olarak Fakirler, dünyayı ve lezzetlerini terk ederek her türlü saygıyı ve takdiri hak eden makamda bulunmakta ve aynı zamanda bunları temsil etmektedirler (Taşğın, 2014, s. 45). Zamanlarının büyük çoğunluğunu vaaz vermeye, dua ve ibadete etmeye ayırırlar (Torî, 2000, s. 131). Fakirlerin en belirgin ve ayırt edici özellikleri Şeyh Adi'nin geleneksel olarak giydiği sade elbiseleri[28] giymeleridir (Guest, 2001, s. 74). Şeyhin yokluğunda ise sıradan halka hizmet etmektedirler.

Koçek, "küçükler" olarak da ifade edilirler ve herhangi bir kasttan gelebilirler. Laleş'te bulunan Şeyh Adi tapınağının bazı törensel ve pratik görevlerini yerine getiren köçekler "tapınak hizmetçisi" olarak da bilinmektedirler (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Koçeklerin transa geçip Melek Tavus'la ya da diğer meleklerle doğrudan temas kurabilme yeteneklerinden dolayı mucizeler gösterdiklerine ve gelecekten haber verebildiklerine inanılmaktadır (Yalkut, 2001, s. 51). Kendisini dini ibadete adayan ve dünya nimetlerinden soyutlaşan *köçek*ler; "kulağı delik" anlamına gelmektedir. Dinin esaslarını aydınlatma görevleri bulunan köçekler bunun için zaman zaman kaybolarak uzun uzun tefekküre dalmakta ve bir manada gaybtan bilgi getirmektedirler (Taşğın, 2014, s. 45).

Ezidi inancındaki dini örgütlenme ve toplumsal yapıdaki bu sınıflar her ne kadar az da kalsalar inancın sürekliliği için varlığını sürdürmektedirler. Dini örgütlenmedeki Mir, Şeyh ve Pir sınıflarının devamlılığı babadan oğula geçerek sürekliliğini sağlarken diğer sınıflara

[27] Bisk töreni Ezidi çocuğunun Şeyhi tarafından her iki kulağının yanından bir tutam saçın kesilmesi işlemidir.

[28] Kenar kısımları kırmızı olan cüppe, bele takılan kırmızı ve beyaz kumaştan örülmüş bir kuşak, bir de başa geçirilen kubbeyi andıran siyah renkli sarık.

katılım serbest bir şekilde sağlanmaktadır. Bazı kaynaklar Fakir sınıfının da babadan oğula geçerek devamlılığını sağladığını öne sürerken başka kaynaklar bu sınıfa geçişte bir soy devamlılığı aranmadığını belirtmektedir. Aynı zamanda kastlar arası evliliklerin de sosyal yapıyı etkilediği bilinmektedir. Mir, Şeyh ve Pir sınıfındaki Ezidiler diğer kastların üyeleri ile evlenememektedirler. Her biri kendi kastlarına bağlı üyeler ile evlilik yapmak zorundadırlar.

1.3.6.2.Pir

Şeyh Adi öncesinde de var oldukları söylenen 40 Kürt aşiret ve ailesinden gelen Pirler, cemaat içerisindeki görevleri bakımından Şeyhler ile benzeşmektedirler. Şeyhin olmadığı vakitlerde ona vekillik edebilirler (Gökçen, 2015, s. 20). Pirler arasında "Baba Çavuş" unvanı Laleş tapınağına bekçilik yapan Pirlere verilmiştir. Bunlar dışında Pirin diğer görevleri, dini ve toplumsal uyarılarda bulunarak Müridlerin eğitimini sağlamak, toplumsal anlaşmazlıklara çözüm bulmak, Müridlerin ölümlerinden sonraki süreç olan yıkanma, kefenlenme ve defnedilme işlemlerini yapmak, Müridler arasında yardımlaşmayı sağlamaktır[29] (Taşğın, 2014, ss. 42-43). Guest'e (2001) göre dini ayinlere Pirler ve Şeyhler birlikte katılırlar fakat Pirler genelde idari görevlerle uğraşmayarak zamanlarını tefekküre ve ibadete adamaktadırlar (s. 73). Şeyhlere isimini veren Şeyh Adi ve akrabaları olurken Pirler Şeyh Adi'nin önde gelen yoldaş ve Müridlerinin soyundan gelmektedirler (Kreyenbroek, 2014, s. 132). Ermenistan'da yaşayan Ezidiler dışında Pirler ve Şeyhler arasında herhangi bir ayrım yapılmazken, Ermenistan Ezidilerinin önemli bir kısmı daha köklü bir geçmişi simgelediği düşüncesiyle Pirlere Şeyhlerden daha çok saygı göstermektedirler (Gökçen, 2014, s. 164).

1.3.6.3.Şeyh

Otoritelerini Şeyh Adi'den sonra alan Şeyhler bu inancın aktif temsilcileridirler. Şeyhlerin başı olan "Baba Şeyh", Mir tarafından atanmaktadır (Guest, 2001, ss. 72-73). Hiyerarşinin

[29] Bu görevler Şeyhin de görevleridir.

en tepesinde bulunan Şeyhler Adani, Şemsani ve Katani soyundan gelmektedirler. Baba Şeyhler ise sadece Şemsani soyundan gelmektedir. Şeyhlerin Mirlere karşı sorumlulukları bulunmaktadır (Bilge, 2002, s. 47). Ezidiler Şeyhlerin meleklerden gelerek onların temsilcisi sıfatında yeryüzüne gönderildiklerine inanmaktadır (Yalkut, 2001, s. 49). Şeyhler Müridlerin manevi yol göstericisi olarak resmi görevlerini yerine getirmektedirler. Şeyh Müridler için dualar oluşturarak yasakları vaaz edebilir. Onların doğum, nikâh ve ölüm gibi dini törenlerine katılması beklenmektedir. Bu törenlere iştirak etmelerine karşılık her Mürid kendi Şeyhine[30] yılda bir belirli miktarda para ödemektedir (Kreyenbroek, 2014, ss.129-130). Şeyhler para kazanmaya yönelik hiçbir uğraş içerisinde yer almadan sadece Müridlerinin verdiği zekâtlarla[31] hayatlarını sürdürmektedirler (Gökçen, 2014, s. 159). Şeyhler beyaz bir cübbe giyerek, başlarına da kırmızı bir kuşak ile etrafını sardıkları siyah bir külah takarlar (Torî, 2000, s. 130).

1.4.Anadolu'da Ezidi İnancı

1.4.1.Anadolu'da Ezidilerin Yaşadıkları Bölgeler

Ezidiler küçük gruplara bölünmüş ve büyük bir kısmı yerleşik olmakla birlikte göçebe bir hayat sürmek zorunda kalan dağınık bir topluluk olarak varlığını sürdürmektedir. Ezidilerin günümüzde yaşadıkları bölgelere baktığımızda Irak, İran, Suriye, Türkiye, Ermenistan, Gürcistan, Almanya ülkelerinde çoğunlukta olmak üzere Fransa, Belçika, Hollanda ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde karşımıza çıkmaktadırlar (Adsay, 2014, s. 101). Çoğunluk olarak Irak'ın Musul kenti ve çevresindeki Laleş, Şeyhan ve Sincar bölgelerinde yaşamakta olan Ezidiler zamanla artan terör örgütü saldırıları nedeni ile bu bölgeleri boşaltarak Avrupa'da Almanya başta olmak üzere yukarıda sözü edilen Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Ermenistan'da kültürel ve siyasal nedenlerden dolayı bir süredir farklılaşma yaşayan topluluk üyeleri açısından tek bir Ezidilik değil, "Şamiran

[30] Her Ezidinin bir Şeyhi ve Piri vardır; Pirler daha yüksek statüdeki aileden bir Pire, Şeyhler de daha yüksek statüdeki aileden bir Şeyhe sahiplerdir. En üst konumda Mirin ailesi bulunmaktadIr (Allison, 2007, s. 66).

[31] Ezidilerde zekât Mürid sınıfının din adamlarına yaptıkları yardımlardır (Gökçen, 2014, s. 63).

Ezidileri" ve "Elegez Ezidileri" diye ayrılan iki temel Ezidilik mevcuttur (Gökçen, 2015, s. 3).

Anadolu'da ise Ezidiler, Diyarbakır (Merkez, Bismil ve Çınar ilçeleri), Batman (Beşiri ilçesi), Mardin (Midyat ve Nusaybin ilçeleri)[32], Şanlıurfa (Viranşehir ilçesi)[33], Gaziantep, Siirt, Hakkâri, Van, Ağrı, Kars, Erzincan ve Erzurum illerinde yaşamışlardır. Türkiye'de en çok Diyarbakır (Bahçecik Köyü), Batman (Beşiri), Mardin (Midyat, Nusaybin) ve Şanlıurfa (Viranşehir) bölgelerinde ikametgâh etmektedirler (Gökçen, 2014, s. 185). Ezdiler Beşiri'de Oğuz kasabası, Uğrak, Kuşçukuru, Uğurca, Kumgeçit, Üçkuyular ve Deveboynu köylerinde muhtarlık olarak, Yolkonak ve İkiköprü köylerinde Müslümanlar ile bir arada oturmaktadırlar. Bu köyler dışında Ekinciler, Meydancık ve Onbaşı mezralarında oturmaktadırlar (Turan, 2015, s. 43). Taşğın'ın aktardığına göre Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan Ezidilerden 22.562 kişi göç ederek bölgeyi terk etmiştir. Bu sonuca göre adı geçen bölgelerde yaşayan Ezidi nüfusunun büyük bir çoğunluğunun ülkeyi terk ettiğini söylemek mümkündür. Göç etmeyen Ezidilerin yaş ortalamaları ise 50 civarındadır (Taşğın, 2014, s. 49).

Batman- Beşiri Üçkuyular (Feqîra) köyünde yapılan kişisel görüşmelerde köyde yalnızca iki hanenin yaşadığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda köyün muhtarı olan PSV'nin dediğine göre bu iki haneden birinde babası ve annesi diğerinde ise kendisi, eşi ve çocukları yaşamaktadır. Onlar dışında yurt dışına göçen aileler yılın belli dönemlerinde köyün taziye evinde misafir olarak yaşamaktadırlar. Cenaze için 17 Kasım 2018 tarihinde Kurukavak (Hamdûna) köyüne gittiğimizde orada dört hanenin olduğunu, bunlardan birinin "*Koçerlere"*[34] ait olduğunu gördük. Kurukavak (Hamdûna) köyünde doğup yurt dışında yaşamakta olan Ezidiler de, köye geldiklerinde konaklamak için kendilerine yeni evler yapmışlardır.

1.4.2.Anadolu'daki Ezidilerin İnancı Hakkında Kişisel Görüşmeler

[32] Son yıllarda Ezidilerin geri dönmeye çalıştıkları ilçelerdir.

[33] Türkiye'de Ezidilerin en fazla nüfusa sahip oldukları yerdir.

[34] İklim koşullarına göre yazları Doğu Anadolu yaylalarında kışları da Güney Doğu Anadolu'da yer yer çadırlarda yaşayarak göçebe bir hayat süren topluluk (kişisel iletişim, 17 Kasım 2018).

1.4.2.1.Batman- Beşiri Örneği

Anadolu'daki Ezidi inancına dair kişisel görüşmeler 17.11.2018'de sabah saatlerinde Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Üçkuyular (Feqîra) köyünde başlayarak cenaze nedeniyle gidilen Kurukavak (Hamdûna) köyünde devam etmiş ve akşam saatlerinde sona ermiştir. Bölge ve konuşulan dil çok iyi bilinmediği için çalışmaya bölgeyi ve dili iyi bilen iki kişi daha eşlik etmiştir. Kişisel görüşmeler doğrultusunda ilk olarak Üçkuyular (Feqîra) köyü muhtarı PSV'nin evinde görüşme yapılmıştır. Üçkuyular (Feqîra) köyünde eski ve kullanılmayan evler dışında iki hane ve bir taziye evi[35] bulunmaktadır. Taziye evi yurt dışından gelen ve köyde evi bulunmayan Ezidilere barınma olanağı da sunmaktadır. Köy genel itibari ile çok küçük olmasına rağmen geçimini tarım ile sağlamaktadır. Geçimlerini nasıl sağladıkları ile ilgili yapılan görüşme de PSV şu bilgiyi aktarmıştır:

"Biz geçimimizi tarım ile sağlıyoruz. Ürettiğimiz ürünleri Batman pazarında satmaya gittiğimizde pazarda bizim hangi köyden geldiğimizi soruyorlar. Üçkuyular dediğimizde bizim Ezidi olduğumuzu anlayıp ürünlerimizi satın almıyorlar."

Geçimini zorlukla sağladığını dile getiren PSV, birçok akrabasının Almanya'da olduğunu ve kendisinin de oraya gitmeyi planladığını söylemiştir. PSV'nin annesi PHV ile yapılan görüşme de inanç tarihini şöyle özetlemiştir:

"Bizim dinimiz en eski din olarak 14.000 yıldan fazladır. Konuştuğumuz dil ise Kürtçedir."

Türkçe bilmediği için oğlu PSV'nin çevirisiyle anlaşabildiğimiz PHV inancı anlatırken asıl dinin Ezidilerin dini olduğunu ve Hristiyanlara[36] sorulsa da aynı şeyi söyleyeceklerini aktarmıştır. Ayrıca kendilerinin inanç konusunda yeteri kadar bilgili olmadıklarını fakat Kurukavak (Hamdûna) köyüne gidilirse oradaki Ezidilerin daha iyi bilgi verebileceklerini söylemiştir.

"Dini Örgütlenme ve Sosyal Yapı" başlığı altında da açıklandığı gibi PSV de Ezidiler arasındaki kız alıp verme ilişkisinden bahsetmiştir. Kendisinin Pir olduğunu ve bu yüzden

[35] Üçkuyular (Feqîra) köyündeki Taziye evi Batman Beşiri'de bulunan Ezidi köyleri içinde ilk ve tek olması nedeni ile özel bir konuma sahiptir (kişisel iletişim, 17 Kasım 2018).

[36] Konuşmada Ermeni olarak söylediği bu kelimeyi oğlu PSV Hristiyan olarak çevirmiştir (kişisel iletişim, 17 Kasım 2018).

diğer tabakalardan evlenemediğini, eşininde Pir sınıfından olduğunu aktarmıştır. Şeyh Adi'nin Pirleride sınıflandırarak "Ormaxala" ve "Hesînçinarî" olarak ikiye ayırdığından bahseden PSV kendisinin (yani baba tarafının) "Hesînçinarî" anne tarafının da "Ormexala" olduğunu söylemiştir. Ayrıca PSV, "Pir ve Şeyhlerin olmadığı ortama girilmez, onlar olmasa ortam olmaz" diyerek Ezidiler arasında bu sınıfların öneminin büyüklüğünden bahsetmiştir.

Kendilerine yaradılış hikâyeleri sorulduğunda bu konu hakkında net bir bilgilerinin olmadığını, herkes gibi Âdem ve Havva'dan geldiklerini aktarmışlardır. Melek Tavus'un önemi hakkında yapılan konuşmada anne PHV gözlerinden okunan mutlulukla şu cümleleri kurmaktadır:

"Allah'ın altında Melek Tavus vardır. Başka meleklerimiz de vardır ama en büyüğü O'dur. Benim inancım Melek Tavus'tur."

Melek Tavus'un yedi ayrı isimle anıldığını ve bunlardan birinin de 'Emin Cebrail' olduğunu dile getirmişlerdir. Melek Tavus'un yeryüzündeki temsilcisi olarak Şeyh Adi'nin bilinip bilinmediği sorusuna ise konu ile ilgili net bir bilgileri olmadığını fakat Melek Tavus'un melek, Şeyh Adi'nin ise insan olduğunu söyleyerek böyle bir şeyin mümkün olmayacağını savunmuşlardır.

Almanya'da yaşlılığa bağlı olarak hastalanarak vefat eden Ezidi kadın MGB'nin cenazesi için Kurukavak (Hamdûna) köyüne gidildiğinde köyün girişinde mezarlık ve hali hazırda bulunan kazılmış bir mezar bulunmaktaydı. Ezidi mezarlarında en dikkat çeken şeyler her mezarda mutlaka güneş, tavus kuşu[37], gül, ölen kişinin resmi ve yurt dışından getirilen melek biblolarının olmasıdır. Özellikle yakınları tarafından, ölen kişinin resmini mezar başına işlemek Ezidiler arasında son yıllarda yaygınlaşan bir uygulama haline gelmiştir.

Kurukavak (Hamdûna) köy mezarlığına Ezidilerce kutsal sayılan kubbe şeklinde cenaze sırası ve sonrasında ağıt yakılması için tek odalı bir yapı yaptıran köyün en yaşlı ve tek Piri PHS, Ezidi dini müziklerinden olan *kavl*ler kendisine sorulduğunda bir tane bildiğini söyleyerek dua şeklinde okumuştur. Laleş'ten gelmediğini ve temelden bu köyde yaşadığını dile getiren PHS köyde hiç *Kavval* olmadığını, *def* ve *şibab* sazlarının köyde

[37] "Güneş" ve "tavus kuşu" Ezidilerde önemli yapılardır. Güneşe dönerek ibadet etmeleri ve Baş Meleklerinin Melek Tavus olması bu yapıların önemini işaret etmektedir (Başbuğ, 1987, s. 87).

bulunmadığını ve cenazelerde *Kavval* olmadığı için *kavl*leri ve duaları Pirlerin okuyabileceğini aktarmıştır.

Almanya'dan uçakla Batman'a, cenaze aracı ile de Kurukavak (Hamdûna) köyüne gelen cenaze, ölen kişinin kızlarının "Daye, Daye" (Anne, Anne) diyerek ağlamaları eşliğinde tabut sağlı sollu tutularak kazılan mezarın başına getirilmiştir. Kadınların dua ve ağıtları eşliğinde erkekler tarafından üç defa kaldırılıp indirilen tabut bir halat yardımıyla mezara indirilmiştir. Daha sonra mezarın içinde güçlükle durabilen bir erkek tarafından dokuz tane, çubuk şeklinde kesilmiş demir parçaları eşit aralıklarla tabutun biraz üstünde kalacak şekilde ayarlanarak toprak çıkıntılarının üzerine dizilmiştir. Dizilen demir parçalarının üzerine üç tane kare şeklinde kesilmiş demir plaklar yerleştirilmiştir. Kuru otlarla demirlerin üstü kapatılarak kenarda biriktirilen toprak, su yardımı ile ıslatılarak küreklerle mezarın üstüne dökülmüştür. Mezar kapatıldıktan sonra cenaze töreninde bulunan ve *kavl*leri bilen MŞÇ tarafından ölüye dua edildikten sonra "Ölüm *Kavl*i" (*Qewlê* Seremergê) okunarak cenaze töreni sonlandırılmıştır. Normalde Ezidi cenazelerinde, ölen kişi ahiret kardeşinin de yanında olacağı şekilde Pir ya da Şeyh tarafından yıkanmakta ve kefeni ahiret kardeşi tarafından bağlanmaktadır. Katılılan cenazede ölen kişi için bu uygulamaların yapılıp yapılmadığını sorduğumuzda PSV, Almanya'da cenazenin yıkandığını ve muhtemelen uygulamaların orada gerçekleştiğini aktarmıştır. Ölen kişinin tabutla gömülmesinin nedeni sorulduğunda ise PSV ve MAK özellikle yurt dışından gelen Ezidilere özgü bir uygulama olmadığını Türkiye'de de ölen kişilerin tabut ile gömülebildiğini söylemiştir. Bunun dışında MAK şunları ifade etmiştir:

"Eğer ölen kişi ölmeden önce beni tabutla gömün demişse biz onu tabutla gömeriz. Eğer ki tabutla gömmeyin demişse tabutsuz gömeriz. Ne istediğini söyleyemeden ölmüşse ölen kişinin yakınları nasıl gömüleceğine karar verir."

Cenaze töreninin ardından cenaze sahiplerinin ölen kişinin hayrı için yaptırdığı yemeği dağıttıkları, köyün boş ve düz bir alanına kurulan taziye çadırına geçilmektedir. Çadırın kadın ve erkekler için iki bölümlü olması, aslında kadın ve erkek ayrımının pek görünmediği Ezidi inancında akıllara Müslüman komşularından etkilenebilecekleri sorusunu getirmektedir. Cenaze yemeği olarak et kavurma, pilav ve irmik helvası dağıtımı yapan aşçılar için PSV şöyle söylemektedir:

“Cenaze törenlerine eskisi gibi az insan katılmadığı için cenaze sahipleri yemekleri kendileri pişirmiyor. Bu cenaze töreninin yemeklerini Batman’dan bir yemek şirketine yaptırmışlar.”

Yapılan kişisel görüşmelerde ölen kişinin ardından kaç gün dua edildiği sorusuna MAK, birinci gün defnedildiğini ikinci ve üçüncü gün ise güneş doğmadan tekrar mezar başına gidildiğini söylemiştir. MAK’nın aktardığına göre ölen kişinin ardından üç gün dua edilmektedir. Ölen kişinin yakını dua bilen bir Ezidiye mezar başında dua okumasını rica ederse o Ezidi mezarlığa gidip dua okumaktadır. MAK’nın söylediğine göre okunan dua yalnızca okunan kişiye değil mezarlıkta bulunan bütün ölülere fayda sağlamaktadır.

MAK’ya Toke Ezi (Tokê Ezi)’nin ne olduğu sorulduğunda, kendisi atletine dikili olan beyaz bir kumaş parçasını göstererek bunun bütün Ezidiler tarafından taşınması gerektiğini ve kendisinin ise askerde olduğu günler dışında üzerinden çıkarmadığını söylemiştir. Neden böyle bir uygulamanın var olduğu sorusuna ise MAK şöyle açıklık getirmiştir:

“Peygamberimiz olan Êzî takınca bizde ona iman ettiğimizi göstermek için takıyoruz.”

Ayrıca MAK Ezidilerin Şeyh Adi’nin birçok yerde gezdiğini, konakladığını belirterek Ezidi inancının Şeyh Adi’den öncede var olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Şeyh Adi’den önce Sultan Yezid’in[38] peygamberleri olduğunu söyleyerek “Ezda”dan (Allah’ın yarattığı) geldiklerini, Yezid bin Muaviye’nin onların peygamberi olmadığını ve inançlarının da Zerdüşti olmadığını aktarmıştır.

[38] Yapılan görüşmede MAK peygamberin ismini bazen Êzi bazen de Yezid olarak telaffuz etmiştir.

BÖLÜM II

2.EZİDİ İNANCINDA DİNÎ MÛSÎKİ VE TÜRLERİ

2.1.Dinî mûsikînin Tarihsel Süreci

Her ne kadar yazının icadıyla insanoğlu tarihini, inancını ve daha birçok şeyi yazıya döksede dünya üzerinde sözlü anlatım her daim kendini ifade etme biçiminin en köklü yapısı olmuştur. Ezidilerin elinde hâlihazırda basılmış kutsal kitapları olmasa da özellikle din adamları ve inanca mensup kişiler, sözlü geleneğin etkisi ile inançlarını günümüze kadar taşımışlardır. İnanç içerisindeki aktarımın önemli bir kısmının da kutsal ilahiler olan *kavl*lerden oluştuğu Ezidi sözlü kültürü, Kürtlerin sözlü geleneğinin bir parçası haline gelmiştir (Can Emmez, 2018, s. 87). Din ile ilgili bilgilerin de genellikle sözlü olarak aktarılmasının nedeni, zaten az sayıda olan kutsal metinlerin yalnızca din adamlarının erişimine açık halde olmasıdır (Greve, 2006, s. 246). Çünkü geleneksel yapıya göre, kutsal metinleri yalnızca din adamları görüp okuyabilmektedir (Taşğın, 2014, s. 31). Ezidilerde pek çok dinsel tabudan biri olan okuma yazma yasağından dolayı da bu kutsal metinler din adamları tarafından diğer topluluk üyelerine sözlü olarak aktarılmış ve sözlü gelenek can alıcı bir öneme sahip olmuştur (Allison, 2007, s. 24).

Yüzyıllar öncesinin sözlü kültürüne dayanan dini bilgiler ile ritüellerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı Ezidilik, yaşadığı coğrafyanın zengin ve köklü geçmişinden bir hayli etkilenmiştir (Gökçen, 2014, s. 21). Dini müziğin de sözlü kültürün bir parçası olarak bu etkilenmeler sonucu şekillendiği görülse de esasında Ezidilerin dini müzikleri inancın tarihi ile bir bütünlük göstermektedir. Dünyanın yaradılışından beri inançlarının var olduğunu söyleyen Ezidilerin dini metinlerinde ve kutsal ilahilerinde de müziğin öneminden bahsedilmektedir. Çalışmada, Ezidi dini müziğinin icracıları olarak ele alınan "*Kavval*lar" konusunda da bahsedildiği gibi Yalkut'un (2001) çalışmasında yer verdiği sözler de bu kanıyı destekler niteliktedir; *"Önce beden yaratıldı, sonra da hayat vermek için o bedene girmesi gereken ruh. Ama ruh bedene girmeye razı değildi, bekliyordu öylece. Bu durumda tanrı müziği yaratarak ruhu harekete geçirebildi. Hayatın başlangıcında müzik vardı."* (s. 71).

Bu bağlamda inanç içerisinde köklü bir tarihi olduğu düşünülen müzik, dini metinleri gerek sözlü olarak gerekse görsel olarak ibadetlerde aktarma açısından *kavl, beyt* ve *sema* olarak üç türde incelenmektedir. Ezidi inancı araştırmalarında ve iki kutsal kitapta da belirttiği gibi *kavl* ve *beyt* metinleri dini ayinler içerisinde önemli ve farz olarak görülmektedir. Bu iki tür de *def* ve *şibab* çalınarak söylenmektedir (Omerxalî ve Xankî, 2009, s. 20).

2.2.Dinî mûsikî Türleri

2.2.1.*Kavl*

Ezidiler, çoğu zaman inançlarını yabancılardan gizleyen, gizemli bir halk olarak tanımlanmaktadır (Kreyenbroek, 2014, s. xvii). Bu gizem kalıcı olması hususunda, Ezidilerde pek çok dinsel tabudan biri olan okuryazarlık yasağını ortaya çıkarmış ve sözlü geleneği büyük oranda önemli kılmıştır (Allison, 2007, s. 24). Yukarıda da aktarıldığı gibi sözlü geleneğin önemli bir parçası olan *kavl*ler, kelime olarak *kavil, söz, deyiş, ilahi* ve *hikâye* anlamlarına gelmektedir. Tanrı'yı ve kutsallık atfedilmiş varlıkları övmek, Tanrı'nın buyruklarını belirli örnekler çerçevesinde anlatmak ve Ezidi inancına önemli katkı ve hizmette bulunmuş şahsiyetlerin dünyanın manasına ilişkin deneyimlerini aktarmak için yazılmış dini şiirler olarak da tanımlanabilir (Gökçen, 2015, s. 71). *Kavl*ler Ezidilerce farklı bir grup olarak algılanmakta ve tam olarak çok az kişi tarafından bilinmektedir. Ezidiler tarafından *kavl*lerin içeriğinde ne söylendiği bilinmese de çoğu insan tarafından önemli ve kutsal metinler olarak bilinmektedir (Allison, 2007, s. 337).

Özellikle diasporada yaşayan Ezidiler tarafından yazıya aktarılmaya başlanan *kavl*ler bu inancı yorumlamaya çalışan araştırmacılar tarafından giderek daha sık kullanılmaya başlanmıştır (Kreyenbroek, 2011, s. 22). Çalışmamız da kutsal ilahiler olarak ele aldığımız *kavl*ler çoğunlukla üç ve ya dört mısradan oluşmakta ve mısra sonları genellikle kafiyeli bir biçimde sonlanmaktadır (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Bununla ilgili Ezidilerin ellerinde bulunan dua kitaplarından Êzdaname I'de Şeyh Adi ve Kutsal Adamların Kavli (Qewlê Şêxadî û Mêra) adlı *kavl*in ilk dört kıtası örnek gösterilebilir:

Şêxadî xwedanê keremê

Dahir bû li erebe li ecemê

Dahir bû li beyit fare

Qesd kir hate Hekarê

Lalişê mêr lê cema dibûn e

Li mixare qesid kir hate Laliş e

Ber guhê wan ketibû guş guş e

Şêxadî ji şamê hate

Bi şerqiya kir xebat e

Mam Reşan kir xelat e

Xelat kir Mam Reşan

Dabûyê maşê şeşan

Ew kire serwerê meran (Êzdaname I, t.y.).

Çoğunlukla uzun bir biçimde yazılmış olan *kavl*lerin bir kısmı makamla icra edilse de tamamı makamlı bir şekilde söylenmemektedir. Dua şeklinde sözlü olarak aktarılan *kavl*lerin bazı bölümleri makamla icra edilmektedir. Makamla icra edilen bu bölümlere "kupri" (quprî) adı verilir (Gökçen, 2015, s. 72). *Kavl*lerin birçoğu kendine özgü bir makam ile icra edilirken diğer bir kısmı ise tek bir makam ile söylenebilmektedir. Özellikle Şeyh ve Pirler *kavl*leri aynı makam ile okuma konusunda profesyonelleşmişlerdir. Bu durumun önüne geçilmesi için *kavl* okuyan kişiye "makamı değiştir" (qupra xwe biguheze) diyerek daha sonraki kutsal ilahileri farklı makamlarla okuması sağlanmaktadır (Gökçen, 2015, s. 72).

Çoğu Ezidiye göre her ne kadar *kavl*lerin Şeyh Adi'den sonra gelen din adamları tarafından yazıldığı ve hatta Şeyh Adi tarafından vahiy edildiği bilinse de sadece bu ilahilerde söylenen isimlerin yaşadığı dönemler bile düşünüldüğünde böyle bir şeyin mümkün olması olanaksız görülmektedir. Ayrıca bu metinlerin Şeyh Adi tarafından vahiy edildiğine dair Kürtçe yazılan hiçbir metin şimdiye kadar ortaya çıkmamıştır (Gökçen, 2015; Kreyenbroek ve Reşow, 2011).

2.2.2.Beyt

Gökçen'in (2015) "dini şiir/dini öykü" olarak tanımladığı, içerik olarak Ezidi inancına ilişkin öyküleri kapsayan *beyt*ler Ezidi dinî müûsîkisinin ikinci önemli türü olarak bilinmektedir (s. 80). Ezidi cemaatinde *kavl*ler kadar kutsal sayılmayan *beyt*ler, sosyal ya da ahlaki konuları işlemektedir (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Şiir biçiminde yazılmış olabileceği gibi hikâye biçiminde de yazılabilen *beyt*ler (Gökçen, 2015, s. 87) üçerli ya da dörderli mısralardan oluşmakta ve *beyt*lerin belirli bir kafiye düzeni bulunmaktadır (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Bununla ilgili Ezidilerin ellerinde bulunan dua kitaplarından Êzidyatî'de Cindi'nin Beyti (Beyta Cindî) adlı *beyt*in son dört kıtası örnek gösterilebilir:

Çûme diyari wê nûrê

Kela te wê dixure

Pîrî Libnano gyano

Li wê hewşê li wê şûrê

Çûma diyari behiştê

Ew dindara min xoş tê

Cindî mîr bu, libisê reş lê

Çûma Banê Kafê-yo

Me dît merzêt behre-yo

Pîrî Lobnano gyano

Kasê wa li ber gezirê-yo

Çûma silavgehê

Fercî me li qubehê

Pirî Lobnano gyano (Xidir pîr Silêman, 1996, ss. 27-28).

Her ne kadar özel günlerde okunması zorunlu olmasa ve *def* ile *şibab* çalgıları ile çalınmasa da bu kuralı bozan istisnai *beyt*ler de mevcuttur. Cindi'nin *Beyt*i (Beyta Cindî) *def* ve *şibab* çalınarak okunan *beyt*lerden birine örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bu *beyt*te belirli eklemeler ya da çıkarmalar yapılması mümkün değilken diğer özel yapıya sahip olmayan *beyt*lerde birçok bölümde eklemeler ve çıkarmalar olabilir ya da bazı bölümler çıkarılarak söylenebilir (Gökçen, 2015, ss. 81-87).

*Kavl*ler kadar kutsal ve saygın sayılmasa da *beyt*ler de Ezidi inancının dini geleneğinin bir parçası olarak kabul edilmektedir (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Her ne kadar Ezidi inancının olmazsa olması olarak görülen bu kutsal metinleri -*kavl*ler de dâhil- günümüzde makamlı ve eksiksiz okuyabilen din adamı veya inançlı bir Ezidi bulmak oldukça zordur (Gökçen, 2015, s. 81).

2.2.3.Sema

Ezidi inancında kâinatta olup biten her şey belirli bir akış ve ritim ile sürekli olarak tekrarlanmaktadır (Yalkut, 2001, s. 68). Evrendeki bu sonsuz döngünün inançlar üzerindeki etkisiyle ortaya çıkmış olması muhtemel görünen *sema* kavramı Ezidi inancı içerisinde dinî mûsikînin seslendirilerek icra edildiği ayinle ilgili olmasından dolayı çalışmada dinî mûsikî türleri adı altında açıklanmaktadır.

Güray'ın (2012) ise *sema*[39] kavramı içerisinde "devir" üzerinde durduğu sözleri şöyledir;

> "İslam Dönemi'nde sistemleşmiş olmasına rağmen "devir kavramı ve kuramı" pek çok eski dönem inanç sistemi içinde değişik biçimlerde var olan, bir yapı olagelmiştir. Kuramın ana fikri ise insanın maddi ve manevi özellikleri bakımından Tanrısal bir özden meydan geldiği ve o özün fark edilmesiyle tekrar Tanrı'ya dönüşün başlayacağı görüşüne dayanmaktadır. Bu dönüş ise simgesel olarak müzik eşliğinde tasarlanan ve döngü kalıbını esas alan bir tür zikir anlayışı ile yansıtılmaktadır" (s. 7).

Kreyenbroek ve Reşow'a (2011) göre ise *sema*, sufi terminolojisine müzik ve dansın da etkisiyle katılımcıların kendilerini Allah'a daha yakın hissetmelerine yarayan bir oturumdur (s. 281). Ezidi inancında da kutsal ilahiler olan *kavl*ler eşliğinde yapılan dinî mûsikî ile transa geçerek Tanrı'ya ve Melek Tavus'a ulaşmanın sembolize edildiği bir *sema* görülmektedir. Güray (2018) *sema* törenindeki bu tanrısal dönüşümü şöyle açıklamaktadır;

> "Tarımsal devrin temelindeki yaratıcı gücü eksen alan ve tanrısal varlığın "hülul" özelliği ile bizzahati olarak ibadetin içinde gözüktüğü uygulamaları "erken dönem mitolojik ibadet uygulamaları" olarak da sınıflandırabilmek mümkündür. Bu uygulamalarda "bilgelik" ve "irfan" eksenli bir aktarım yapısı ve "döngüsel algıdan" daha çok vecd aracılığıyla doğrudan "doğal, tarımsal ve kozmik" geleneğin bir parçası olarak "Tanrı'ya" ve "Tanrısal hayata" ulaşabilme amacı söz konusudur. Bu manada söz konusu uygulamalarda "mitolojik" bir arketipe dönüş ve bu dönüş esnasında "Tanrı'nın fiili" ile karşılaşma hissi, sonraki dönem "sema" geleneklerinde görülen "kemalata erme" veya "olgunlaşma" rotasından daha yoğun bir biçimde hissedilmektedir. Yezidi semah geleneği tüm Eski Mezopotamya kültürü adına geçmişin özelliklerini şu anda kadar taşıyan böylesi uygulamaların halen yaşayan kadim örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir" (s. 623).

Dini ayinlerinin birçoğunda ve tapınaklarının etrafında dönen Ezidilerin (Yalkut, 2001, s. 68) "Kutsal Gün *Semas*ı" (Semaya Roja İde) olarak adlandırdıkları *sema* töreni, gün ortasında Melek Tavus ve diğer altı meleği temsil eden ruhbanların kutsal ateşin[40] etrafında üç defa dönmesiyle oluşmaktadır. İbadet anında en önde siyah giyinmiş Melek Tavus'u temsil eden din adamı arkasında da beyaz giyimiş altı kutsal meleği canlandıran din

[39] Güray (2018) Ezidilerin döngüsel ibadet geleneklerinin "bereket" ve Tanrısal yaratıcı gücün "kutsal varlık ya da kişilerde tezahürünü" sağlayan "hulûl" özelliklerinden dolayı "erken dönem döngüsel ibadet sistemleri" ya da "*semah*" geleneği içerisinde kabul edilebileceğine dikkat çekmiştir (s. 626).

[40] Çakıltu adı verilen bu ateş kendisine verilen anlam nedeni ile *sema* töreninin vazgeçilmez bir parçasıdır. Beş kâseden oluşan çakıltu içi yağ ile doldurularak yakılır. Üstteki büyük kâse dünyayı altındaki dört kase ise yönleri ifade eder. Esasında çakıltu etrafında dönen ruhbanlar dünyanın etrafında dönen melekleri tasvir etmektedir (Gökçen, 2014, s. 116).

adamları yavaş adımlar ile yer yer durarak ortalarında bir Ezidi tarafından tutulan kutsal ateşin etrafında dönmektedirler. Aynı zamanda kutsal çalgılar olan *def* ve *şibab* çalan dört *Kavval* sema dönen ruhbanlara dini müzikler ile eşlik etmektedir.[41] Müziğin sesi bazen yükselmekte ve ritmi de yer yer hızlanmaktadır. Ruhbanlar -başta siyah giyinen ve kafasında püsküllü sarığı ile Melek Tavus'u temsil eden ruhban olmak üzere- sırası ile sağ ayakları ile ilk adımlarını attıktan sonra sol ayaklarını önce ilk adımın yarısı kadar atıp daha sonra sağ ayaklarının yanına getirmektedirler. İlk adım atılırken sağ el sol omuza değdirilerek tekrar göbek seviyesinde duran sol elin üzerine getirilmektedir. *Sema* Şeyh Adi türbesinin avlusunda çıplak ayakla gerçekleştirilmektedir. İlk iki tavaf tamamlandıktan sonra ruhbanlar durmakta ve müzik ile dua devam etmektedir. Bir süre dua okunduktan sonra ruhbanlar ilk başta çalınan ezgi ile *sema*nın üçüncü tavafını icra etmeye devam etmektedir. Üç tavaf da tamamlandıktan sonra ruhbanlar sırası ile yüzlerini tapınağın duvarına doğru dönmekte ellerini uzun olan cübbenin kollarının içinden çıkararak göğüslerinde birleştirmektedirler. Daha sonra dualar edilmeye başlanıp ve kutsal ateş halk arasında dolaştırılmaktadır. Din adamları sırası ile tapınağın duvarını ve birbirlerinin ellerini öperek yanyana dizilmektedir. Akabinde yere çömelerek dağıtılan yemeği yemeye başlamaktadırlar. Daha sonra halkın ellerini birbirlerine kenetleyerek yan yana oynadıkları halay yapısındaki oyun oynanarak tören sonlandırılmaktadır[42] (Taşğın, 2005).

Yukarıda anlatılan *sema* son gün *sema*sı olarak da bilinmektedir. Cumai Bayramında uygulanan bu *sema* dışında Şeyh Şems Türbesi'nde, Kaniya Sipi'de ve Abdulkadir Rahmani Türbesi içinde yapılan üç *sema* daha bilinmektedir[43] (Gökçen, 2015, s. 106). Son

---

[41] Törende çakıltuyu taşıyan parlak kap, ateşle birleştiği zaman Şeyh Adi'in yüzüne bakılmasını imkânsız kılan nurunu canlandırmaktadır. Bu yapıda Melek Tavus ile iletişimi sağlayan ve O'nu *Kavvala* görünür kılan en önemli unsur "kozmolojik ve tarımsal" devrin de simgesi olan kutsal sudur (Güray, 2018, s. 625).

[42] Güray'a (2018) göre, "Söz konusu semah geleneği "yedili sembolizm" ile "Tanrı ve yedi meleğin oluturduğu kutsal meclise yapılan "arketipsel" dönüş, "güneş temelli simgeler (ateş, aslan) üzerinden Tanrısal bilginin" tanımlanması, su'yu esas alarak bereketi ön planan çıkaran "tarımsal devrin" etkisi ve tanrısal gücün değişik varlıklardaki tezahürünün "mitolojik" arketipler üzerinden ifadesi ve özellikle "Tanrı'nın suretinin insanda ayna sembolü işlevi gören su üzerinden görünmesi" gibi vasıfları aracılığıyla Eski Mezopotamya ve Anadolu için temel bir ibadet modeli olarak ön plana çıkmıştır" (s. 627).

[43] Bu türbe içinde yapılan *sema* töreninin izlenmesine izin verilmezken diğer *sema* törenleri izleyicilere açık bir şekilde icra edilmektedir (Gökçen, 2015, s. 106).

olarak diğerlerinden çok farklı olarak "Semaya Merkaba" yalnızca mezar başlarında kadınlar yas tutarken uygulanmaktadır[44] (Kreyenbroek ve Reşow, 2011).

Sema törenlerinde her törene özel farklı bir *sema* musikisi icra edilmektedir. Her biri ayrı anlamlar taşımakta olan ve farklı günlere özgü olan *sema*larda okunan *kavl*ler de değişiklik göstermektedir. Ayrıca *sema* törenlerinde okunan bu *kavl*ler mutlaka baştan sona ve makamlı bir şekilde icra edilmektedir. (Gökçen, 2015, s. 108). S*ema* törenlerinde çalınan *kavl*lere örnek olarak *Semaya Êzi*, *Semaya Qanunî*, *Semaya Şêşims*, *Semaya Şerfedîn*, *Semaya Bilind*, *Semaya Zerza* ve *Semaya Ser Tirba* gösterilmektedir (Gökçen, 2014, s. 105).

2.3.Dinî Mûsikî İcracısı olarak "*Kavval*lar"

Dinî mûsikîyi öğrenen ve sözlükte deyiş söyleyen kimseler olarak geçen *Kavval*lar kast sisteminde Şeyh ve Pirlerden sonra gelmektedirler. Ruhban sınıfının en faal üyeleri olarak göze çarpan *Kavval*lar Ezidi inancında kutsal olan *def* ve *şibab* çalgılarını çalan kişilerdir. Kutsallığın bir simgesi olarak bu iki çalgıyı çalmadan önce sık sık öperek yanında bulunan kişilere de öptürmektedirler (Layard, 2000, s. 211). Bu iki sazın ne derece kutsal olduğunu Kreyenbroek ve Reşow'un (2011) aktardıkları "Düşmüş Zavallının İlahisi" (Qewlê Zebûnî Meksûr) adlı *kavl*de çok net bir biçimde görmek mümkün olacaktır:

> "Yedi gizem yukarıdan indi
>
> Peygamber Âdem'in bedeni hareketsiz kaldı
>
> Dediler ki: Ey ruh neden içeriye girmiyorsun?
>
> Ruh dedi ki: (bunu) aşıklar bilir[45]
>
> *Şibab* ve *def* yukarıdan inmeyinceye kadar
>
> Âdem'in ruhu ve bedeni arasında büyük bir engel olacaktır.

[44] Gökçen'e (2015) göre bu *sema* erkek mezarlarında icra edilmektedir (s. 109).

[45] Mistik bilgiye sahip olanlar.

Şibab ve *def* yukarıdan indi ve hazır bulundular

Sevginin ışığı onun kafasından içeri girdi

Ruh geldi ve (bedende) evini yaptı" (s. 112).

Kutsal metinler olan *kavl*de de göründüğü gibi *def* ve *şibab* sıradan sazlar değillerdir. Ezidi inancına göre Âdem'in canlanmasını sağlayacak derecede kutsal bir aracılık görevine sahiplerdir (Gökçen, 2015, s. 100).

Genellikle Başika ve Bahzani[46] köylerinde yaşayan ve Ezidilerin gerçek misyonerleri olan *Kavval*lar çocukluklarından itibaren belirli bir hazırlanma evresinden geçerek dini eğitim almakta (Aydın, 1988, s. 70), ardından *def* ve *şibab* ile eşlik ederek *kavl*ler söylemektedirler (Sever, 1996, s. 62). Kutsal sazları çalmayı ve kutsal metinleri ezberlemeyi öğrenen *Kavval*ların çok istekli olanları şaşırtıcı sayıda dini şiiri öğrenerek bu şiirleri ezbere okuyup anlamlarını açıklayabilmektedir (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Ayrıca bu eğitimlerden sonra Baba Şeyh tarafından kısmi bir sınava tabi tutulmaktadırlar[47] (Gökçen, 2015, s. 98). Geleneğe göre Başika ve Bahzani köylerinde *Kavval* eğitim okulu bulunmaktadır. Eskiden bu okulda eğitim alan *Kavval*lar şimdi kendi kendilerini eğitmektedirler (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Dini görevlerinin dışında yalnızca Şeyh Şems Türbesi'nin avlusunda halay çekmek için toplanan Ezidileri eğlendirmek gibi bir sorumlulukları mevcuttur (Gökçen, 2015, s. 103). *Kavval*ların icra ettiği ibadet sistemlerinin ana yapısında transa geçerek Melek Tavus'a ulaşma ve Melek Tavus'un gönderdiği mesajları cemaate iletme olgusu bulunmaktadır (Güray, 2011, ss. 8-9). Şeyh Adi zamanında Şam'dan geldikleri rivayet edilen *Kavval*lar Halep ağzına yakın bir Arapça

[46] Laleş yakınlarındaki bu iki köyde yaşayan *Kavval*lar günümüzde üç aileden seçilmektedir. Bunlar Bahzani'de yaşayan Mamusi Aşireti'ne bağlı Baso Ailesi, Dımili Aşireti'ne bağlı Xıçolê Ailesi ve Başika'da yaşayan Hakkâri Aşireti'ne bağlı Zeyro ailesidir (Gökçen, 2015, s. 98).

Ezidilerin ana tapınak olan Şeyh Adi mabedinden sonra en önemli yerleri eski merkezler olan bu iki köydür. Bunun nedeni tapınak harap edildiğinde Melek Şems Bahzani'ye, Melek Şeyh Hasan ise Başika'ya gitmiştir. *Kavval*lar de Başika ve Bahzani'yi içine alan Başika Dini Merkezine bağlıdırlar (Guest, 2001, s. 374).

[47] Bilindiği gibi âşıklar, kendi yerlerini tutması, izinden gitmesi, eserlerini ve adını yaşatması için istekli ve yetenekli bir genci yanına çırak alır. Ona âşıklığın vecibelerini öğreterek, onun da âşık olmasını sağlardı. Çırak, yıllarca ustasına hizmet ederek aynı zamanda âşıklığın vecibelerini öğrenirsdi. Zamanı geldiğinde ise ustasının izniylede söylemeye başlardı (Kaya, 2013, s.89). Bu yönüyle Kavvalların aldığı eğitim doğrultusunda izledikleri yol âşıklık geleneği ile benzerlik göstermektedir.

konuşmaktadırlar (Kaplan, 2013, s. 104). Ezidiler'de ilk *Kavval*, Şeyh Adi zamanında "el-Hecli" diye adlandırılan ve sufi meclislerinde kutsal ilahiler okuyan kişi olarak bilinmektedir (Aydın, 2007, s. 78). *Kavval*lar dışında ilahilerin yazıldığı dil olan Arapçadan biraz da olsa anlayan ve ilahileri bilen sınıf Şeyhler (Layard, 2000, s. 211) ve Pirler sınıfıdır. Bu sınıfların az bir kısmı kutsal metinler üzerinde çalışırken yalnızca *Kavval*lar kutsal ilahileri topluluk içerisinde okuyabilmektedir (Kreyenbroek, 2011, s. 22). Bu konuda Layard'ın (2000) izlenimleri şöyledir:

> "…Vadiden, hüzünlü, vakur bir hava yükseldi. Uzak bir yerin katedralinde uzun yıllar önce dinlediğim bir ilahiye benziyordu sanki. Müzik öylesine dokunaklı ve güzeldi ki daha önce Doğu'da hiç böyle bir şey dinlememiştim. Kadın ve erkek sesleri birçok flütten (*şibab*) çıkan yumuşak melodilere karışıp dört bir yana yayılıyordu. İlahinin bir bölümüne 'Makam Azerat Esau' ya da İsa Mesih Şarkısı deniyordu. Şarkı Şeyhler, *Kavval*lar, kadınlar ve bazen de kutsal avlunun dışındakiler tarafından söyleniyordu. Kelimeleri aklımda tutamadım. Hiç kimseyi de onları bana tekrar etmeleri konusunda ikna edemedim. Arapçaydı. Birkaç Yezidi (Ezidi) bu dili konuşabildiği ya da telaffuz edebildiği için, sözler hiç kimsenin kulağına, benimle birlikte gelen ve bu dile kulağı aşina olan Hoca Toma'nın kulağına bile anlaşılabilir gelmiyordu…" (s. 204).

*Kavval*ların giydikleri giyisiler genellikle beyazdır fakat renkli giyisiler giymekte yasak değildir. Kafalarına taktıkları takkeleri ve sarıkları ise siyah renktedir (Layard, 2000, s. 211).

*Kavval*ların *def* ve *şibab* eşliğinde kutsal ilahileri öğrenmek ve söylemek dışında senenin belli vakitlerinde Melek Tavus sancağını[48] alarak Ezidi köylerini dolaşma görevleri de mevcuttur.[49] (Kaplan, 2013, s. 104). Bu ziyaretler sırasında yaptıkları konuşmalarla Ezidilerin imanlarını güçlendirmektedirler (Aydın, 1988, s. 70). Ezidiler zekât toplamak

[48] Bu sancakların her birinin kendine özgü adları bulunmaktadır. Bunlar; Suriye, Zozan, Tebriz, Moskova, Sincar, Şeyhan (Sever, 1996, s. 63) ve Türkiye'dir.

[49] Bu uygulamaya "Tawus Gêran" olarak adlandırılır ve Tavus'un gezmesi anlamına gelmektedir (Kreyenbroek, 2011, s. 21).

Tawus Gêran: Yüksekliği 40cm olan tunçtan mamul boru şeklindeki bir cismin üstünde duran kanatları kapalı tavus kuşunun bulunduğu objenin *Kavval*lar tarafından köy köy (şimdilerde şehir) gezdirilerek, orada bulunan halkın Tavus kuşu heykelinin etrafında üç kez dönmek suretiyle –*def* ve *şibab* sesleri arasında- tavaf etmesi (Turan, 2015, s. 127) sağlanır. Tawus Gêran'ın bir diğer amacı ise *Kavval*ların köylülere vaaz vererek onların imanını güçlendirmesi ve bu uygulamanın karşılığında onlardan zekât toplamalarıdır. Ayrıca bu sırada Laleş'te belirlenen siyasi ve dini kurallar da uzakta yaşayan Ezidi topluluklarına iletilmektedir (Gökçen, 2015, ss. 112-114).

amacı ile sancakları köylere göndermeden önce görkemli bir törenle sancakları Şeyh Adi'nin mezarından çıkarmaktadırlar. Bu törende *def* ve *şibab* eşliğinde ilahiler söyleyerek halay benzeri çeşitli oyunlar oynamaktadırlar (Teymûr Paşa, 2008, s. 11). *Kavval* köye geldiği zaman köyün reisi kendi evindeki misafir odasını onun için hazırlar ve *Kavval* ilk iş olarak getirdiği Tavuskuşu heykelini bir ayaklığın üzerine yerleştirir. Daha sonra ise köy halkının verdiği zekâtı toplamaya başlar. *Kavval* zekâtı toplamadan önce köyün reisi köydeki büyük boy Tavus kuşu heykelini ortaya çıkararak odanın bir köşesine ya da *Kavval*ın getirdiği Tavus kuşu tasvirinin yanına yerleştirmektedir (Sever, 1996, s. 62). Toplanan bu zekâtın yarısı Şeyh Adi'nin türbesine, dörtte biri Mire, kalan dörrtte biri ise *Kavval*lara verilmektedir (Yaşar, 2008, s. 109). Ayrıca Melek Tavus sancağının muhafazası ve sevki de Mir sınıfına aittir (Başbuğ, 1987, s. 107).

Fuccaro'nun aktardığına göre, 19. yüzyılın sonlarına doğru sayılarının 50 olduğu bilinen *Kaval*ların 20. yüzyılda Orta Doğu'da yeni sınırların çizilmesiyle seyahat özgürlükleri kısıtlanmıştır. Bazı sancakların kaybolması ya da güvenlik nedeni ile artık dışarı çıkarılmamasından dolayı sayıları yıldan yıla azalmıştır (aktaran Çakar, 2007). Günümüzde ise net sayıları bilinmemekle birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile çizilen yeni sınırlarda artan güvenlik önlemleri dolayısı ile *Kavval*ların sınırı geçerek ülkemizdeki Ezidi köylerine ulaşması zorlaşmıştır. Yalkut'un araştırmaları sırasında edindiği bilgiye göre, yaşı kırkın altında olup da *Kavval*ları gören ve yaptıkları *"Tawus Gêran"* ayinini izlemiş olan yoktur. Bu siyasi gelişmelerin uzakta yaşayan Ezidiler ile merkezde yaşayan Ezidiler arasındaki ilişkiyi sekteye uğrattığı görülmektedir (Yalkut, 2001, s. 71).

2.4.Dinî Mûsikînin İcra Edildiği Yerler

Yukarıda açıklandığı üzere *Kavval*ların ciddi bir eğitim alarak icra ettikleri dinî mûsikî Ezidilerce her yerde uygulanmayacak kadar kutsal sayılmaktadır. Dinî mûsikî ölüm-cenaze ve dini bayramlarda *Kavval*lar – bazen Şeyhler ve Pirler- tarafından *def* ve *şibab* eşliğinde yapılmaktadır. Fakat kişisel görüşmeler sırasında edindiğimiz bilgiye göre günümüzde *Kavval*ların sayıca az olması ve birçok bölgede olmaması nedeniyle diğer Müridler tarafından da yapılmaktadır. Batman Beşiri Hamduna köyünde yapılan kişisel

görüşmelerde köye getirilen cenazenin gömüldükten sonra başında bir Müridin *kavl* okuduğu kaydedilmiştir.[50] Bu bağlamda Ezidiler'de dinî mûsikî kutsal sazlar ve *Kavval*lar olmasa dahi öncelikle mezar başlarında icra edilmektedir. Mezar başında yapılan bir diğer dinî mûsikî ise Sêresal (Yılbaşı) bayramında kadınların mezarlığa giderek ağıt yaktıkları sırada *Kavval*ların mezar başında *kavl* okumalarıdır (Kreyenbroek ve Reşow, 2011).

Ayrıca dini bir ibadet olmasa da içeriği öğüt ve tavsiyelerle şekillenmiş m*işabet* (vaaz) adı verilen konuşma aralarında da *kavl*lerin belirli kıtalarına yer verilmekte ve bu kıtalar *sebaqa* olarak adlandırılmaktadır (Gökçen, 2015, ss. 71-72). Bu vaazların verildiği yerlerde *Kavval*lar tarafından yapılan musiki eşliğinde *sema* meclisleri de düzenlenmektedir (Kreyenbroek ve Reşow, 2011). Dolayısıyla vaazlarda dinî mûsikînin iki türüne de yer verildiği görülmektedir.

*Kavval*lar *Tawus Gêran* sırasında, gittikleri köylerde Ezidilere inanç hakkında bilgi ve vaaz verdikten sonra *def* ve *şibab* eşliğinde *kavl* okumaktadırlar. Ayrıca Müridlerin dualar eşliğinde Tavuskuşu heykelini öperek tavaf etmelerini sağlamaktadırlar (Gökçen, 2015, s. 114). Bu tavaf küçük çaplı da olsa muhtemelen bir *sema* törenini andırmaktadır.

Kuşkusuz dinî mûsikînin en fazla icra edildiği yer Cumai Bayramı'nın kutlandığı Laleş'te bulunan Şeyh Adi mabedidir. Bayram süresince her sabah *Kavval*lar tarafından *def* ve *şibab* çalınarak Cindi'nin *Beyt*i (Beyta Cindî) icra edilmektedir (Gökçen, 2015, s. 81). Bunun dışında bayram sırasında yapılan ayinler içerisinde yedi gün süren *sema* törenleri düzenlenmektedir (Kreyenbroek ve Reşow, 2011).

[50] Cenaze töreninde Pirlerinde olduğu fakat neden onların okumadığı sorusu sorulduğunda PSV *kavl*i bilen herhangi bir Ezidinin okuyabileceğini söylemiştir (Kişisel iletişim, 17 Kasım 2018).

BÖLÜM III
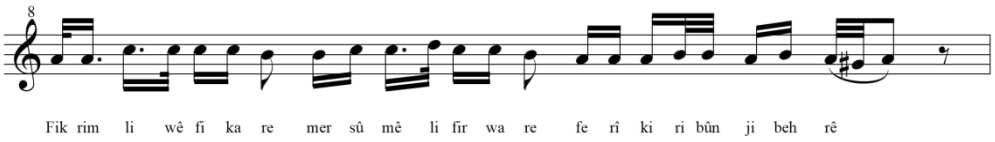
3.EZİDİ İNANCINDAKİ GELENEKSEL DİNÎ MÛSİKÎ TÜRLERİNDEN *KAVL* ÖRNEKLERİNİN MÜZİKAL ANALİZİ

3.1.Ölüm *Kavl*i (Qewlê Seremergê)

Makamı: Buselik

Usûl: Serbest usûl

Makam Analizi:

Şekil 1 Ölüm *Kavl*i (Qewlê Seremergê) A Bölümü
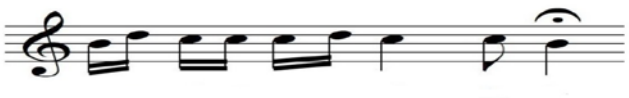
Şekil 1'de A bölümü olarak ele alınan kısım dügâh perdesinden başlayarak yerinde buselik dörtlüsünü yedenli bir şekilde göstermiştir.

3.2.Koçek *Kavl*i (Qewlê Qoçeka)

Makamı: Segâh

Usûl: Serbest usûl

Makam Analizi:

Şekil 2 Koçek *Kavl*i (Qewlê Qoçeka) A Bölümü
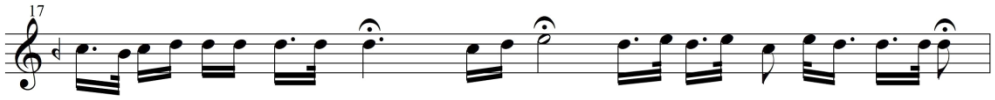
Şekil 2'de A bölümü olarak ele alınan, buselik perdesinden başlayan kısım üç seslik bir genişliğe sahiptir. Yine buselik perdesinde karar verdiği için segâh çeşnili duyuma sahiptir

3.3.Bore Bore *Kavl*i (Qewlê Bore Bore)

Makamı: Uşşak
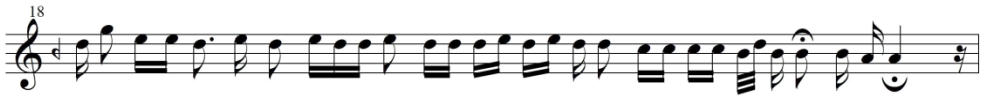
Usûl: Serbest usûl

Makam Analizi:
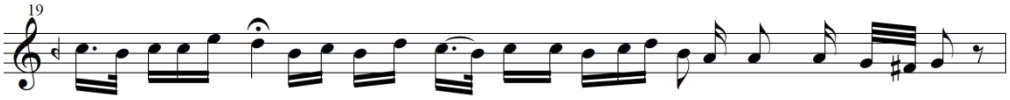

Şekil 3 Bore Bore *Kavl*i (Qewlê Bore Bore) A Bölümü

Şekil 3'de A bölümü olarak ele alınan kısım çargâh perdesinden başlayarak, uşşak makamının güçlüsü olan neva perdesini göstermiştir.

Şekil 4 Bore Bore *Kavl*i (Qewlê Bore Bore) B Bölümü

Şekil 4'de B bölümü olarak ele alınan kısım neva perdesinden başlayarak yerinde uşşak dörtlüsünü gösterip dügâh perdesinde karar vermiştir.

Şekil 5 Bore Bore *Kavl*i (Qewlê Bore Bore) C Bölümü
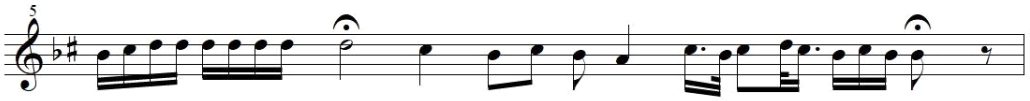
Şekil 5'de C bölümü olarak ele alınan kısım çargâh perdesinden başlayarak yerinde rast beşlisini gösterip rast perdesinde karar vererek rastta rast çeşnili asma kalış yapmıştır.

3.4.İbrahim Halil *Kavl*i (Qewlê Îbrahîm Xelîl)[51]

Makamı: Hicaz
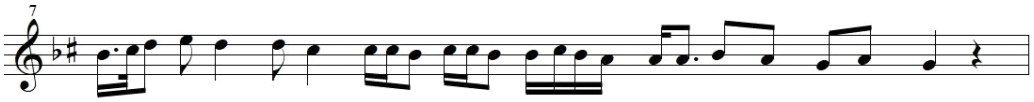
Usûl: Serbest usûl

Makam Analizi:

Şekil 6 İbrahim Halil Kavili (Qewlê Îbrahim Xelîl) A Bölümü

Şekil 6'de A bölümü olarak ele alınan, kürdi perdesinden başlayan kısım dört seslik bir genişliğe sahiptir. Kürdi perdesinden başlayan kısım kürdi perdesinde çeşnisiz asma kalış yapmıştır.

Şekil 7 İbrahim Halil *Kavl*i (Qewlê Îbrahim Xelîl) B Bölümü

Şekil 7'de B bölümü olarak ele alınan kısım, kürdi perdesinden başlayıp nim hicaz ve kürdi arızalarını alarak rast perdesinde yedensiz karar vermiştir. Bu kullanış biçimi nikriz beşlisine aittir.

[51] Esas olarak makamsız bir şekilde söylenen İbrahim Halil *Kavl*i'nin makam ile söylenen bölümleri önemli bir "kupri" (quprî) örneğidir. Yaklaşık üç saat süren *kavl* İbrahim ile İsmail Peygamberin karşılaşması ve Cebrail ile olan konuşmalarını anlatır (Gökçen, 2015, s. 175).

SONUÇ

Literatür çalışmasıyla başlatılıp, kişisel görüşmeler ile desteklenen bu çalışmada, öncelikle Ezidi inancı, ibadetleri, yaşayış biçimleri ve gelenek-görenekleri hakkında bilgiler verilerek inancın anlaşılması sağlanmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada, Ezidi dinî mûsikîsinin önemli bir türünü oluşturan *kavl* örneklerinin müzikal analizi ile inancın musiki yapısı da çözümlenmeye çalışılmıştır.

İnanç, her ne kadar yazılı kültür çerçevesinde şekillenmese de sözlü kültürün taşıyıcısı olan ve inancın nesilden nesile aktarılmasını sağlayan *kavl*ler sayesinde yazılı kültüre gerek duymaksızın canlılığını korumuştur.

Müzikal bir kaygı güdülmeksizin yalnızca belirli kastlar tarafından icra edilen *kavl*lerin, Ezidi halkı tarafından anlaşılmaması ve yalnızca inancın gereği olduğu için belirli zamanlarda icra edilip dinlenmesi *kavl*lerin müzikal analizinin yapılmasını güçleştirmiştir. Özellikle *kavl*leri icra ederken kullanılan dilin, halkın konuştuğu dil olan Kürtçe ile çoğunlukla bağdaşmaması, durumu daha güç hale getirmiştir.

Müziğin gücünün her alanda kendini hissettirmesi ile birlikte Ezidilerinde inançlarını gerçekleştirirken müziğe ihtiyaç duymaları ve dini bir takım ritüelleri müzik ile icra etmeleri kaçınılmaz olmuştur. Ezidilerin dinî mûsikî ve dinî mûsikînin icra edildiği yerler bağlamında diğer inançlardan farklı ya da benzer olarak gerçekleştirdiği bazı hususlar ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak yaradılış hikâyeleri ile güçlendirilen Ezidi inancında, insanın yaradılışı sırasında müziğin etkisinin görülmesi Ezidiler için dini müziğin önemini yeterince açıklamaktadır. Kadim inancın dini müziğini icra eden *Kavval*ların yetiştirilmesinde yaşanan zorluklar ve sayılarının az olması dini müziğin günümüzde icrasını hayli azaltmıştır. Çalışma boyunca yapılan araştırmalarda Ezidi *kavl*leri için yapılmış müzikal analiz çalışmasına rastlanmamıştır. Yapılan müzikal analizlerde her ne kadar sözlerin tamamını tespit edemesek de bundan sonra yapılacak olan Ezidi dini müzikleri ile ilgili çalışmalara katkı sağlayacağına inanmaktayız.

KAYNAKÇA

Adsay, F. (2014). *Yezidi Kadınlar: Kültürel Sınırların Edilgen Taşıyıcıları*. İstanbul: Avesta.

Ahmet Teymûr Paşa, Taşğın, A. (Ed.). (2008). *Arap Kaynaklarına Göre Yezidiler ve Yezidiliğin Doğuşu*. Eyüp Tanrıverdi (Çev.). İstanbul: Ataç Yayınları.

Aksoy, R. (2013). *Barbülün Taş Bülbülleri Ezidilik, Yaşamı, Mimari*. Ankara: TMMDB Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi Yayınları.

Allison, C., Keskin, A. (Ed.). (2007). *Yezidi Sözlü Kültürü*. Fahriye Adsay (Çev.). İstanbul: Avesta.

Anastase Marie, P. (1911). *'La dêcouverte rêcente des deux livres sacras des Yêzidis, Anthropos IV*.

Aktaş, H. (2016). *XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Osmanlı Devleti'nde Yezidi Toplumu*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, D. (2007). *Tarihsel Süreç İçerisinde Yezidiler ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Yezidilerinin Günümüzdeki Sosyal Konumu*. (Yüksek Lisans Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, M. (1988). *Yezidiler ve İnanç Esasları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Badger, G. P. (1852). *The Nestorians and their Rituals*. Londra.

Başbuğ, H. (1987). *Yezidilik İnancı*. İstanbul: Türk Dünyası ve Araştırmaları Vakfı.

Beysanoğlu, Ş. (1988). *İnançları, Gelenek ve Görenekleri ile Yezîdîler*. Ankara: Neyir Matbaası.

Bilge, M., Taşğın, A. (Yay. Haz.). (2002). *Yezidiler: Tarih- İbadet- Örf ve Adetler*. Ankara: Kalan Yayınları

Bozan, M., Çevik, S. (Ed.). (2012). *Şeyh 'Adi Bin Müsâfir: Hayatı, Menkıbevî Kişiliği ve Yezidi İnancındaki Yeri*. İstanbul: Nûbihar.

Can Emmez, B. (2018). *Awazê Tawus: Aşk ve Yas Batman Ezidilerinin Sözlü Kültürü Üzerine Etnografik Yaklaşımlar*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çağatay, N., Çubukçu, İ. A. (1985). *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Çakar, M. S., Şen E. (Ed.). (2007). *Yezidilik Tarih ve Metinler Kürtçe ve Arapça Nüshaları*. Ankara: Vadi Yayınları.

Ebied, R. Y., Young, M. J. L. (1972). *'An Account of the History and Rituals of the Yaz-id-is of Mosul'*. Le Musêon.

Êzdaname I (t.y.).

Farqînî, Z. (2011). *Ferhenga Kurdî/Tırkî*. İstanbul: Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.

Ferhan, A. Z. (2011). *Êzîdîlik ve Êzîdi Toplumu*. İstanbul: Şırnak Üniversitesi Yayınları-2

Fuccaro, N. (2010). *Öteki Kürtler Sömürge Irak'ın da Ezidiler*. İstanbul: Bgst Yayınları.

Gökçen, A. (Yay. haz.). (2012). *Osmanlı ve İngiliz Arşiv Belgelerinde Yezidiler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gökçen, A. (Yay. haz.). (2013). *Abede-i İblis: Yezidi Ta'ifesinin İtikadatı, A'dâtı, Esvafı*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gökçen, A., Aral, F. (Yay. haz.). (2014). *Ezidiler: Kara Kitap Kara Talih*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gökçen, A. (2015). *Kadim Bir Nefes: Ezidi Ağıtları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Greve, M., Maral, A. (Yay. haz.). (2006). *Almanya'da Hayali Türkiye'nin Müziği*. Selin Dingiloğlu (Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Guest, J. S. Keskin, A. (Ed.). (2001). *Yezidilerin Tarihi: Melekê Tawus ve Mushefa Reş'in İzinde*. İbrahim Bingöl (Çev.). İstanbul: Avesta.

Gülsoy, U. (2002). Sıra Dışı Bir Dini Topluluk: Osmanlı Yezidileri (XIX. ve XX. Yüzyıllar). *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* 7, 131.

Güray, C. (2011). *Yezidilerin Dini Müzik ve Dans Gelenekleri*. İzmir: VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi.

Güray, C. (2012). *Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Semâ-Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güray, C. (2018). *Semah Kavramını Devir Nazeriyesi Üzerinden Anlamak: Aynayı Tuttum Yüzüme*. Ankara: IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu.

Hançerlioğlu, O. (2004). *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Kaplan, Y., Çevik, S. (Ed.). (2013). *Günümüz Yezidiliği*. İstanbul: Nûbihar.

Kaya, D. (2013). Âşıklık Geleneğinin Geleceğiyle İlgili Düşünceler ve Yapılması Gerekenler. *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 52, 89, Erişim Adresi: http://millifolklor.com/

Kreyenbroek, P. G. (2011). *Avrupa'da Yezidilik*. Hikmet İlhan (Çev.). İstanbul: Avesta.

Kreyenbroek, P. G., Çınar, B. (Yay. haz.). (2014). *Ezidilik: Arka Planı, Dinî Âdetleri ve Metinsel Geleneği*. Amed Gökçen, Damla Tanla (Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kreyenbroek, P. G., Reşow, X. C., Keskin, A. (Ed.). (2011). *Tanrı ve Şeyh Adi Kusursuzdur: Yezidi Tarihinden Kutsal Şiirler ve Dinsel Anlatılar*. İbrahim Bingöl (Çev.). İstanbul: Avesta.

Layard, A. H., Keskin, A. (Ed.). (2000), *Ninova ve Kalıntıları: Kürdistan'ın Keldani Hıristiyanları, Yezidiler ya da Şeytana Tapanların Ülkesine Bir Gezi, Eski Asur'un Töre ve Sanatlarının Araştırılması*. Zafer Avşar (Çev.). İstanbul: Avesta.

Lescot, R. (2014). *Yezidiler: Din, Tarih ve Toplumsal Hayat, Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*. Ayşe Maral (Çev.). İstanbul: Avesta.

Menzel, T. (1911). *Ein Beitrag zur Kenntnis der Jeziden*. Leipzig.

Omerxalî, X. (2007). *Êzdiyatî: Cıvak Sembol Rîtûel*. İstanbul: Avesta.

Omerxalî, X., Xankî K., Keskin, A. (Ed.). (2009). *Analîza Qewlên Êzdıyan*. Stembol: Avesta.

Omerkhali, K. (2014). *Kürdistan'da Dini Azınlıklar: Ana- Akım Dışında Kalanlar*. İstanbul: Avesta.

Öztemir, B. M. (1988). *Yezidiler ve Süryaniler*. İstanbul: Ekin Yayınları.

Sever, E. (1993). *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*. İstanbul: Berfin Yayınları.

Suvari, Ç. C. (2002). *Yezidilik Örneğinde Etnisite, Din ve Kimlik İlişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taşğın, A. (2000). *Anadolu'da Yok Olmaya Yüz Tutan Dini Topluluklardan: Yezidiler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Taşğın, A. (2005). *Video Arşivi*.

Taşğın, A. (2013). Yezîdiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt 43, ss. 525-527). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Taşğın, A. (2014). *Türkiye Yezidiler Bibliyografyası: Yazılı Metinlerde Dini-Sosyal Bir Grubun Serüveni*. Konya: Çizgi Kitapevi.

Torî (2000). *Bir Kürt Düşüncesi: Yezidilik ve Yezidiler*. İstanbul: Berfin Yayınları.

Turan, A. (2015). *Yezîdîler: Tarihçeleri Coğrafi Dağılımları İnançları Örf ve Âdetleri*. Ankara: Hitabevi Yayınları.

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi. (2013).

Türkoğlu, H. (2016). *Dünya Dinlerinden Ezidilik*. İstanbul: Festival Yayıncılık.

Yalkut, S. B. (2001). *Melek Tavus'un Halkı Ezidiler*. Sabir Yücesoy (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Yalnızoğlu, T., Bakırcıoğlu Arslan, Ç. (Yay. haz.). (2015). *Asur'un Kadim Sabii Dininden Günümüze Ezidiler ve Mandeenler*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

Yaşar, T., Tufan, T., Seyrek, A. (Ed.). (2008). *Çemberin İçindeki İnanış Yezidilik*. İstanbul: Nokta Kitap.
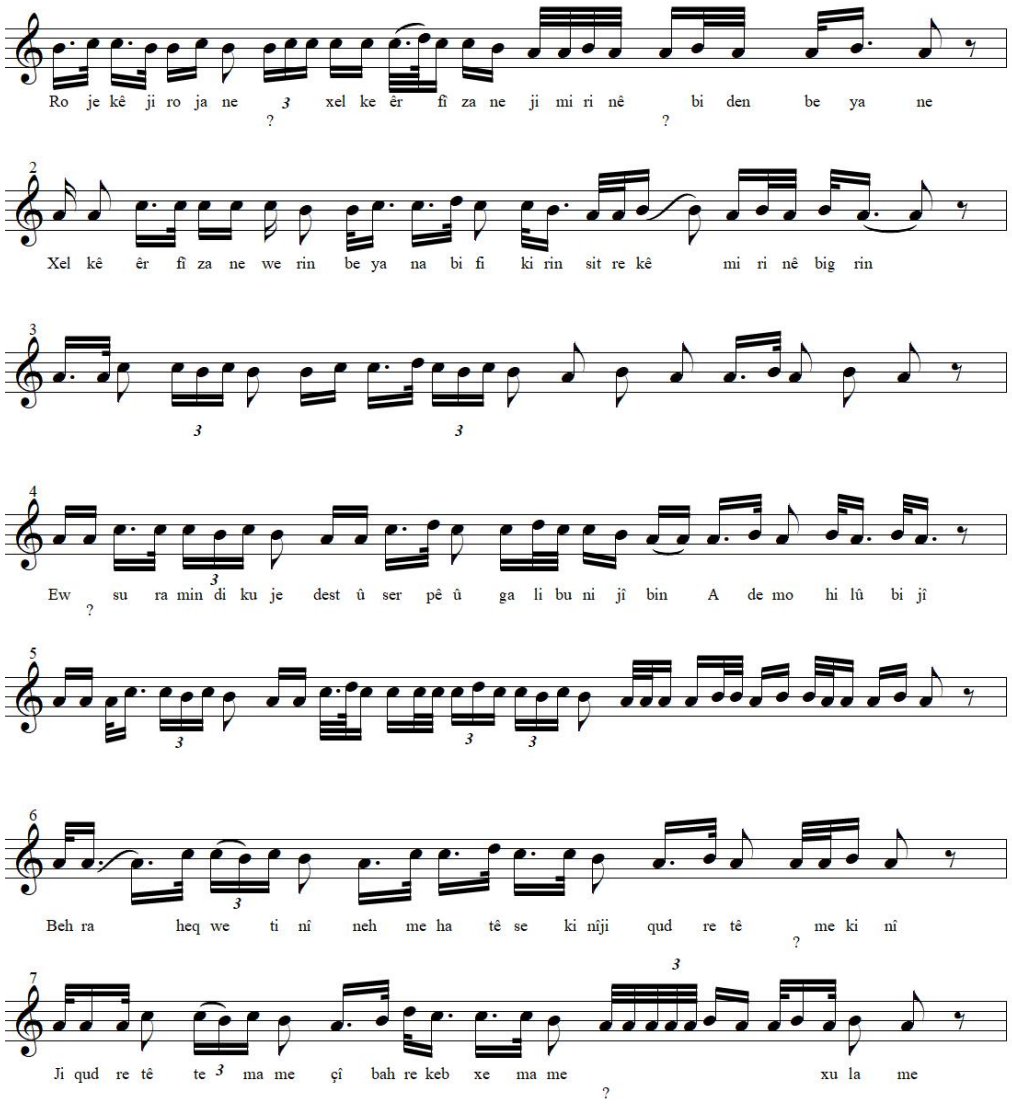
Xidir Pir Silêman (1996). *Êzıdyatî*. Arbil: Higher Education Press.
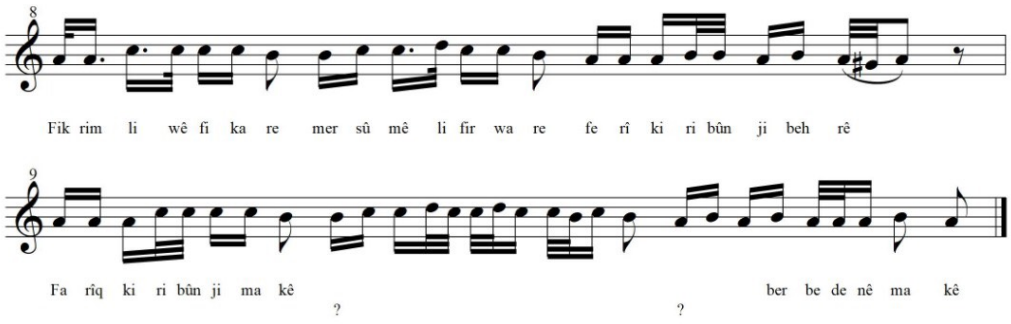
EK-1: NOTALAR

ÖLÜM KAVLİ
(QEWLÊ SEREMERGÊ)

Kaynak Kişi: Mürid Şerif
Yer: Hamduna Köyü- Beşiri- BATMAN
Yıl:17.11.2018

Derleyen: Büşra ERSOY
Notaya Alan: Tunahan BALLI

1 Rojekê ji rojane
Xelkê ‘êrfî zane
Ji mirinê biden beyane.

2 Xelkê ‘êrfî zane werin
Beyana bifikirin
Sitrekê ji mirinê xo bigrin.

3 Ew sura min dikuje
Dest û ser û pê û qalib nijî
Bin Ademo hilû bijî

4 Ji bana nizil bû ew sure
‘Efrandibû bi mire
Emî di heke hendeke û heke pire.

5 Behra heq wetinî
Neh meha tê sekini
Ji qudretê mekinî

6 Ji qudretê temame
Çî behreke bi xemame
Bûm xulame.

7 Fikrîm li wê fikarê
Li mersûmê li firwarê
Ferîqe kiribûn ji wê behrê.

8 Farîqe kiribûn ji makê
Zikakê
Daname ber bedene makê.

9 Li min cema dibûn xizim û lêzim û cînara
Babî minêkare ji mêrê mîra
Bi şayiya diwanêd feqîra.

10 Bi şayiya day û baba
Qewal wê distrên def û şibaba
Îlehiyo te em xinê kirîn û ava.

11 Kirîn
Berî roja em bimrîn
Weledekî nêr em şahî kirin.

12 Çî weledekî miskine
Danabû linav tabûteke darîne
Şevê û rojê hijîne.

13 Îlehiyo pir kereme
Şifqeta te hebit li bin Ademe
Rakirîne ser qedema.

14 Ser qedema digeriyam
Rûh dest û pêyam
Îlehiyo bi te firiyam.

15 Ser qedema dibezim
Sura mîrê xo bilezim
Pisporê babê xo ezim.

16 Maleka bi ray û tekbîr
Lê di-ewirîn coqetêd feqîr
Vêra hebû nişana mîr.

17 Nîşana mîr îşallah
Be’dî wan hewlan
Îlehiyo te em kirine malxoyêd mala.

18 Nema bisebrîn
Zêr û mal kirin
Bixoyn bideyn heta roja em bimrîn.

19 Talan kirin carek
Rasmal ma ne dîndarek
Ne ne yarek.

20 Teyrê dewletê firî
Me hesa kir çire bi girî
Suxûmeta te yar û birêd axiretê nasîn me birî.

21 Birî nasî
Sotîn libin vî kirasî
Hind bi zebûnî hind bi pêxasî.

22 Bendekî teme yî zebun
Erdekî nebûn
Xêr û şer li bin deste te bûn.

23 Xêr û şera
Hîmeta te hebit mira
De’wedarim navê te ra.

24 Tey dikirîn
Saf û heybetêd te fikirîn
We’de hatiye em dê mirîn.

25 Ez nehiş bûm
Melikê’erş bûm

26 Nexoş bûm ketime nav nivîne
Lêzmêt xûnê
Bi zêr û mal na-ême kirine.

27 Neye bi zere ne bi male
Babî pîremêrî kale
Weleda ev welede min li bale.

28 Ne bi zêre ne bi malê dine
Babî pîremêrey kaley finê
Weleda ev welede min bi tine.

29 Ez çî bikem çî çar kem
Deh peza bi qurban kem
Serê xo bi şikran kem
Banga nebî Simayil ku ban kem.

30 Banga min nebî
Babî pîremêrî kaley sefile
Tirsa min saf û heybetêd ‘Izrayîle.

31 ‘Izrayîl melikê mewtê
Zor ji hewtê
Hemû dera li hemû ew tê.

32 ‘Izrayîl melkê mera
Delq û tancêd feqîra
Em razandîn wekî êqsîra.

33 ‘Izrayîl perî bi kirim
Hawirî şara difirim
Nobê li kesî bigrim
Hatîme bab û pisa jêk bibirim.

34 ‘Izrayîl perî bi keskim
Hawirî şara diçiriskim
Nehatîme li kes kim
Hatîme vî qalibî jî nefs kim.

35 Ya me ji wê bû
Rûh ji nijê bû
Ji wê bû.

36 Surê ligel rûhê behs kir
Xo xilas kir
Der sa’et xudanê xo li wêder naskir.

37 Li min jin û mêre
Şêran şêre
Kasa ‘enzel jêre.

38 Tazî kirim û hiştim
Pûşekî û şuştim
Ava germ biriştim.

- 2 -
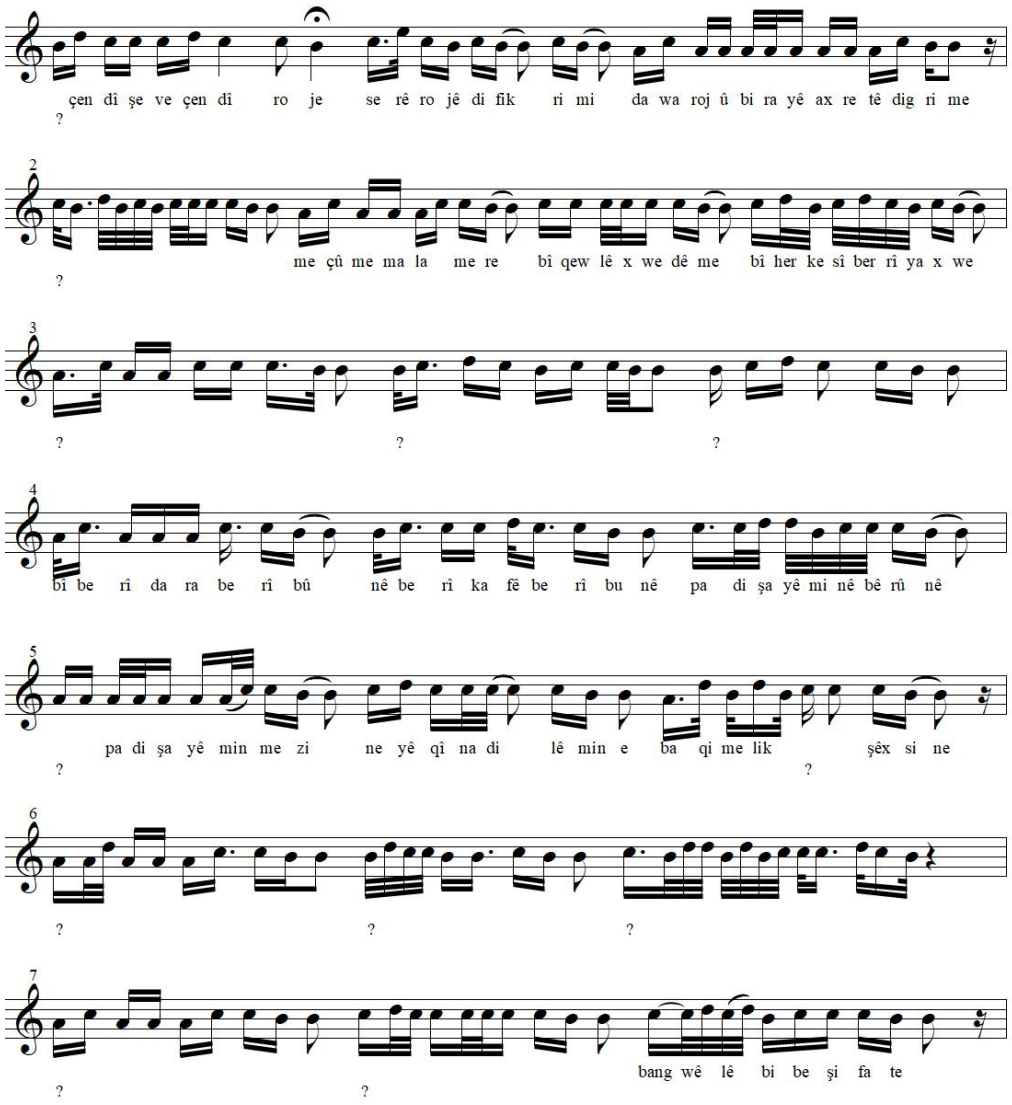
Nota 1 Ölüm Kavli (Qewlê Seremergê)[52]
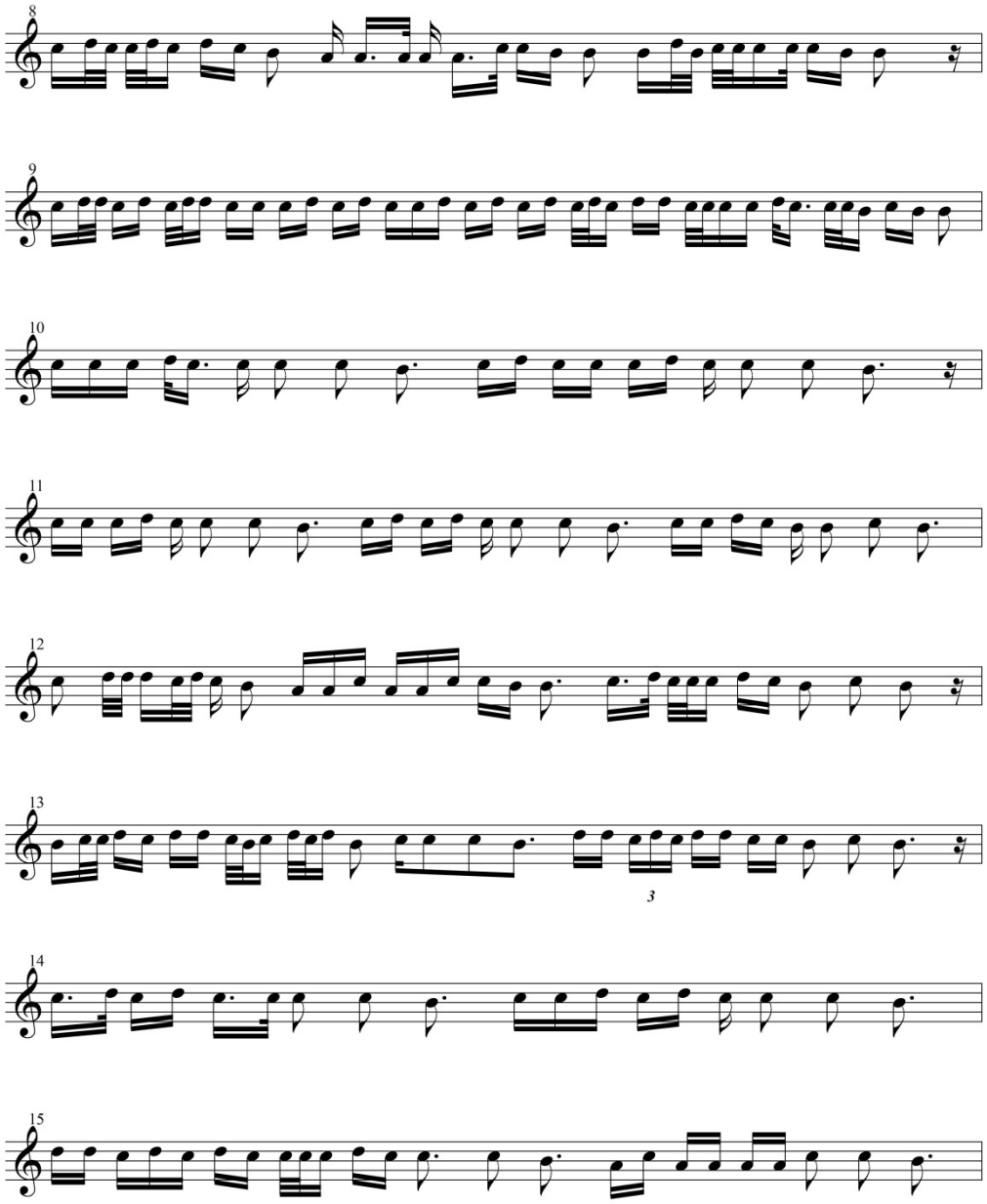
[52] Soru işareti (?) olan yerler ve 3 ile 5. satırlarda sözler anlaşılmadığı için boş bırakılmıştır.
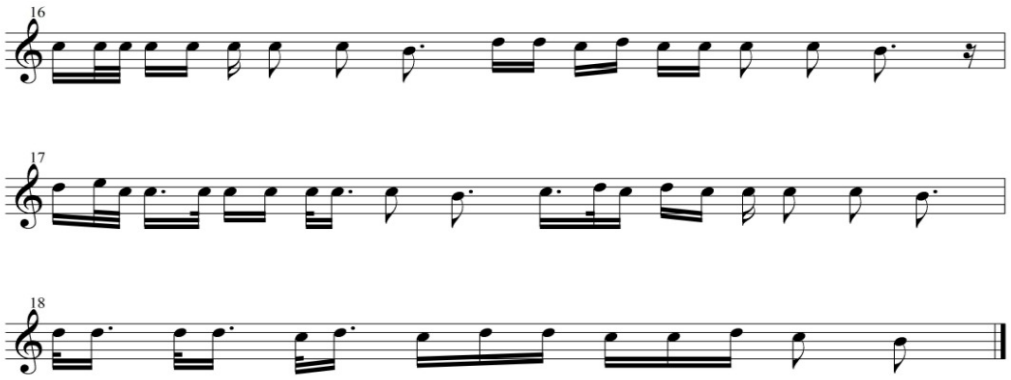
KOÇEK KAVLİ
(QEWLÊ QOÇEKA)

Kaynak Kişi: Pir Xemo
Yer: Elegez- Ermenistan
Yıl: 2011

Derleyen: Amed GÖKÇEN
Notaya alan: Tunahan BALLI

8
9
10
11
12
13
3
14
15

- 3 -
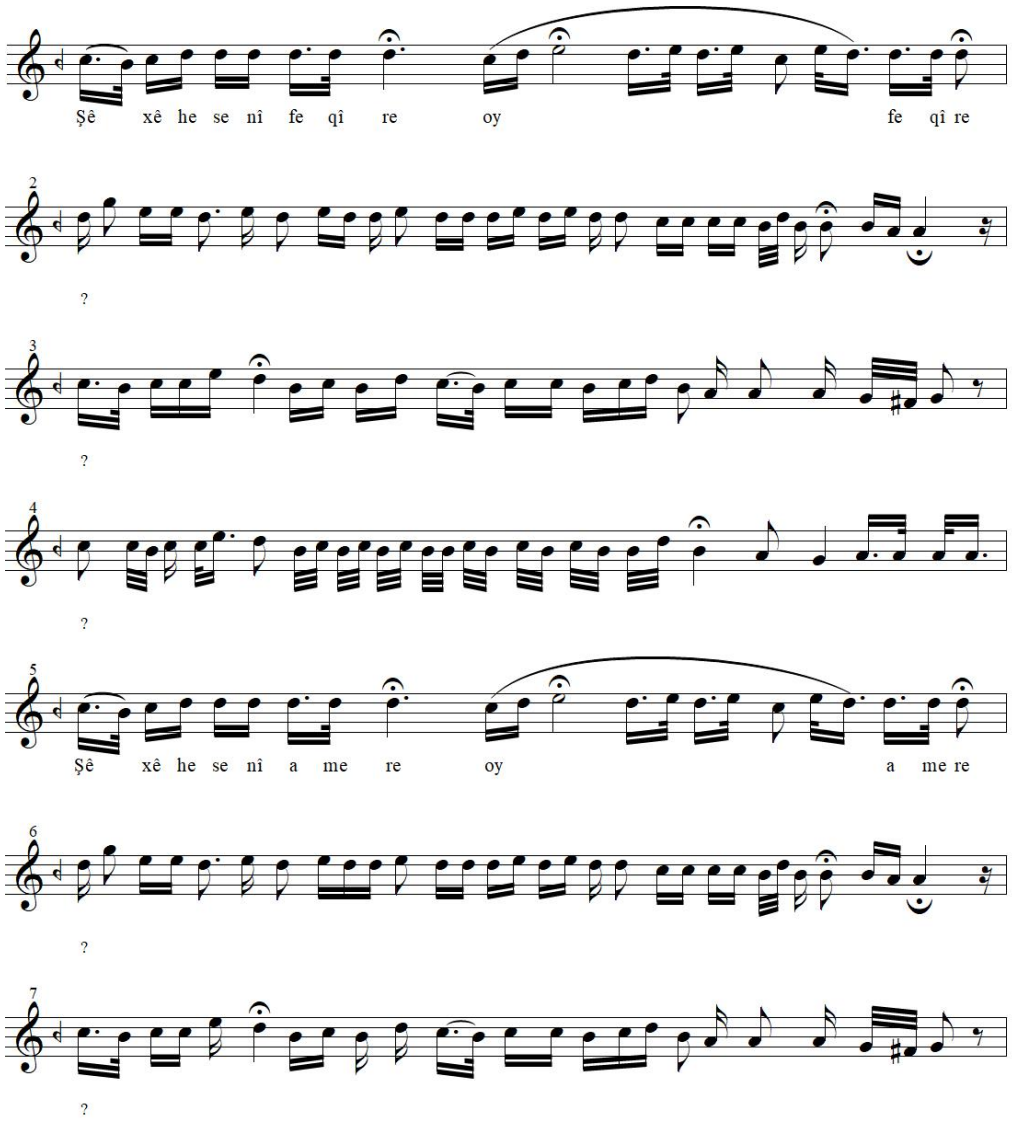
Nota 2 Koçek Kavli (Qewlê Qoçeka)[53]
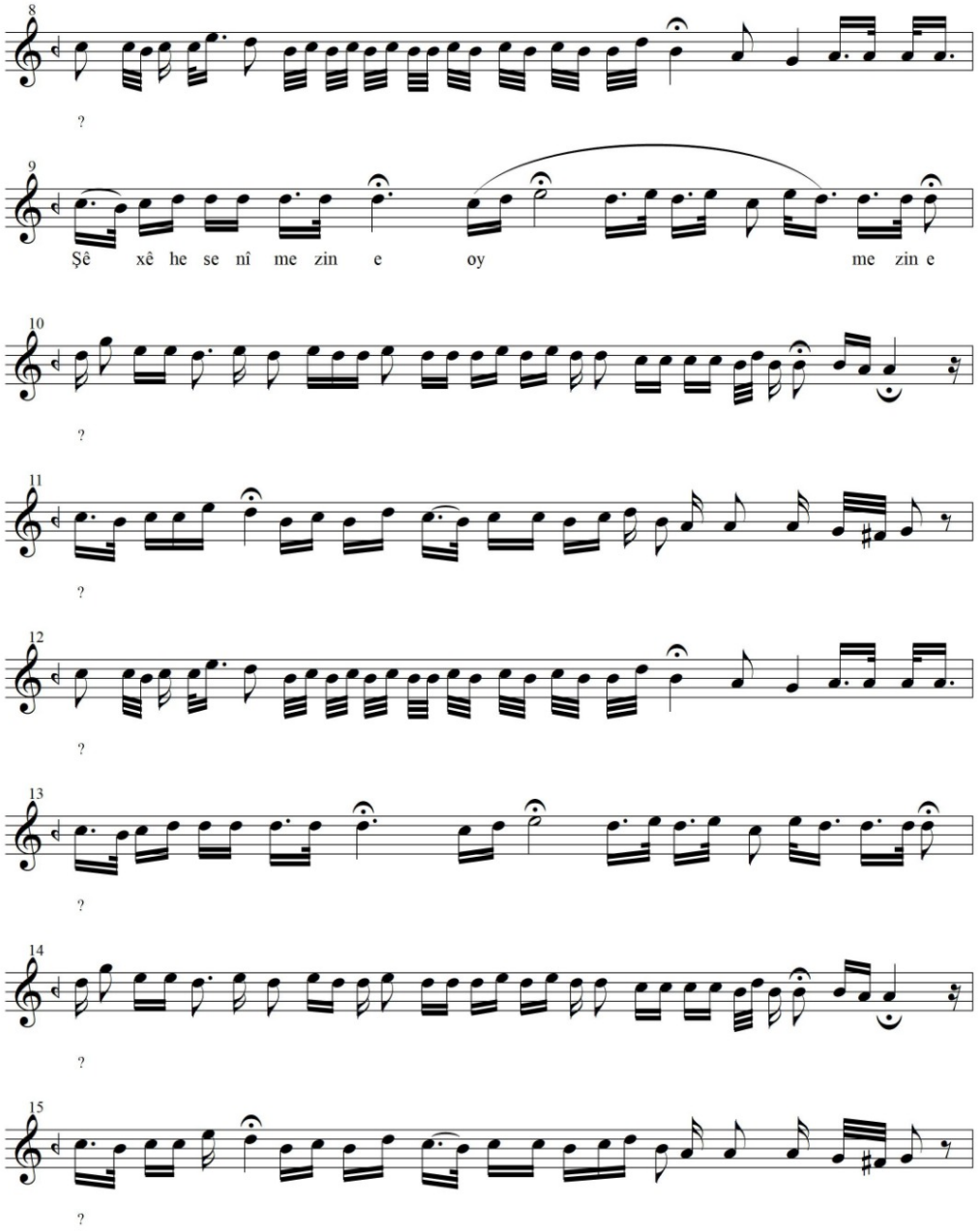
[53] Sadece 7. satıra kadar olan bölüm de sözler anlaşıldığı için diğer satırlara söz yazılamamıştır. Yine 7. satıra kadar olan bölümde anlaşılamayan yerlere soru işareti (?) konulmuştur.

BORE BORE KAVLİ
(QEWLÊ BORE BORE)
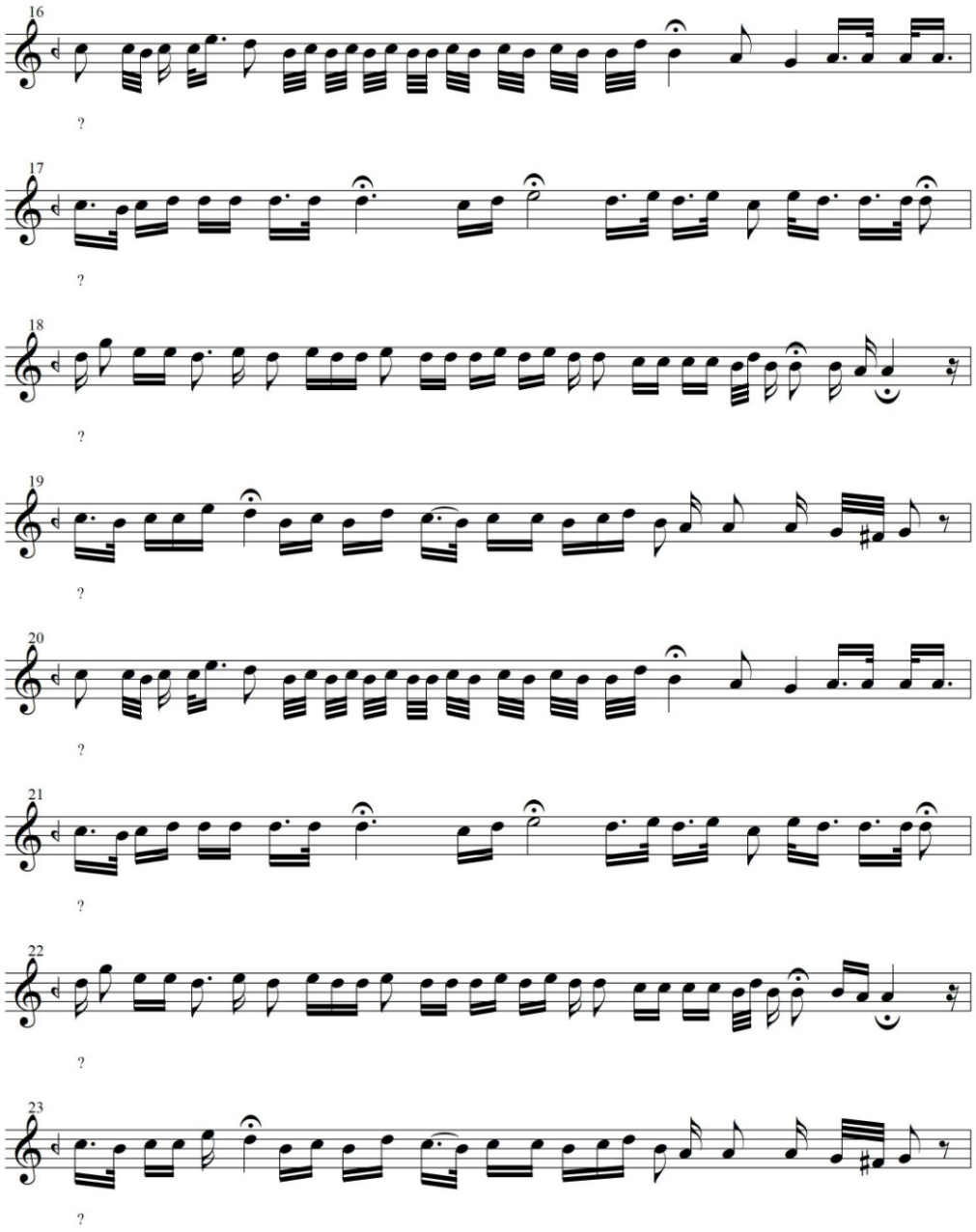
Kaynak Kişi: Pir Xemo
Yer: Elegez- Ermenistan
Yıl: 2011
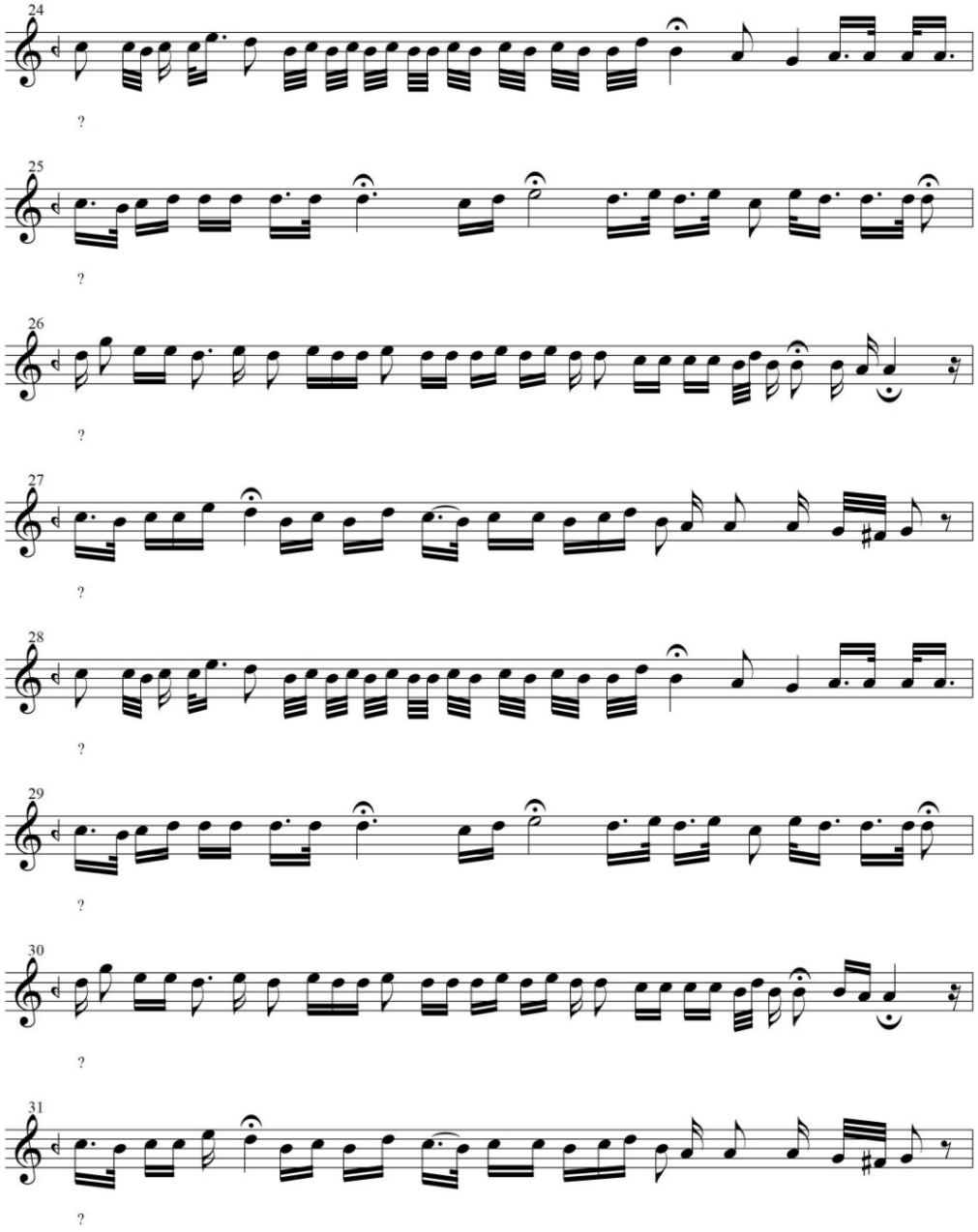
Derleyen: Amed GÖKÇEN
Notaya alan: Tunahan BALLI
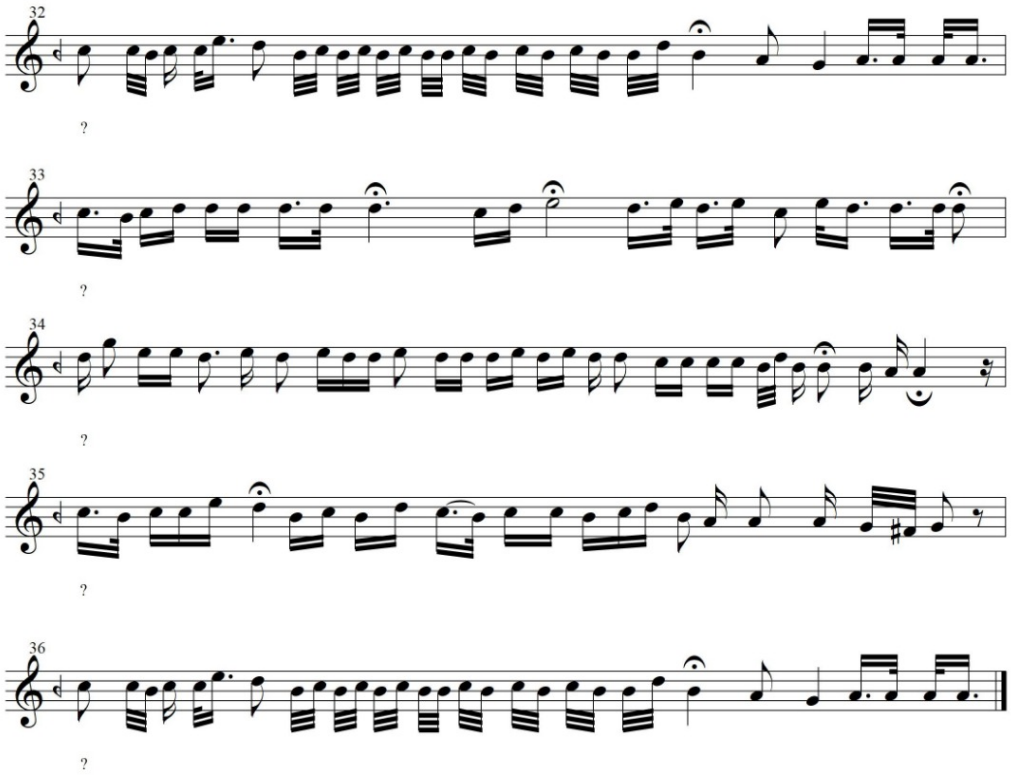

- 2 -

16
?
17
?
18
?
19
?
20
?
21
?
22
?
23
?

24
?
25
?
26
?
27
?
28
?
29
?
30
?
31
?

Nota 3 Bore Bore Kavli (Qewlê Bore Bore)[54]
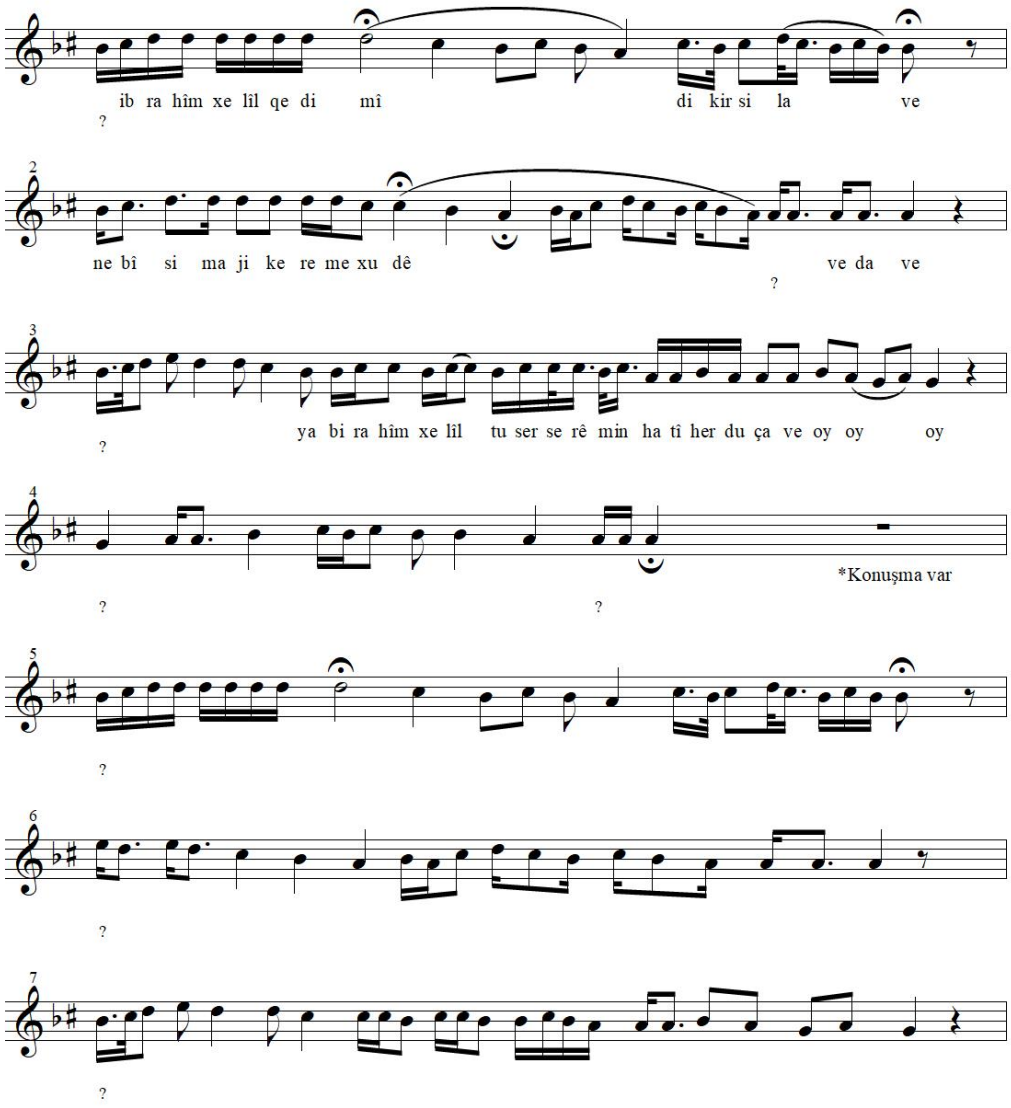
[54] Sadece 1, 5 ve 9. satırlardaki sözler anlaşıldığı için diğer satırlara sözler eklenememiştir.
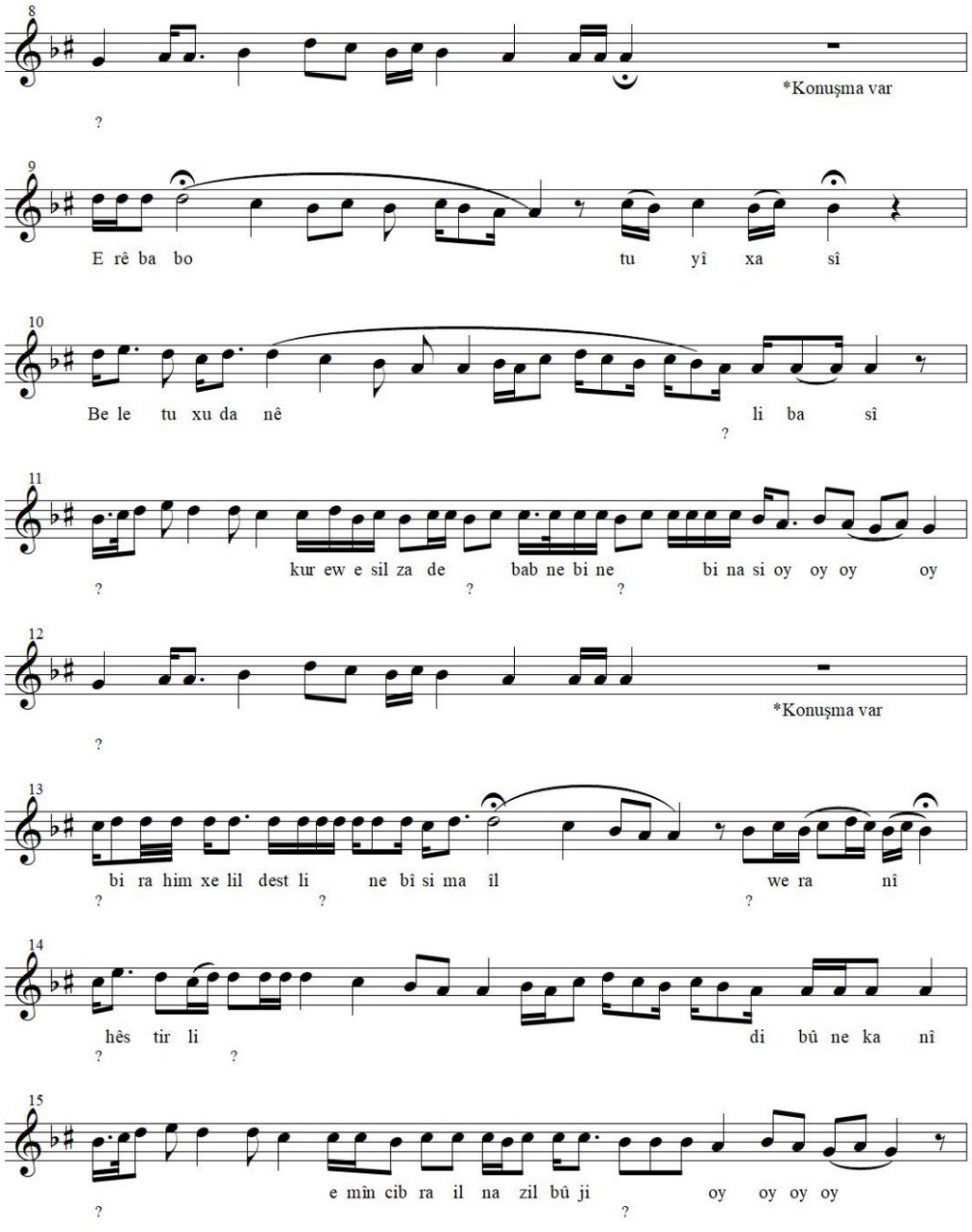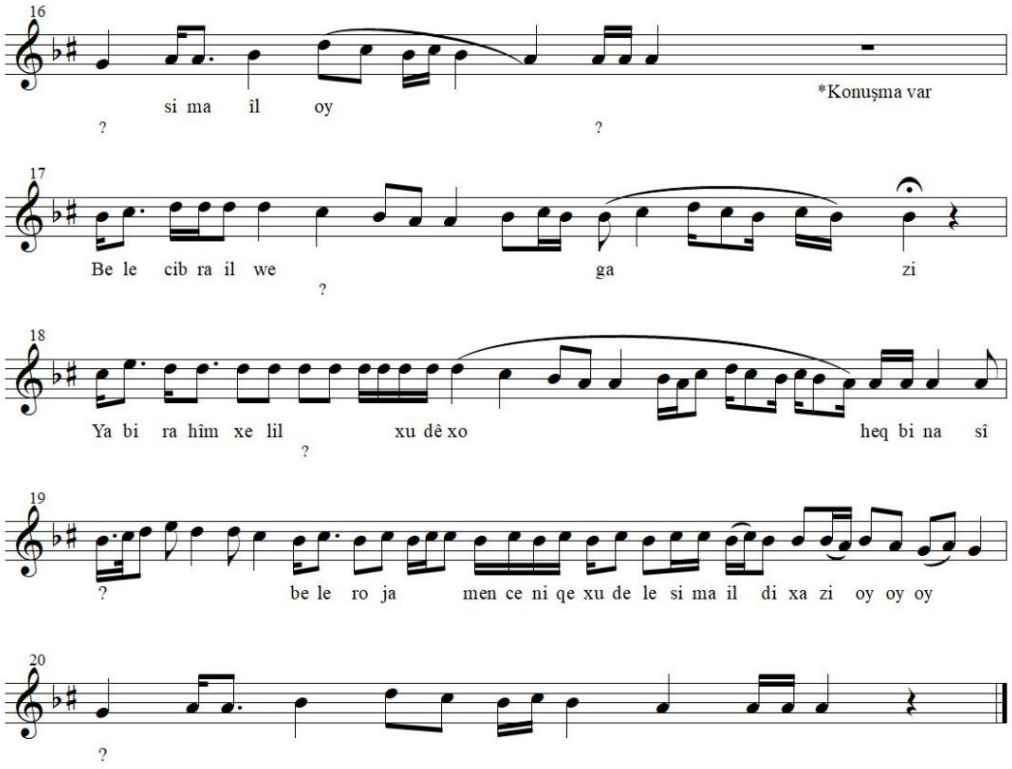
+

İBRAHİM HALİL KAVLİ
(QEWLÊ ÎBRAHÎM XELÎL)

Kaynak Kişi: Koçek Merwan
Yer: Hannover- Almanya
Yıl: 2008

Derleyen: Amed GÖKÇEN
Notaya Alan: Tunahan BALLI

8
*Konuşma var
?
9
E rê ba bo tu yî xa sî
10
Be le tu xu da nê li ba sî
?
11
kur ew e sil za de bab ne bi ne bi na si oy oy oy oy
? ? ?
12
*Konuşma var
?
13
bi ra him xe lil dest li ne bî si ma îl we ra nî
? ? ?
14
hês tir li di bû ne ka nî
? ?
15
e mîn cib ra il na zil bû ji oy oy oy oy
? ?

Nota 4 İbrahim Halil Kavli (Qewlê Îbrahim Xelîl)[55]

[55] 5,6,7,8,12 ve 20. satırlardaki sözler anlaşılamadığından eklenememiştir. Ayrıca diğer satırlarda da anlaşılamayan sözler için soru işareti (?) konulmuştur.

EK-3: FOTOĞRAFLAR

Şekil 8: Şeyh Adi Tapınağı İşlemeli Örtü[56]

Ezidi evlerinde duvara asmak için tasarlanmış olan ve Şeyh Adi Tapınağının işlenmiş olduğu bu duvar örtüsünün Ezidiler de önemli bir yeri olduğundan salonlarının bir köşesine asmaktadırlar.

[56] Fotoğraf 17.11.2018 tarihinde kişisel görüşmeler esnasında Batman'ın Beşiri ilçesi Üçkuyular (Feqîra) köyünde oturan PSV'nin evinde tez yazarı tarafından çekilmiştir.

Şekil 9: Şeyh Adi Tapınağının Toprağı[57]

Ezidiler için önemi büyük olan Şeyh Adi'nin türbesinin bulunduğu Laleş Vadisinden getirilen bu toprakların hastalara şifa olduğu düşünülmektedir. Ezidilerce kutsal olarak görülen topraklar poşete ya da beze sarılı bir şekilde evin bir köşesinde saklanmaktadır.

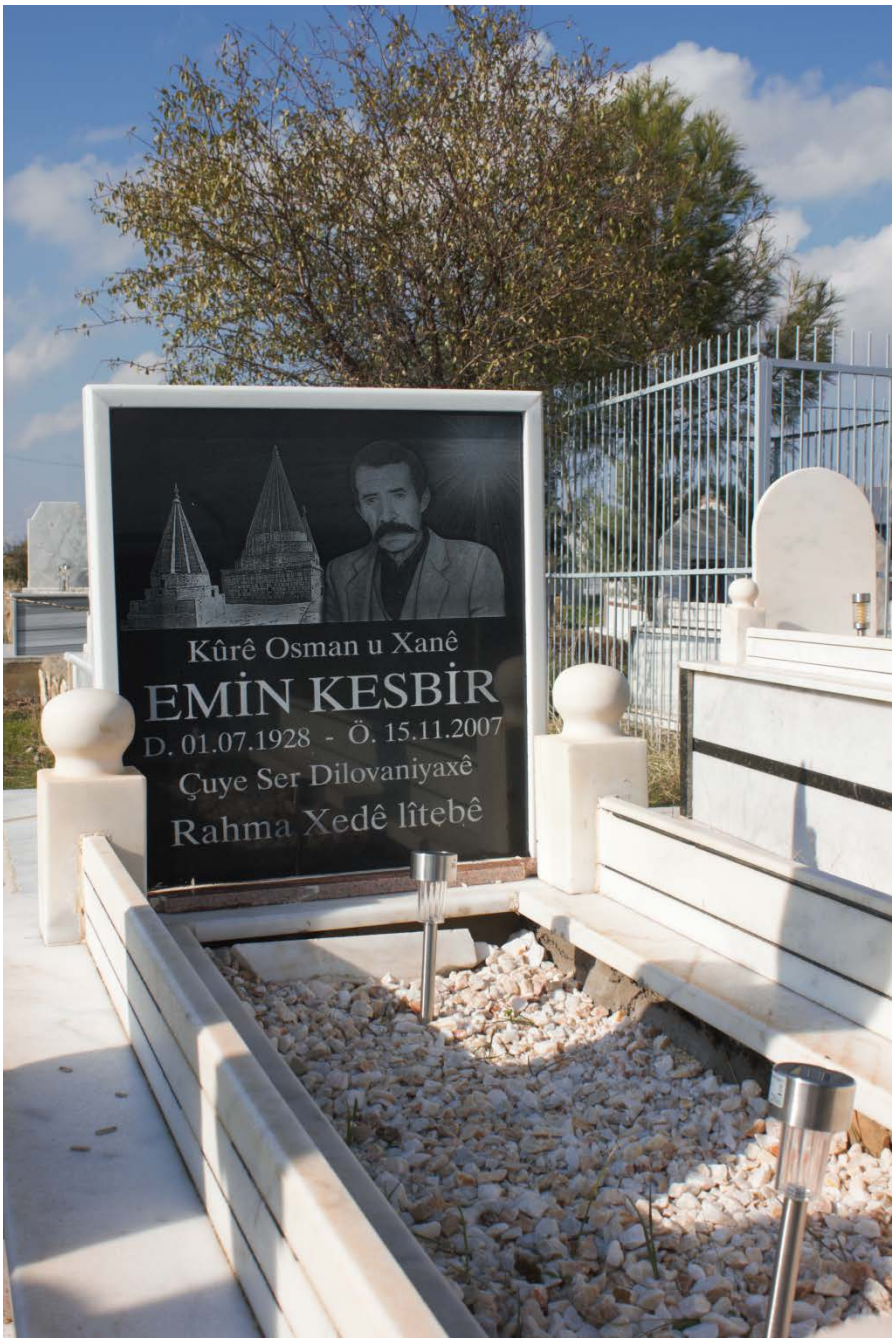
[57] Fotoğraf 17.11.2018 tarihinde kişisel görüşmeler esnasında Batman'ın Beşiri ilçesi Üçkuyular (Feqîra) köyünde oturan PSV'nin evinde tez yazarı tarafından çekilmiştir. Fotoğraftaki kişi PSV'nin annesi PHV'dir.

Şekil 10: Kadın Ezidi Mezarı[58]

Kadın bir Ezidiye ait olan bu mezarda hemen hemen her mezarda bulunan Melek Tavus figürleri dikkat çekmektedir.

[58] Fotoğraf 17.11.2018 tarihinde kişisel görüşmeler esnasında Batman'ın Beşiri ilçesi Üçkuyular (Feqîra) köyüne yakın bir Ezidi mezarlığında tez yazarı çekilmiştir.

Şekil 11: Erkek Ezidi Mezarı[59]

2007 yılında ölen Emin Keser'in mezar taşında Osman ve Xane'nin oğlu Emin Keser, Hakkın rahmetine kavuşmuştur, Allah rahmet eylesin yazmaktadır. Mezar taşında ki ölen kişinin fotoğrafı ve Şeyh Adi türbesi – bazen Melek Tavus simgesi- son dönemde Ezidiler arasında popüler bir şekilde kullanılmaktadır.

[59] Fotoğraf 17.11.2018 tarihinde kişisel görüşmeler esnasında Batman'ın Beşiri ilçesi Kurukavak (Hamdûna) köyü mezarlığında tez yazarı tarafından çekilmiştir.

Şekil 12: Kubbe[60]

Kurukavak (Hamdûna) köyü mezarlığında bulunan bu kubbe *Kirina Aşireti*nden Pir Xelil ve Pir Heno tarafından 2016 yılında anne ve babalarının hayrı için inşa edilmiştir.

[60] Fotoğraf 17.11.2018 tarihinde kişisel görüşmeler esnasında Batman'ın Beşiri ilçesi Kurukavak (Hamdûna) köyü mezarlığında tez yazarı tarafından çekilmiştir.

Şekil 13: Ezidi Kadınlar[61]

Kurukavak (Hamdûna) köyü mezarlığında cenazenin gelmesini bekleyen Ezidi kadınlar.

[61] Fotoğraf 17.11.2018 tarihinde kişisel görüşmeler esnasında Batman'ın Beşiri ilçesi Kurukavak (Hamdûna) köyü mezarlığında tez yazarı tarafından çekilmiştir.

Şekil 14: Çeşme[62]

1849 yılında Kurukavak (Hamdûna) köyünü ziyaret eden İngiliz bilgin Henry Layard'ın anısına 1981 yılında köy meydanına torunu J. S. Guest tarafından yaptırılan çeşme.

[62] Fotoğraf 17.11.2018 tarihinde kişisel görüşmeler esnasında Batman'ın Beşiri ilçesi Kurukavak (Hamdûna) köyünde tez yazarı tarafından çekilmiştir.

Şekil 15: Def ve Şibab Çalan *Kavvallar*

Def ve Şibab çalan Kavvalların olduğu bu fotoğraf Amed Gökçen'in "Kadim Bir Nefes: Ezidi Ağıtları" adlı kitabından alınmıştır.

Şekil 16: *Sema* Töreninde Ruhbanlar

En önde siyah giyinimli Melek Tavus'u simgeleyen ruhban ve beraberinde *sema* törenine dâhil olan ruhbanların olduğu bu fotoğraf Amed Gökçen'in "Kadim Bir Nefes: Ezidi Ağıtları" adlı kitabından alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı	: Büşra ERSOY
Doğum tarihi	: 29/03/1992
Doğum yeri	: YALOVA
Medeni hali	: Evli
Uyruğu	: T.C.
Adres	: Hürriyet Mah. Güngören Sok. Elif Apt. Kat:4 D:14 Bahçelievler/İSTANBUL
Tel	: 05345217562
E-mail	: bsrademir77@gmail.com
EĞİTİM	
Lise	: Aksa Anadolu Teknik Meslek Lisesi / 2009
Lisans	: Ege Üniversitesi Devlet Türk Mûsikîsi Konservatuvarı / 2014
Yüksek lisans	: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı / 2019
İŞ TECRÜBESİ: Batman Yavuz Selim Ortaokulu 2015-2017, Bağcılar Kazım Karabekir Ortaokulu 2017-2019 Müzik Öğretmeni	
YABANCI DİLLER: İngilizce	